

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOĞRUDAN YATIRIMLAR BAĞLAMINDA
AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ
(DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKAN YÜKSEL

**ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT**

KOCAELİ – 2007

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOĞRUDAN YATIRIMLAR BAĞLAMINDA
AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ
(DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKAN YÜKSEL

**ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT**

DANIŞMAN: DOÇ. DR. YUSUF BAYRAKTUTAN

KOCAELİ – 2007

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOĞRUDAN YATIRIMLAR BAĞLAMINDA
AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ
(DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: ERKAN YÜKSEL

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarihi ve No: 04.07.2007-2007/18

**Doç. Dr.
Yusuf BAYRAKTUTAN**

**Yrd. Doç. Dr.
Gülten DURSUN**

**Yrd. Doç. Dr.
İ. Güran YUMUŞAK**

KOCAELİ – 2007

SUNUŞ

Yabancı sermaye yatırımları, uluslararası politik ekonomi ile ilintili olması nedeniyle popüler araştırma konularından biri olagelmıştır. 1980’ler sonrasında sosyalist rejimlerin güç kaybetmesiyle, iki kutuplu dünya düzeni yerini serbest piyasa anlayışının hakim olduğu ABD merkezli bir siyasi-ekonomik oluşuma bırakmıştır. Liberal iktisat politikalarının dünya çapında yayılmasıyla, ülkelerarası sermaye hareketlerinde artış görülmüştür. Bu noktadan hareket eden yazar, ülkelerarası sermaye hareketlerinin niteliği ve niceliği hakkında araştırmalarına devam ederken, yabancı yatırımcıların iktisadi bütünleşme çabalarına kayıtsız kalmadığını görmüştür. Türkiye’nin taraf olabilmek için çaba sarfettiği Avrupa bütünleşmesinin, doğrudan yatırımlara etkisini inceleyen yazar, AB müzakere sürecinde ve AB’ye katılım sonrasında Türkiye’ye gelmesi muhtemel doğrudan yatırımlar hakkında, AB’ye 2004 ve 2007 yıllarında katılan ülkelerin ve müzakere sürecinde olan Hırvatistan’ın tecrübeleriyle karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmuştur.

Araştırmanın ortaya çıkmasında büyük gayretleri ve fedakarlıkları bulunan Tez Danışmanım Doç. Dr. Yusuf Bayraktutan’a, moral desteği ile beni motive eden T.C. Merkez Bankası İzmit Şubesi yöneticilerine ve mesai arkadaşlarıma, tezin bitmesini sabırla bekleyip beni hiç yalnız bırakmayan sevgili eşime çok teşekkür ediyorum.

İzmit, Mayıs 2007.

Erkan Yüksel

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER.....	6
1.1.1. Tam Rekabet Varsayımına Dayanan Teoriler.....	6
1.1.1.1. Farklı Getiri Oranları Yaklaşımı	7
1.1.1.2. Portföy Teorisi.....	7
1.1.1.3. Üretim ve Pazar Büyüklüğü Yaklaşımı	8
1.1.2. Eksik Rekabet Şartlarını Varsayan Teoriler	8
1.1.2.1. Oligopolistik Tepki Teorisi.....	8
1.1.2.2. Endüstriyel Organizasyon Teorisi	9
1.1.2.3. Ürün Hayat Devreleri Teorisi.....	10
1.1.2.4. Eklektik Uluslararası Üretim Teorisi (OLI Paradigması).....	11
1.1.2.5. İçselleştirme Teorisi	14
1.1.3. Doğrudan Yatırımları Güdülerine Göre İnceleyen Teoriler	15
1.1.3.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yatırımlar	15
1.1.3.2. Pazar Arayan Doğrudan Yatırımlar.....	16
1.1.3.3. Etkinlik Arayan Doğrudan Yatırımlar	17
1.1.3.4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yatırımlar.....	17

1.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	17
1.2.1. Piyasa Hacmi	20
1.2.2. Ücretler	23
1.2.3. Döviz Kuru	25
1.2.4. Büyüme.....	25
1.2.5. Vergi.....	26
1.2.6. Dışa Açıklık	27
1.2.7. Ticaret Engelleri.....	28
1.2.8. Ticaret Fazlası.....	28
1.3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI BAĞLAMINDA EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER	29
1.3.1. Bütünleşme Olgusu	29
1.3.2. Bütünleşme Biçimleri.....	30
1.3.3. Bütünleşme Deneyimleri	33
1.3.4. Bütünleşmenin Taraf Ülke Ekonomilerine Etkileri	39
1.3.5. Bütünleşme ve Doğrudan Yatırımlar	42
1.3.4.1. APEC ve Doğrudan Yatırımlar	44
1.3.4.2. NAFTA ve Doğrudan Yatırımlar	45
1.3.4.3. MERCOSUR ve Doğrudan Yatırımlar.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE DOĞRUDAN YATIRIMLAR

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ VE DOĞRUDAN YATIRIMLAR	53
2.2. SEÇİLMİŞ ÜLKE DEĞERLENDİRMELERİ.....	66
2.2.1. Polonya	66
2.2.2. Macaristan.....	72
2.2.3. Çek Cumhuriyeti	77
2.2.4. Bulgaristan.....	81
2.2.5. Romanya.....	85

2.2.5. Hırvatistan.....	90
2.3. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	97
2.4. AB SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN DOĞRUDAN YATIRIM PERFORMANSI VE ETKİLİ UNSURLAR	104
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	118
YARARLANILAN YAYINLAR.....	122

ÖZET

Bu çalışma, Avrupa bütünleşmesinin doğrudan yatırımlara etkisini sorgulamakta; Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB bütünleşme deneyiminden yola çıkarak Türkiye'nin doğrudan yatırım performansını incelemektedir. AB bütünleşmesinin doğrudan yatırımları olumlu yönde etkilediği düşüncesinden hareketle bütünleşme örneklerinden yararlanarak iktisadi bütünleşmenin doğrudan yatırımlara etkisi ele alınmakta; AB bütünleşmesinin doğrudan yatırımlar bakımından yansımaları değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, AB bütünleşmesine taraf olan Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve AB müzakere sürecinde bulunan Hırvatistan ve Türkiye'nin doğrudan yatırım pozisyonları karşılaştırılmaktadır. Bütünleşme sürecinin doğrudan yatırımları olumlu yönde etkilediğine dair teorik saptamalar, ülke incelemeleri ile somutlaştırılmaktadır. AB sürecindeki Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri tecrübeleri, bütünleşme sürecinin doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediğine işaret etmektedir. Türkiye'nin de, son yıllarda AB müzakere süreci ve yapısal reformların katkısıyla artan biçimde yabancı sermaye çektiği görülmektedir.

ABSTRACT

This study investigates the effects of European integration on foreign direct investment and examines the foreign direct investment performance of Turkey with compare to the european integration experience of Central and Eastern European Countries. The writer argues that european integration has effected foreign direct investment positively; with the use of integration samples in the world, the writer deals with the effects and evaluates the reflections of economic integration on foreign direct investment. By this scope, direct investment positions of Poland, Hungary, Czech Republic, Bulgaria, Romania, that became a part of european integration, and Croatia, Turkey, on the way of european integration, were compared. The theoretical findings about the positive effects of integration process on direct investment, has been concretized. The experience of Central and Eastern European Countries on the way of european integration indicates that integration process affects direct investment inflows positively. In recent years, Turkey has increasingly attracted foreign direct investment due to EU negotiations and structural reforms.

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Net Doğrudan Yatırım Girişleri (GSMH'nın %'si)	48
Grafik 2: Polonya'ya Kümülatif Doğrudan Yatırım Girişleri (1993-2004, Milyon ABD Doları)	71
Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerde Doğrudan Yatırım Stoku (GSMH'nın %'si)	75
Grafik 4: Macaristan Doğrudan Yatırım Stoku (1990-2005, Milyon Euro).....	76
Grafik 5: Bulgaristan'da Doğrudan Yatırımlar	83
Grafik 6: Güney Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yatırım Girişleri	87
Grafik 7: Güney Doğu Avrupa Ülkelerine 1996-2000 ve 2001-2005 Dönemlerinde Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon Euro).....	89
Grafik 8: Hırvatistan'a Doğrudan Yatırım Akımları (1993-2005, Milyon Euro).....	92

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teoriler...	6
Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri.....	18
Tablo 3: Doğrudan Yatırımların Amacı (%)	20
Tablo 4: Karşılaştırmalı Ücret-Verimlilik Verileri.....	24
Tablo 5: Seçilmiş Ülkelerde Kullanılan Mali Teşvikler	27
Tablo 6: İktisadi Bütünleşme Biçimleri ve Nitelikleri.....	30
Tablo 7: Seçilmiş İktisadi Bütünleşmelere Ait Pazar Büyüklüğü Verileri	36
Tablo 8: APEC'in Dünya Ticaretindeki Ağırlığı (%).....	39
Tablo 9: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Doğrudan Yatırımlar Üzerine Yapılmış Ekonometrik Çalışmalar	42
Tablo 10: Meksika'ya Doğrudan Yatırım Akımları (Milyon ABD Doları)	47
Tablo 11: Mercosur ve Doğrudan Yatırımlar.....	50
Tablo 12: Mercosur ve ABD Kaynaklı Doğrudan Yatırımlar (Milyon ABD Doları)	50
Tablo 13: Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yatırım Akımları (Milyar ABD Doları).....	58
Tablo 14: Polonya Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Veriler.....	68
Tablo 15: AT Kearney - Uluslar Arası Doğrudan Yatırım Güven Endeksi.....	69
Tablo 16: Polonya'ya 1993-2004 Döneminde Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon ABD Doları).....	70
Tablo 17: Macaristan Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Veriler	73
Tablo 18: Macaristan'a Doğrudan Yatırım Girişleri (Yıllık, Milyon ABD Doları)..	74
Tablo 19: Çek Cumhuriyeti – GSMH ve DYSY Girişi Verileri	78
Tablo 20: Çek Cumhuriyeti'ne Kaynak Ülke Bazında Doğrudan Yatırım Girişleri	79
Tablo 21: Çek Cumhuriyeti - Ekonomik Göstergeler.....	80
Tablo 22: Bulgaristan Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Veriler.....	82
Tablo 23: Ülke Bazında Bulgaristan'a Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon ABD Doları)	84
Tablo 24: Romanya Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Göstergeler.....	86
Tablo 25: Romanya'ya Ait Doğrudan Yatırım Verileri.....	87
Tablo 26: Hırvatistan'a Ait Makro Ekonomik Göstergeler	91

Tablo 27: Hırvatistan'a Doğrudan Yatırımların Kaynak Ülke Bazında Dağılımı (2006 Yılı Sonu İtibariyle)	94
Tablo 28: Türkiye’de 2000 – 2006 Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Bileşenlerine Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)	99
Tablo 29: Türkiye’de Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)	101
Tablo 30: Türkiye’de Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	102
Tablo 31: Makro Ekonomik Göstergeler ve Politik Ortamın DYY Bağlamında Rekabet Gücü Sıralaması	105
Tablo 32: İşgücü ve Enerji Maliyeti Bakımından DYY İçin Rekabet Gücü Sıralaması	106
Tablo 33: Vergi, Teşvikler ve Altyapı Açısından DYY Bağlamında Rekabet Gücü Sıralaması	108
Tablo 34: AR-GE Harcamaları ve DYY Çekme Puanı Bağlamında Rekabet Gücü Sıralaması	109
Tablo 35: Doğrudan Yatırım Puanlarına Göre Ülke Sıralamaları	110
Tablo 36: Küresel Rekabet Endeksi (Global Competitiveness Index), 2006	111
Tablo 37: Firma Kuruluş İşlemleri Açısından Ülke Sıralamaları	113
Tablo 38: İşe Alım ve İşten Çıkarma Göstergeleri Açısından Ülke Sıralamaları ...	114
Tablo 39: Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Doğrudan Yatırım Performansı (Milyon ABD Doları)	117

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açıklarını kısmen de olsa kapatan ve iktisadi kalkınma için gereksinim duydukları sermayeyi temin edebilmelerini sağlayan doğrudan yatırımlar, 1990'lar sonrasında, tüm dünyada olduğu gibi Orta ve Doğu Avrupa coğrafyasında önem kazanmıştır. 1980'lerin sonundan itibaren Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri piyasa ekonomisine dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Söz konusu ülkeler bu süreçte, ciddi yapısal ve kurumsal dönüşüm gerçekleştirmiş ve Avrupa Birliği'ne üye olmayı başarmışlardır. Avrupa Birliği üyelik perspektifinin ise, bu ülkelerin yapısal dönüşümüne ve bu çalışmaya konu olan doğrudan yabancı yatırım performanslarına önemli katkıları olmuştur. Bütünleşme sürecinin doğrudan yatırımlar bakımından yansımalarının değerlendirildiği bu çalışmada, bütünleşme olgusunun doğrudan yatırımları olumlu yönde etkilediği teorik saptamasından yola çıkılarak AB bütünleşmesine taraf olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile AB bütünleşme sürecinde bulunan Türkiye'ye doğrudan yatırım girişinin artacağı savunulmaktadır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, doğrudan yabancı yatırımlar için kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. İşletmenin veya girişimcinin kendi ulusal sınırları dışında, ürün veya hizmet sunumuna yönelik satın aldığı veya yeni kurduğu tesisler, katıldığı ortaklıklar ve her türlü şirket birleşmeleri doğrudan yatırımların konusuna girmektedir. Merkantilist iktisadi doktrinin uluslararası ticaret düşüncesine getirdiği “sıfır toplamli oyun” anlayışının 19. yüzyıldan itibaren yerini Adam Smith'in liberal iktisadi görüşlerine bırakmasıyla ülkeler arası mal ve sermaye akımlarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında, GATT'ın dünya ticaretini serbestleştirmeye yönelik adımları, küresel sermayeye yeni yatırım fırsatları sunmuştur. 1980'lerin sonunda S.S.C.B.'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan ülkeler, yaşadıkları yapısal dönüşüm ve serbest pazar ekonomisine geçiş süreci ile küresel sermayenin ilgi odağı olmuştur. Küresel sermayenin doğrudan yatırım güdülerini incelemek ve küresel sermayeyi yönlendiren faktörleri değerlendirebilmek amacıyla, çalışmanın birinci bölümünde, tam rekabet ve eksik rekabet piyasa yapılarında doğrudan yatırım hareketlerini açıklamaya çalışan teorilere yer verilmiştir. Ardından, doğrudan yatırımları güdülerine göre inceleyen, doğal kaynak, pazar, etkinlik ve stratejik varlığın önemini vurgulayan teoriler ortaya

konmuştur. Doğrudan yatırımları etkileyen piyasa hacmi, ücretler, döviz kuru, büyüme, vergi, dışa açıklık, ticaret engelleri ve ticaret fazlası olguları incelenmiş; bu değişkenler ve etkileri hakkında literatürde yer alan araştırmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, doğrudan yatırımlar bağlamında bütünleşme olgusu ele alınmıştır. İktisadi bütünleşme, birden çok bağımsız ülke ekonomisi arasındaki ekonomik ilişkilerin, mal, hizmet ve faktör hareketleri ile politika uyumlaştırma bağlamında düzenlenmesini içerir. Çalışmada, bütünleşme biçimleri ortaya konmuş ve dünyadaki bütünleşme deneyimlerine örnekler sunulmuştur. Doğrudan yatırımlar perspektifinde, bütünleşmenin etkileri tartışılmış; APEC, NAFTA ve MERCOSUR gibi bütünleşme örneklerine atıfta bulunulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Avrupa Birliği'nin oluşumu ve günümüze uzanan genişleme deneyimi kısaca özetlendikten sonra AB bütünleşme sürecinin üye ülke ekonomilerine etkileri tartışılmıştır. AB genişleme sürecinde yaşanan yapısal dönüşüm sonucunda, doğrudan yatırım girişlerinde meydana gelen gelişmeler örneklerle tartışılmıştır. AB bütünleşmesi ile ilgili yakın dönem gelişmeleri ve bu gelişmelerin doğrudan yatırımlar açısından etkilerinin değerlendirilebilmesi amacıyla, AB bütünleşmesine 2004 yılında taraf olan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile 2007 yılında taraf olan Bulgaristan ve Romanya ülke profilleri incelenmiştir. Türkiye ile aynı tarihte müzakere sürecine giren Hırvatistan ekonomisinin deneyimlerine de yer verilmiştir. Ülke incelemelerini takiben Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişim süreci ele alınmıştır. 1980 sonrasında, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracat odaklı sanayileşme stratejisine yönelen Türkiye, önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemde, ülkenin dış dünya ile ilişkilerini serbestleştirmeye yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılmış; mal ve sermaye akımları üzerindeki kısıtlamalar azaltılmıştır. 1989'da yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile finansal serbestleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. 1990'larda Türkiye'ye doğrudan yatırım girişleri düşük seviyelerde kalmasına rağmen, istikrar kazanmaya başlamıştır. Doğrudan yatırım girişlerinde trend değişikliği, Türkiye'nin AB bütünleşmesi yolunda müzakere sürecinin başladığı 2005 yılı ve sonrasında gözlenmektedir. Bu trend değişikliğini yorumlayabilmek amacıyla, Türkiye'nin

doğrudan yatırım performansını, bu performansı etkileyen pazar büyüklüğü, işgücü, coğrafi konum, iş ortamı kalitesi, siyasi ve iktisadi istikrar gibi faktörleri inceleyen araştırmalara çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca, danışmanlık şirketleri tarafından yayımlanan ve küresel yatırımlar konusunda ülkeler arası rekabet gücünü sorgulayan, küresel rekabet, yabancı sermaye yatırım potansiyeli ve doğrudan yatırım güven endeksi ile Dünya Bankası'nın 'iş yapma ortamı' adıyla nitelenen çalışması değerlendirilmiştir. Türkiye'nin küresel yatırım rekabetinde sıralaması, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırılmıştır.

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1994-2006 yılları arasında doğrudan yatırım performansı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu incelemede, AB'ye 2004 ve 2007 yıllarında katılan Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya ile AB müzakere sürecinde bulunan Türkiye ve Hırvatistan'a yönelen doğrudan yatırımların AB bütünleşmesi öncesi ve sonrasında seyri değerlendirilmiş; AB perspektifinin doğrudan yatırımları önemli ölçüde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

2004 ve 2007 AB genişlemelerinden önce AB'ye katılan İrlanda, İspanya ve Yunanistan'ın doğrudan yatırım performanslarına, ülke incelemesi bazında, bu araştırmada yer verilmemiştir. AB genişleme süreci ile doğrudan yatırımlar arasındaki etkileşimi incelemeyi amaçlayan bir doktora çalışmasında bu ülkelerin de detaylı olarak değerlendirmeye alınmasının sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Yabancı sermaye yatırımları, sermaye sahiplerinin kapital getirisini en yüksek düzeyde tutmak amacıyla kendi ülkeleri dışında yaptıkları yatırımlardır. Bu yatırımlar, doğrudan ve dolaylı yatırımlar adı altında incelenmektedir. Literatürde doğrudan yatırımlar ile ilintili şu tanımlara yer verilmektedir: “Bir firmanın üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırları ötesinde yapmak üzere ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması, mevcut üretim tesislerini birleşme veya satın almalarla devralması veya hisselerin çoğunluğuna sahip olarak kontrol gücünü ele geçirmesi” doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) olarak tanımlanmaktadır.¹ Karluk’a göre doğrudan yatırım, “bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak, mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla yabancı yatırımcılar tarafından yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletme, yönetim bilgisi, yatırımcının kontrol yetkisini beraberinde getiren yatırımlardır.”² Doğrudan yatırımların karakteri ve özellikleri incelendiğinde, doğrudan yatırımların likiditesinin düşük ve uzun vadeli olduğu görülmektedir. Likiditesinin düşük olması yatırımın fabrika, imalathane, hizmet binası ve üretim girdileri gibi fiziki sermaye mallarına sahip olması ve bu malların satış veya devrinin finansal varlık satışına göre daha uzun zaman almasıdır. Ayrıca bu tür yatırımların kendisini amorti edip kâra geçmesi 10-20 yıl gibi uzun bir dönemi gerektirdiğinden uzun vadeli yatırımlar olarak değerlendirilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, çokuluslu şirketler, üretim, pazarlama ve yönetim tecrübelerini yatırım yaptıkları ülkede uygulamakta ve teknoloji transferi gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için gelişmiş ülkeler ile aralarındaki teknoloji açığını azaltabilmeleri için teknoloji transferi çok önem taşımaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yatırım ve üretim süreci, yatırımı yapan şirket veya sermayedar tarafından kontrol edilir. Yönetim kadroları yatırımcı tarafından oluşturulur. Dünyadaki doğrudan yatırımların kaynağına bakıldığında, büyük kısmının çokuluslu şirketler tarafından yapıldığı görülmektedir. Doğrudan

¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, İstanbul: Güzem Yay., 2001, s. 397.

² Rıdvan Karluk, “**Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Katkısı**”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, TCMB Yayını, Ankara, 2001, s. 100.

yabancı sermaye yatırımlarında, kâr transferi yerel ülke mevzuatı ile belirlenmektedir. Kâr transferinde herhangi bir yasal sınır olmasa dahi doğrudan yatırım yapan sermayedarlar, oluşan kârın tamamını yurtdışına transfer etmek yerine, şirketin özkaynaklarına katabilmektedir. Böylece işletmenin büyüme aşamasında daha sağlıklı bir finansman yapısına kavuşması hedeflenmektedir.

Doğrudan yatırımlar ile dolaylı yatırımlar arasındaki ayrımın görülebilmesi açısından dolaylı yatırımların da özelliklerine kısaca değinilecektir. Dolaylı yatırımlar, yabancı ülke kaynaklı fonların yüksek getiri hedefi ile değişik ülkelerde finansal varlık satın almasıdır. Yatırım konusu, finansal varlık olduğu için dolaylı yatırımların likiditesi yüksektir. Dolaylı yatırımlar, finans piyasalarındaki uluslararası kur ve faiz farklılıklarından faydalanılarak yüksek getiri elde edip yerel piyasadan çıkma eğilimi gösterdiğinden kısa vadelidir. Dolaylı yatırımda, yatırımcının şirket üzerinde doğrudan kontrol hakkı yoktur. Hisse sahiplerinin şirket genel kurulunda oy kullanma hakkı bulunmasına rağmen, üretim ve yönetim sürecinde etkinliği düşüktür. Dolaylı yatırımlar gerçek kişiler, sigorta şirketleri, emeklilik şirketleri ve yatırım fonları tarafından yapılabilmektedir. Dolaylı yatırımlarda, yüksek getiri sağlayan finansal varlıkların fiyatlarının yükselmesiyle yatırımcı tarafından yeterli getiri elde edildiği düşünüldüğünde, riskten kaçınmak için kârı realize etmek isteyen portföy sahibi, finansal varlıklarını satarak sermayesini yurtdışına transfer edebilmektedir. Dolaylı yatırımlar likittir ve portföy hareketleri, sıkı finansal piyasalara sahip ülke ekonomilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Portföy yatırımları ülke finans piyasalarında geçici rahatlama sağlamakta, faiz oranlarını düşürebilmekte, fakat faiz düşüşü reel yatırımların artmasını sağlamasının yanında tüketim harcamalarının hız kazanmasına da sebep olabilmektedir. 2000-2001 yıllarında ülkemiz finans piyasalarına gelen yabancı sermaye, olumlu beklentilerin de katkısıyla faiz oranlarının hızlı düşmesini sağlamıştır. Faiz oranlarının düşmesi uygun bir yatırım iklimi sağlamasına rağmen, ithalatın hız kazanması ile ödemeler dengesinin bozulmasına yol açmıştır.³ Ardından gelen siyasi dalgalanma, iktisadi bekleyişlerin bozulmasına ve portföy yatırımlarında

³ Erineç Yeldan, "On the IMF-Directed Disinflation Program in Turkey: A Program For Stabilization and Austerity or a Recipe for Impoverishment and Financial Chaos?", (September) 2001, p. 12. www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldansbs/yazilar_uye/yeldanekim01.pdf, erişim: 11.06.2006.

çıkış yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda ülke rezervlerini korumak amacıyla, TL yabancı paralar karşısında devalüe edilmek zorunda kalınmıştır.

Araştırmamızın bu bölümünde yabancı sermaye yatırımları ile ilgili tanımlara yer verilmiş, yabancı sermaye türleri ve özellikleri incelenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya çalışan teoriler üzerinde durulmuş ve doğrudan yatırımları etkileyen faktörler incelenmiştir.

1.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını inceleyen teoriler, tam rekabet şartlarını varsayan teoriler, eksik rekabet şartlarını varsayan teoriler ve marksist teoriler başlıkları altında incelenmiştir.⁴ Bu çalışmada ilk iki grup özetle ele alınacaktır.

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teoriler

Tam Rekabet Şartlarını Varsayan Teoriler	Eksik Rekabet Şartlarını Varsayan Teoriler	
	Firma Teorileri	Makro Yaklaşımlar
Farklı Getiri Oranları Yaklaşımı	Endüstriyel Organizasyon	Mac Dougall-Kemp Modeli
	Oligopolistik Tepki Yaklaşımı	Uzawa-Hamada Tezi
Üretim ve Pazar Büyüklüğü Yaklaşımı	Eklektik Paradigma	Yabancı Yatırımların Optimum Vergilendirilmesi
Portföy Farklılaştırması Yaklaşımı	İçselleştirme Yaklaşımı	Makro Ekonomik DYSY Teorisi (K. Kojima)
	Ürün Devreleri Analizi	

Kaynak: Cengiz Bahçekapılı, Türkiye'nin Sektörel Karşılaştırmalı Üstünlüklerine Göre Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri, (Basılmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 11.

1.1.1. Tam Rekabet Varsayımına Dayanan Teoriler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, piyasalarda tam rekabet şartlarının geçerli olduğu varsayımından hareket ederek açıklamaya çalışan araştırmacılar olmuştur. Ülkeler arası farklı getiri oranları ile sermaye sahiplerinin yatırımlarını çeşitlendirerek yatırım riskini en aza indirmeye çalışması, tam rekabet piyasa yapısı varsayımından yola çıkılarak ele alınmıştır. Bazı araştırmacılar da üretim ve

⁴ Cengiz Bahçekapılı, Türkiye'nin Sektörel Karşılaştırmalı Üstünlüklerine Göre Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 12.

pazar büyüklüğü ile doğrudan yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Doğrudan yatırım hareketlerini, tam rekabet varsayımına dayanarak açıklamaya çalışan yaklaşımlar aşağıda verilmiştir.

1.1.1.1. Farklı Getiri Oranları Yaklaşımı

Bu hipoteze göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uluslararası sermaye yatırımlarının getirilerindeki farklılıkların bir fonksiyonudur.⁵ Kar maksimizasyonu hedefleyen firma, yurtdışında yatırım kararını değerlendirirken yurtdışı yatırımın getirisi ile yerel pazarda yapacağı yatırımın getirisini kıyaslar. Kıyaslamada maliyet minimizasyonu, pazar büyüklüğü ve satış hacmi gibi firma karlılığını etkileyen faktörleri değerlendirir. Firma, kar maksimizasyonunu sağlayan yatırım opsiyonunu değerlendirir. Farklı getiri oranları yaklaşımı, 1950'li yıllarda ABD ile Avrupa ülkeleri arasında sermaye hareketlerini açıklamada yaygın olarak kullanılmıştır.⁶

1.1.1.2. Portföy Teorisi

Teori, 1930'lu yıllarda James Tobin⁷ ve Harry Markowitz⁸ tarafından oluşturulmuştur. Portföy yaklaşımında, varlıkları çeşitli yatırım enstrümanlarına dağıtarak riski dağıtma amacı bulunmaktadır. Teoriye göre, yatırım getirinin pozitif, riskin ise negatif bir fonksiyonudur. Çokuluslu firmalar, üretim kararlarını şekillendirirken, yer seçimi için alternatifleri gözden geçirirler. Örneğin; motorlu taşıtlar için lastik üreten Pirelli Lastikleri A.Ş., Türkiye'de yükselen işçilik maliyetlerini bir risk olarak değerlendirerek Romanya'da alternatif bir üretim tesisi kurmuştur. Çokuluslu şirketler, hammadde fiyatlarındaki dalgalanmalar, işçilik ve enerji maliyetleri gibi üretim maliyetleri üzerindeki riskleri izole etmek için üretim organizasyonlarını çeşitlendirebilmektedir. Ayrıca siyasi istikrarsızlık, iktisadi bunalım ve savaş hali gibi durumlar için de yatırımların fizibilitesi yapılırken ülke seçimleri değerlendirilmektedir.

⁵ Jacop Viner, **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950, p. 34.

⁶ Jacop Viner, **Ibid**, p. 34.

⁷ James Tobin, "Liquidity Preference As Behavior Towards Risk", **Review of Economic Studies**, Vol. 25, 1958, pp. 65-86.

⁸ Harry Markowitz, "Portfolio Selection", **The Journal of Finance**, Vol. 7, No. 1, (March) 1952, pp. 77-91.

1.1.1.3. Üretim ve Pazar Büyüklüğü Yaklaşımı

Üretim düzeyi hipotezine göre,⁹ bir firmanın bir ülkede yaptığı yatırımlar ile o ülkede gerçekleştirdiği satışlar doğru orantılıdır. Pazar büyüklüğü yaklaşımında ise,¹⁰ doğrudan yatırımlar ile milli gelir olarak ifade edilen ülkenin pazar büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki bulunduğu belirtilmektedir.

1.1.2. Eksik Rekabet Şartlarını Varsayan Teoriler

Birden çok ülkede üretim ve yönetim kademesi bulunan çokuluslu şirketlerin yaygınlaşması ve çokuluslu şirketlerin genelde monopol, düopol ve oligopol gibi piyasa yapılarında faaliyette bulunmaları, doğrudan yatırımların eksik rekabet piyasa yapısında incelenmesini gerekli kılmıştır. Eksik rekabet şartlarını varsayan teoriler, oligopolistik tepki, endüstriyel organizasyon, ürün hayat devreleri, eklektik uluslar arası üretim ve içselleştirme teorisi başlıkları altında incelenecektir.

1.1.2.1. Oligopolistik Tepki Teorisi

Teori, Monopolcü Rekabet Teorisi olarak da adlandırılmaktadır.¹¹ Çokuluslu şirketler, mal farklılaştırması, ileri pazarlama teknikleri ve fiyat farklılaştırma stratejileri ile pazar paylarını arttırabilmektedirler. Çokuluslu şirketler büyük ölçekte üretim ve satış yapmakta ve pazarda oligopolistik bir yapı oluşmasına sebep olmaktadır. Çokuluslu şirketler üretim ve pazarlama üstünlüklerine dair bilgileri lisans ve patent gibi sınırlamalarla korumaktadır. Fakat çokuluslu şirket, franchising (isim hakkını kullandırma) veya ihracat yoluyla elde edeceğinden daha fazla kâr edeceğini düşünüyorsa, o ülkeye doğrudan yatırım yapabilir. Yerel firmaları satın alarak içsel ölçek ekonomilerinden faydalanabilir. Bu şekilde yerel şirket satın alımlarına “yatay bütünleşme” denilmektedir.

Oligopol piyasasında firma, davranışlarını rakip firmaların davranışlarına göre şekillendirmektedir. Knickbocker tarafından geliştirilen Oligopolistik Tepki

⁹ Akinori Tomohara, “Globalization for Development? Inward FDI and the Size of the Market”, **Southern Business Review**, (Fall) 2004, pp. 12-22.

¹⁰ Florence Jaumotte, “Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The Market Size Effect Revisited”, **IMF Working Papers**, WP/04/206, (November) 2004, p. 3.

¹¹ Chwo-Ming J. Yu and Kiyohiko Ito, “Oligopolistic Reaction and Foreign Direct Investment: The Case of the U.S. Tire and Textiles Industries”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 19, No. 3, (Autumn) 1988, pp. 449-460.

Teorisine göre,¹² çokuluslu şirket tarafından bir ülkede yatırım yapıldığında rakip firmalar da pazar paylarını korumak için bu ülkede yatırım yapma gereği duyacaktır. Knickbocker araştırmasında,¹³ ABD menşeli çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırım trendlerini incelemiştir. Knickbocker, ayrıca bu şirketlerin ABD pazarında oligopolist bir rekabet içerisinde olduklarını ve firmaların yatırım kararlarında rakiplerini izlediklerini tespit etmiştir.

1.1.2.2. Endüstriyel Organizasyon Teorisi

Bu teori, Hymer¹⁴ ve Kindleberger tarafından geliştirildiği için **Hymer-Kindleberger Modeli** olarak bilinmektedir. Teoriye göre, uluslararası alanda yapılan doğrudan yatırımların nedeni, piyasalardaki oligopolistik endüstriyel yapıdır. Endüstriyel organizasyon yaklaşımında temel amaç, yatırımı doğabilecek risklerden korumak ve karı maksimize etmektir. Çokuluslu şirket, yerel firmaya finansman sağlamak yerine doğrudan piyasaya girerek firmayı kendi denetimi ve yönetimi altında tutmakta ve karın tamamını kendisi kazanmaktadır.

Yabancı bir ülkede yatırım yapan şirketler çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Ayrıca bu firmalarla yerel rakipleri arasında “asimetrik enformasyon” sorunu vardır. Dolayısıyla yabancı yatırımcı, dezavantajlı konumda işe başlar. Bu nedenle, yabancı yatırımcı bir ülke piyasasına girmek için yatırım yaparken mevcut veya potansiyel rakipleri karşısında bazı avantajlara sahip olmak ister. Kindleberger'e göre,¹⁵ bu avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yatırım yapılan ülkede aksak rekabet piyasa yapısının hakim olması, yabancı yatırımcıya oligopolistik güç kazandırmaktadır. Aksak rekabet piyasa yapısında, firmalar ürün ve fiyat farklılaştırmasının yanında pazarlama tekniklerini kullanarak fark yaratmaya çalışmaktadır.

- Çokuluslu şirketler, yatay ve dikey bütünleşmelerle oligopolistik pozisyonlarını güçlendirmek istemektedir.

¹² F. T. Knickerbocker, **Oligopolistic Reaction and the Multinational Enterprise**, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1973, p. 58.

¹³ F. T. Knickbocker, **Ibid**, p. 74.

¹⁴ Stephen Herbert Hymer, *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, PhD Dissertation, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, 1960, (printed in 1976), pp. 7-22.

¹⁵ Charles Kindleberger, “European Integration and the International Corporation”, **Columbia Journal of World Business**, Vol. 1, 1966, pp. 65-73.

- Çokuluslu şirketler, piyasaya girişte mevzuatın sade, bürokratik işlemlerin az olmasını ve kâr transferi önünde engellerin kaldırılmasını talep etmektedir.

Özel üstünlüklerin kullanılabildiği ilaç, kozmetik, meşrubat, otomotiv ve elektronik devreler sektörlerinde uluslararası doğrudan yatırımların yoğunlaşması endüstriyel organizasyon teorisi¹⁶ ile açıklanmaktadır. Özel üstünlüklerden ürün farklılaştırmasına vurgu yapan modeller de bulunmaktadır. Caves, yatay bütünleşme ile büyüyen çokuluslu şirketin en önemli üstünlüğünün ürün farklılaştırma yeteneği olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Farklılaştırılmış ürüne sahip olan çokuluslu şirketler, taklit riskinden korunmak için piyasaya doğrudan yatırım yaparak girmek isterler. Bu görüş Hymer tarafından da desteklenmiştir. Hymer'e göre,¹⁸ firmalar yatay bütünleşme yatırımları sonucu kurduğu üretim tesisleri ile ürün farklılaştırması sonucu elde ettikleri getiriye maksimize ederler.

1.1.2.3. Ürün Hayat Devreleri Teorisi

Vernon tarafından geliştirilen teori (Product Life-Cycle Theory), ürünün doğumundan ölümüne kadar geçen süreci üç aşamada incelemiştir.¹⁹ Buluş aşaması olarak adlandırılan ilk aşamada, ar-ge çalışmaları ile geliştirilen ürün için üretim ve pazarlama süreci netleşmediğinden operasyonlar ana ülkede yürütülür. Ar-ge çalışmaları ile ürün farklılaştırma yeteneğini geliştiren firmalar, rakiplerine karşı pazarlama üstünlüğü kazanmakta ve piyasaya girişleri sınırlandırarak oligopolistik bir rekabet yapısı oluşmasına neden olmaktadır. Teknolojik yenilik içeren ürün ilk aşamada sadece ana ülkede üretilmektedir. İkinci aşamada, yeni ürünün piyasada ikamesinin bulunmaması ve talebin fiyat esnekliğinin düşük olması nedeniyle şirket, ana ülkede ürettiği ürüne ihracat pazarlarında rahatlıkla pazar bulabilmektedir. Büyüme ve olgunlaşma aşaması denilen bu aşamada ürünün ihracatı ciddi miktarda artmaktadır. Ürüne olan yurtdışı talep, firmayı yurtdışında yatırım yapmaya iter. Üçüncü aşama olan standartlaşma aşamasında, ürünün üretim süreci rutin hale

¹⁶ Charles Kindleberger, **American Business Abroad**, New Haven: Yale University Press, 1969, pp. 1-36.

¹⁷ R. E. Caves, "International Corporations: the Industrial Economics of Foreign Investment", **Economica**, Vol. 38, No. 149, (February) 1971, p. 17.

¹⁸ Stephen Herbert Hymer, **op. cit.**, p. 72.

¹⁹ Raymond Vernon, "International Investment and International Trade in the Product Cycle", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 80, No. 2, (May) 1966, p. 191.

gelmiştir. Ürünün ikamelerinin piyasaya sürülmesi nedeniyle şirket ihracat pazarlarında maliyet avantajı yaratmak zorundadır. Bu aşamada şirket, üretimini hem ana ülkede hem diğer ülkelerde devam ettirmektedir. Ürün, yabancı ülkelere diğer şirketler tarafından da üretildiğinden ana şirket teknoloji ve lisans üstünlüğünü kaybetmiştir. Dış ülkede ucuz işgücü nedeniyle ürün düşük maliyetle üretildiğinden ana ülkenin pazarına ithalat yoluyla girmekte ve ana ülkede bu ürünün üretimine son verilmektedir. Şirket, ana ülkede son aşamaya gelmiş ürünü üretmek yerine kar marjı yüksek, talep esnekliği düşük yeni ürünler geliştirmeye devam etmekte ve üretim tercihini yeni ürünlere kaydırmaktadır. Üretim teknolojisinin standart hale geldiği üçüncü aşamada yabancı yatırımcılar üretim tesislerini, işgücü maliyetlerinin ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırımlar ile kaydırmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, piyasaya sürülen yeni bir ürün önce dış ticarete, sonraki aşamada ise doğrudan yatırıma konu olmaktadır.

1.1.2.4. Eklektik Uluslararası Üretim Teorisi (OLI Paradigması)

Hymer, çalışmalarında birden çok ülkede faaliyet gösteren şirketlerin yerel şirketler karşısında dezavantajlı konumda işe başladığını ifade etmiştir.²⁰ Yabancı şirket, yerel pazarın tüketim kalıpları hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olamamaktadır. Ayrıca, yerel pazara girişte ve dağıtım zincirlerine ulaşmada daha yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalabilmektedir. Bu yüzden yabancı şirket, pazara girerken ileri teknoloji veya ölçek ekonomileri gibi üstünlüklere sahip olmak istemektedir. Hymer'ın bu görüşlerini geliştiren Dunning'in konu ile ilgili çalışmaları 1950'li yıllarda başlamıştır. Dunning, çalışmasında “Eğer üretim üstünlüğü yönetim kabiliyetlerinden kaynaklanıyorsa ABD menşeli firmalar Birleşik Krallık'taki faaliyetlerinde en az kendi ülkelerindeki üretim tesisleri kadar verimli olmalı ve yerel firmalarla kıyaslandığında rekabet üstünlüğüne sahip olmalıdırlar” hipotezini ileri sürmüş ve firmaların, transfer edilebilir üstünlükleri ile rekabet üstünlüğü sağlamasını mülkiyet avantajına (ownership-specific effect) bağlamıştır.²¹ Dunning, çalışmasında bir başka hipotez olarak ABD menşeli firmaların Birleşik Krallık'taki üretim tesisleri verimliliğinin yerel firmalara göre düşük olmasının yanında ABD'deki ana üslerindeki üretim tesislerinin verimliliğinden de düşük seviyede

²⁰ Stephen Herbert Hymer, *op. cit.*, p. 82.

²¹ John H. Dunning, “The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future”, *International Journal of the Economics of Business*, Vol. 8, No. 2, 2001, p. 174.

operasyonlarını gerçekleştirdiğini öne sürmüştür.²² Dunning, bu etkinin nedenini ekonomideki transfer edilemeyen faktörlere bağlamakta ve bunu yerleşim yerine özgü avantaj (location-specific effect) olarak adlandırmaktadır. Dunning araştırmalarında, ABD menşeli firmaların yabancı ülkedeki tesislerinin, verimlilikleri ana ülkedeki tesislerin verimliliğinden düşük seviyede olmakla birlikte, yerel rakiplerine kıyasla daha rekabetçi olduklarını tespit etmiştir. Dunning, 1950'lilerde yaşanan Anglo-Amerikan verimlilik açığını mülkiyet avantajı (O) ile yerleşim yerine özgü avantaja (L) bağlamıştır.

Dunning, Haziran 1976'da Stockholm'de gerçekleştirilen sempozyumda sunduğu çalışmada, bir ülkenin iktisadi alanının iki yönlü değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³ Bunlardan birincisi, mülkiyete bakılmaksızın ülke sınırları içerisinde üretilen çıktı; ikincisi ise ülke menşeli firmaların ülke sınırları dışında ürettiği çıktıdır. Dunning, çalışmasında yabancı firmanın sahip olduğu lisans ve patent gibi hakları yerel firmaya sözleşme karşılığı kullandırmak yerine piyasaya girerek doğrudan yatırım yapmasını incelemiştir. Buradan yola çıkarak firmaların ülke dışındaki aktivitelerinin analizine içselleştirme avantajını da (internalisation-specific effect) eklemiş ve paradigmasını üç ayak üzerine oturtmuştur:²⁴

- i. **Mülkiyet Avantajı:** Doğrudan yatırım yapan çokuluslu şirketlerin sahip olduğu firmaya özgü markalar, patentler, üretim ve yönetim modelleri, teknolojik üstünlükler, ölçek ekonomilerinden kaynaklanan avantajlar gibi firmanın sahip olduğu varlıkların getirdiği rekabet üstünlüğüdür. Firma, doğrudan yatırım için fizibilite yaparken yerel rakipleri karşısındaki üstünlüğünü analiz edebilmesi açısından ülkenin iktisadi, siyasi ve kültürel yapısını göz önünde bulundurmak durumundadır. Örneğin, patent, marka ve diğer fikri ve sinai hakların korunması hususunda yerel ülkede gelişmiş bir yasal mevzuatın bulunması, adli ve mülki makamların konu hakkındaki hassasiyetleri, doğrudan yatırım yapan firma için önemli bir referans

²² John H. Dunning, **Ibid**, p. 179.

²³ John H. Dunning, "Trade, Location of Economic Activity and MNE: A Search for an Eclectic Approach" in Ohlin B., Hesselborn P. and Wijkman P/M/ eds. **The International Allocation of Economic Activity**, Macmillan: London, 1977, p. 67.

²⁴ John H. Dunning, "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", **International Journal of the Economics of Business**, Vol. 8, No. 2, 2001, pp. 175-176.

noktasıdır. Ayrıca, yabancı firmanın ölçek ekonomilerinden faydalanabilmesi ve dağıtım zincirlerine nüfuz edebilmesi için, rekabet hukuku ve ticaret hukuku şirket satın almalarına ve birleşmelerine uyumlu olmalıdır.

- ii. **Konumsal Avantaj:** Doğrudan yatırım yapmak isteyen firmanın coğrafi yer seçiminde dikkat ettiği faktör maliyetleri, faktör verimliliği, pazar büyüklüğü, ev sahibi ülke ile arasındaki uzaklık, hammadde kaynaklarına yakınlık, bölgesel iktisadi bütünleşmeye üyelik gibi maddeler bu başlık altında değerlendirilmektedir. Örneğin, taşıma maliyetlerinin ve pazara yakınlığın önem arz ettiği sektörde faaliyet gösteren firmalar için Türkiye önemli bir yatırım bölgesidir. Türkiye'nin uluslararası transit yolları üzerinde olması, güçlü ulaşım ağı, deniz ulaşımına açık olması, gümrük birliği üyeliği ve Avrupa Birliği adaylık sürecini yaşaması pozitif faktörler olarak değerlendirilmektedir.
- iii. **İçselleştirme Avantajı:** Firmanın mülkiyet avantajına dayanan varlıklarını lisans verme veya franchise anlaşması yapma gibi yerel ülke firmalarına kullanırmak yerine doğrudan yatırım yaparak piyasada faaliyet göstermesidir. Lisans verme veya franchise anlaşması ile yerel şirket üzerinden piyasaya giriş ve ürün tutundurma çalışmaları daha kolay olmasına rağmen ürünün taklit edilebilme riski, teknoloji yoğun ürünlerde üretim kalitesinin en üst düzeyde tutulmak istenmesi gibi faktörler nedeniyle firma doğrudan yatırımı tercih edebilmektedir.

OLI paradigması, çokuluslu firmaların dış ticaret yerine neden doğrudan yatırım yaptıklarını firmaya özgü faktörlerle açıklamaktadır. Paradigmaya göre, firma sadece mülkiyet avantajı bulunduğunda ihracat yapmayı tercih ederken, mülkiyet avantajı ile içselleştirme avantajına birlikte sahip olduğunda, yerel ülkede dağıtım veya pazarlama şirketini kullanarak piyasaya girmeyi tercih etmektedir. Firma, mülkiyet avantajı ile konumsal avantaja sahip bulunduğunda, lisans anlaşması ile yerel şirket üzerinden ürünlerini pazara sokmaktadır. Paradigmanın üç ayağına da sahip olan çokuluslu şirket, doğrudan yatırım yapmayı tercih etmektedir.

1.1.2.5. İçselleştirme Teorisi

Buckley, Casson ve Cason'un²⁵ ileri sürdüğü içselleştirme teorisine, Dunning²⁶ ve Rugman²⁷ katkıda bulunmuştur. Şirketler mal ve hizmet üretirken ar-ge, pazarlama, yönetim, organizasyon ve finansman gibi destek fonksiyonları üretim sürecine destek olur. Şirket, yabancı piyasada faaliyet gösterirken piyasadaki belirsizlik ve olumsuzluklardan korunmak ister. Bu nedenle üretim sürecini etkileyen destek fonksiyonlarını bünyesinde barındırmak ister. İçselleştirme, üretim süreci ile ar-ge, pazarlama ve satış fonksiyonlarının dikey bütünleştirilmesidir.²⁸ Dikey bütünleşme, üretimin farklı aşamalarının minimum maliyet oluşturacak şekilde değişik ülkelerdeki üretim birimlerinde iş bölümü esasına dayalı bir anlayışla yapılmasıdır. Ar-ge çalışmalarının ABD'de yapılması, üretimin Malezya'da sürdürülmesi dikey bütünleşmeye örnektir. Üretim süreci de ülkeler arasında dağıtılabilmektedir. PC mikro devreleri Endonezya'da, işlemcisi Malezya'da, monitörü Çin'de, hard-diskleri Tayvan'da üretilebilmektedir. Firma, ar-ge faaliyetlerini nitelikli emeğin yoğun olduğu bölgelerde sürdürmeyi tercih ederken, üretim süreçlerini emek maliyeti düşük ülkelerde yoğunlaştırmaktadır. Aynı ürünün farklı aşamalarını üreten firmaların birleşmesiyle oluşan içsel pazarlar, firmalara fiyat farklılaştırması yapabilme imkanı tanır. Ayrıca firma maliyetlerini en aza indirerek karlılığını artırabilmektedir. Alıcı ve satıcının tek olduğu monopson ve monopol piyasalarında firmalardan birinin diğerini alarak tedarik zincirini içselleştirmesi güvenli bir stratejidir. Tedarikçi firmadan mal alan firma bir süre sonra maliyet avantajı ve süreç organizasyonu için tedarikçi firmayı satın alarak geriye doğru bütünleşme gerçekleştirebilir.

Çokuluslu firmaların doğrudan yatırımlar yoluyla yaptığı içselleştirmeler, yatay olarak bütünleşmiş birden çok üretim tesisine sahip firmaların patent gibi fikri ve sinai haklarını koruma saikiyle yaptıkları yatırımlar; firmaların üretim süreci organizasyonu için üretimin bütün aşamalarını içselleştirmek için dikey bütünleşme

²⁵ Peter J. Buckley, Mark Casson and Mark Cason, **The Future of the Multinational Enterprise**, 2nd Rev Edition, London: Palgrave Macmillan, 1991, pp. 18-24.

²⁶ J. H. Dunning, **Explaining International Production**, London: Harper Collins, 1988, p. 43.

²⁷ Alan M. Rugman, **Multinationals in Canada: Theory, Performance and Economic Impact**, Boston: Martinus Nijhoff, 1980, pp. 34-38.

²⁸ Mehmet Burak Ildır, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Etkileri: Türk Otomotiv Sektörü Örneği", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 18.

yatırımları; firmaların piyasa riskini dağıtmak için portföy çeşitlendirmesi şeklinde yaptığı yatırımlar olarak üç başlık altında incelenmektedir.²⁹

Çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırım yapma nedenlerini inceleyen çalışmalara Caves de katkıda bulunmuştur. Caves'e göre,³⁰ çokuluslu şirketler pazar yapısından faydalanarak ürün farklılaştırması yapmak için veya malın alt üretim süreçlerini gerçekleştirmek için doğrudan yatırım yapmaktadır.³¹ Yatay ve dikey genişleme olarak adlandırılan bu durum sonucu firmalar ölçek ekonomilerine yaklaşmakta ve bazı sektörlerde yoğunlaşmalar görülmektedir. Elektronik devreler veya tekstil sektörlerinde görülen yoğunlaşmalar bu sınıflandırmaya örnek olarak gösterilmektedir.

1.1.3. Doğrudan Yatırımları Güdülerine Göre İnceleyen Teoriler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri açıklamaya geçmeden önce doğrudan yatırımları, ortaya çıkma nedenlerine göre sınıflandıran çalışmaların incelenmesinde fayda görülmüştür. Dunning'in sınıflandırmasında doğrudan yabancı yatırımlar, yapılma nedenlerine göre doğal kaynak arayan (resource seeking), pazar arayan (market seeking), etkinlik arayan (efficiency seeking) ve stratejik varlık arayan (strategic-asset seeking) doğrudan yatırımlar olmak üzere dört alt başlık altında incelenmektedir.³²

1.1.3.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yatırımlar

20. yüzyılın ilk dönemlerinde çokuluslu şirketlerin gelişmekte olduğu dönemlerde yaygın olan doğrudan yatırım şeklidir. Çokuluslu firma, yatırım tercihini yaparken ihtiyaç duyduğu demir-çelik ve kömür gibi hammaddeler bakımından zengin olan ülkelere yönelmektedir. Firma, yatırım sonucunda hammaddeye, kaynağında daha düşük maliyetle ulaşmakta ve hammadde tedarikini kendi denetimi

²⁹ Lütfü Öztürk, "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 7, 2004, s. 118.

³⁰ R. E. Caves, **Multinational Enterprises and Economic Analysis**, New York: Cambridge University Press, 1982, p. 21.

³¹ Lütfü Öztürk, **a.g.e.**, s. 120.

³² John H. Dunning, "Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of The Eclectic Theory", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Vol. 41, Issue 4, 1979, pp. 269-292'den Aktaran Z. Tuğrul GÖVER, "**Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**", T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, (Temmuz) 2005, s. 13.

altına alarak üretim sürecini güvenceye almaktadır. Ayrıca firma, tonajı yüksek olan demir-çelik, kömür gibi girdilerin nakliye maliyetinden kurtulmuş olmaktadır. Bu tür doğrudan yatırımlar, ev sahibi ülkeye sermaye malları girişini artırmaktadır. Bunun yanında üretilen çıktının yurtdışında pazarı olduğundan ev sahibi ülkenin ihracatının artmasına sebep olmaktadır.

1.1.3.2. Pazar Arayan Doğrudan Yatırımlar

1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci anlayışın yaygınlaşması sonrasında görülen doğrudan yatırım türüdür. Gelişmekte olan ülkeler sanayilerini koruma güdüsüyle nihai mal ithalatını kotalar, yüksek gümrük vergileri ve çeşitli ithalat engelleri ile azaltmaya çalışmıştır. Çokuluslu firmalar, doğrudan yatırım yaparak bu engelleri aşmaya çalışmaktadır. Bu nedenle ev sahibi ülkeye nihai mal girişi azalırken ara malı ithalatı ve sermaye malı girişi artmaktadır. Pazar arayan doğrudan yatırımları açıklamak için ithalat engelleri tek belirleyici değildir. Bunların dışında taşıma maliyetleri, tüketici alışkanlıkları ve ev sahibi ülkenin bölgesel bir iktisadi bütünleşmeye üye olması gibi özellikler de pazar arayan doğrudan yatırımları arttırıcı faktörlerdendir. Örneğin, hızlı tüketim ürünleri sektöründe müşteri ile yakın ilişki içinde olma ve müşterinin ihtiyaç ve isteklerini ürüne çabuk adapte edebilme önem arz etmektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren Unilever, Procter&Gamble ve Henkel gibi firmalar faaliyet gösterdikleri ülkelere doğrudan yatırım yapmayı tercih etmektedir.³³

İktisadi bütünleşmeye üyelik, pazar arayan doğrudan yatırımları arttıran faktörlerden biridir. Çokuluslu şirket, ev sahibi ülkeye yatırım yaparken ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü yanında, iktisadi bütünleşmenin pazar hacmini de göz önünde bulundurur. ABD pazarına giriş için NAFTA üyesi Meksika'ya yapılan yatırımlar ile Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapılan yatırımlar bu tür doğrudan yatırımlar için örnek olarak verilebilir. Bütünleşme sürecinin doğrudan yatırımlara etkisi çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak incelenecektir.

³³ Stefan Eckert and Frank Rossmeissl, "Consequences of Convergence-Western Firms' FDI Activities in Central and Eastern Europe at the Dawning of EU Enlargement", **Journal of East European Management Studies**, No. 1, 2005, p. 68.

1.1.3.3. Etkinlik Arayan Doğrudan Yatırımlar

Çokuluslu firmaların, pazarda rekabetçi pozisyonlarını koruyabilmek için üretim süreçlerini düşük girdi maliyetleri sağlayan ülkelere kaydırma amacıyla yaptıkları yatırımlardır. Japonya merkezli çokuluslu firmaların üretim tesislerini Güney Doğu Asya ülkelerine, ABD merkezli çokuluslu firmaların Meksika'ya, Avrupa Birliği merkezli çokuluslu firmaların Orta ve Doğu Avrupa'ya yatırım yapması verimlilik arayan doğrudan yatırımlara örnek olarak verilebilir.

Üretim maliyetlerini en aza indirme amacı güden çokuluslu firmalar, parça üretiminde uzmanlaşmaya yönelik üretim tesisleri de kurabilmektedir. Firma, bilgisayar monitörünü Çin'de, işlemciyi Tayvan'da ve anakartı Filipinler'de üretebilmektedir. Fakat bu tür yatırımlar, ucuz ve nitelikli işgücü gerektirdiğinden gelişmekte olan ülkelerde kendine yer bulabilmektedir.

1.1.3.4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yatırımlar

Dunning'in tanımına göre, stratejik varlık arayan doğrudan yatırımlar, firmanın yerel ve uluslar arası rakipleri karşısında küresel rekabetçi pozisyonunu korumak, sürdürmek veya geliştirmek için yaptığı yatırımlardır.³⁴ Stratejik varlık arayan doğrudan yatırımlara örnek olarak elektronik ve beyaz eşya sektöründe üretim yapan Türkiye merkezli Vestel'in ABD'de Silikon Vadisi'nde yaptığı yatırımlar gösterilebilir. Vestel, ABD bilişim sektöründeki gelişmeleri yakından takip edebilmek, piyasadaki küresel rakipleri ile ürün geliştirme konusunda rekabetçiliğini sürdürebilmek amacıyla Silikon Vadisi'nde araştırma laboratuvarı kurmuştur. Bu konudaki diğer bir örnek ise Hindistan'da yapılan yazılım geliştirme yatırımlarıdır.

1.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Araştırmamızın bu bölümünde, doğrudan yatırım olgusunu analiz etmeye yardımcı olması açısından doğrudan yatırımları etkileyen değişkenler incelenmektedir. Hammadde kaynaklarına yakın olma, çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini entegre etme, patent ve lisanslarla güvenceye aldığı bilgi birikimini

³⁴ John H. Dunning, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Workingham: Addison Wesley, 1993, p. 380.

koruma, marka imajını güçlü tutma, ithalatçı ülkenin koyduğu ticaret engellerinden kaçınma, üretim esnekliği, tüketiciye yakın olma, düşük maliyetli yabancı faktör kullanma (işgücü, hammadde, enerji vs.) ve çokuluslu şirketlerin monopol avantajlarından faydalanma isteği, yabancı yatırımları arttıran faktörler olarak sıralanmaktadır.³⁵ Bu faktörler alt başlıklar altında detaylı olarak incelenecektir.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyicileri	
Politik Faktörler	Ekonomik, politik ve sosyal istikrar. Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar. Vergi politikası, ticaret politikası ve DYSY ile tutarlılığı. Özelleştirme politikası, piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar. (yabancı şirket satın alma ve birleşme politikaları) Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması). Yatırım teşvikleri, maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik). Yatırım sonrası hizmetler, sosyal etkenler (yaşam kalitesi).	
Ekonomik Faktörler	Pazara Yönelme	Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir, piyasanın büyümesi, bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkanı, tüketici tercihleri, piyasaların yapısı.
	Stratejik Varlığa Yönelme	Hammaddeler, düşük ücretli vasıfsız işgücü, vasıflı işgücü, fiziksel altyapı, ar-ge, teknolojik değerler (know-how), diğer varlıklar (markalar, patentler).
	Etkinliğe Yönelme	Kaynakların maliyeti ve işgücü verimliliği, diğer girdi maliyetleri (iletişim, ara mallar), bölgesel bütünleşme düzenlemelerine üyelik, ölçek ekonomileri.

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report: Trends and Determinants**, New York, Geneva: United Nations, 1998, p. 91.

UNCTAD, 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri, ekonomik, politik ve yatırım ortamına ait faktörler olarak üç alt başlık altında toplamıştır.³⁶ Bu faktörlerin sınıflandırılması Tablo 2'de gösterilmiştir.

UNCTAD'ın raporunda yatırım ortamını etkileyen politik ve ekonomik faktörler iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Raporda, politik faktörler başlığı altında siyasi

³⁵ UNCTAD, **World Investment Report: Trends and Determinants**, New York and Geneva: United Nations, 1998, p. 91.

³⁶ UNCTAD, **Ibid**, p. 91.

istikrar ve hukukun üstünlüğüne yer verilmiştir. Yatırım ortamını etkileyen ekonomik faktörler ise genellikle firmalara özgü değişkenlerden oluşmaktadır. Bürokratik engeller, prosedürlerin uzunluğu ve maliyeti, kamu tarafından sağlanan yatırım teşviklerinin boyutu, yatırım ortamına etki eden ekonomik faktörlere örnek verilebilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler arasında, piyasa hacmi, ücretler döviz kuru, büyüme, vergi, dışa açıklık, ticaret engelleri ve ticaret fazlası yer almaktadır³⁷. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine çok geniş ve aynı zamanda tartışmalı bir literatür bulunmaktadır. Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri genişleten ve değişik açılardan değerlendiren araştırmacılar olmuştur. Örneğin, işgücü maliyetinin düşük olmasının doğrudan yatırımları pozitif yönde etkilediğini ileri süren akademisyenlerin yanında işgücü maliyetinin düşük olması sonucu tüketicilerin alım gücünün düştüğünü, alım gücünün düşmesi ise pazara yönelik yabancı yatırımlarda düşüş görüleceğini savunan akademisyenler de bulunmaktadır. Rolfe, White³⁸ ve Tsai³⁹ gibi araştırmacılar, işgücü maliyetinin doğrudan yatırımlar üzerinde etkisi olmadığını belirtmişlerdir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyici faktörlere, altyapı ve politik istikrarı ekleyen araştırmacılar olmuştur. Morisset, gelişmiş bir altyapının doğrudan yatırımları pozitif yönde etkilediğini belirtmekte ve yatırım ikliminin doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.⁴⁰ Dursun'un doktora tezinde, enflasyonun enflasyon belirsizliğini arttırdığı; enflasyon belirsizliğinin ise doğrudan yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki yarattığı ampirik olarak incelenmiştir.⁴¹

³⁷ Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerine yönelik ayrıntılı literatür ataraması için bkz. Avik Chakrabarti, "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analysis of Cross-Country Regressions", **Kyklos**, Vol. 54, 2001, pp. 91-92.

³⁸ R. Rolfe and & R. White, "The Influence of Tax Incentives In Determining The Location of Foreign Direct Investment in Developing Countries", **Journal of the American Taxation Association**, Vol. 13, Issue 2, 1992, pp. 39-57.

³⁹ Pan-Long Tsai, "Determinants of Foreign Direct Investment and its Impact on Economic Growth", **Journal of Economic Development**, Vol. 19, 1994, pp. 137-163.

⁴⁰ Jacques Morisset and Neda Pirnia, "How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment: A Review", **The World Bank Policy Research Working Papers**, WP No. 2509, (November) 1999, pp. 23-24.

⁴¹ Gülten Dursun, "Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Belirleyicileri; Türkiye Analizi (1981-2003)", (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 75.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler aşağıda alt başlıklar halinde incelenmiştir.

1.2.1. Piyasa Hacmi

Piyasa hacminin, doğrudan yatırımları olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu literatürde kabul görmüştür. Piyasa hacmi, kaynakların etkin kullanımına ve ölçek ekonomilerinin gerçekleştirilebilmesine imkan sağlar. Literatürde piyasa hacmi tanımlanırken, ülkenin nüfusu gibi demografik özelliklerin doğrudan yatırımlar için önem arzemediği, ülkenin reel GSMH düzeyi, geçmiş GSMH büyüme oranları ve pazarın gelecekte büyüme trendi gibi faktörlerin çokuluslu şirketler tarafından dikkate alındığı ifade edilmektedir.⁴²

Tablo 3: Doğrudan Yatırımların Amacı (%)

Çokuluslu Şirketlerin Doğrudan Yatırım Amacı	Araştırmaya Katılan Şirketlerin Verdiği Cevapların % Dağılımı
Piyasaya giriş	% 55
İşlem Maliyetlerinin Azaltılması	% 17
Diğer Faktörler	% 8
Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	% 6
Üretim Sürecinin Hızlandırılması	% 4
Ürün Hattı Geliştirme Amacı	% 4
Teknoloji Geliştirme	% 2
Ucuz işgücü	% 2
Riskin Dağıtımı	% 2
TOPLAM	% 100

Kaynak: World Bank, **FDI Survey: A Study**, Washington: The Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), (January) 2002, p. 16.

Çokuluslu şirket teorisini inceleyen çalışmalarda Dunning'in sınıflandırmasıyla pazar arayan biçiminde nitelenen yatırım türünün yaygın olarak görüldüğü belirtilmektedir. Dünya Bankası tarafından yayımlanan anket çalışmasında,⁴³ çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırım tercihleri sorgulanmış ve şirketlerin sorulara verdiği yanıtlar Tablo 3'te sıralanmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere, çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırım hedefleri arasında piyasaya giriş ve pazarda tutunma amacı güden doğrudan yatırımların önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Çokuluslu şirketler için ülkenin potansiyel tüketim hacmi, GSMH seviyesi, kişi başına düşen

⁴² Florence Jaumotte, **op. cit.**, pp. 3-8.

⁴³ World Bank, **FDI Survey: A Study**, Washington: The Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), (January) 2002, p. 16.

milli gelir, halkın refah düzeyi, tüketicilerin tüketim kalıpları, nüfusun demografik yapısı gibi harcamaları ve satışları etkileyecek değişkenleri analiz etmek çok önemlidir. Çokuluslu şirket, doğrudan yatırım kararlarını bu analiz sonrasında netleştirmektedir. Çokuluslu şirket için GSMH ve kişi başına düşen milli gelir verileri, tüketicilerin harcanabilir gelirine ilişkin bilgi vermektedir. Milli gelirin adil dağılımı satışların istikrarı için önemlidir. Düşük gelirli tüketiciler, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırırken yüksek gelirli gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf etmektedir. Çokuluslu şirket, pazar analizi yaparken aynı zamanda ürünlerinin hangi tüketici grubuna hitap ettiğini (yüksek, orta veya alt gelir grubu) dikkate almak zorundadır. Mikroiktisat teorisinden bilindiği üzere tüketicilerin yaş profili de tüketim harcamalarını etkilemektedir. Gençlerin ve orta yaş grubundaki ergenlerin harcama potansiyeli yaşlılara nazaran daha yüksektir.

Florence Jaumotte tarafından gerçekleştirilen ve 1980-1999 dönemi için 71 gelişmekte olan ülkeye doğrudan yatırım akımlarını inceleyen çalışma, 1990'lardan sonra daha da genişleyen ve yaygınlaşan bölgesel bütünleşme düzenlemelerinin doğrudan yatırımları arttıran önemli bir etken olduğunu tespit etmiştir.⁴⁴ Çalışma, piyasa hacminin çokuluslu şirketler için çekiciliğini göz önüne sermektedir. Piyasa odaklı çokuluslu şirketler, ülkelerin yerel piyasalarının bütünleşmesi neticesinde oluşan bölgesel pazarın içinde yer alma fırsatını kaçırmak istememektedir. Avrupa Birliği ve NAFTA gibi iktisadi bütünleşmelere girişin gelişmekte olan ülkeler için önemi burada yatmaktadır. Yatırım çeken ülkeler, yatırımcı için bir pazar olmanın yanında bütünleşmiş pazara hitap eden ve bütünleşme hinterlandında yer alan potansiyel üretim ve yatırım alanları haline gelmektedir. Bütünleşme süreci ve doğrudan yatırımlar arasındaki etkileşime araştırmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

Piyasa hacminin doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisini inceleyen diğer bir çalışma, Bandera ve White'ın, 1958-1962 döneminde ABD imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların 7 Avrupa ülkesine yaptıkları doğrudan yatırımı inceleyen

⁴⁴ Florence Jaumotte, "Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements", **IMF Working Papers**, WP/04/206, (November) 2004, p. 15.

araştırmasıdır.⁴⁵ Araştırmaya göre, doğrudan yatırımların seviyesi, yerel ülkenin milli gelirine bağlıdır. Schmitz ve Bieri, ABD firmalarının 1952-1966 döneminde Avrupa'ya yaptığı doğrudan yatırımların pazar hacmi ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir.⁴⁶ Root ve Ahmed, 58 gelişmekte olan ülkenin 1966-1970 verileri incelenmiş ve kişi başına düşen doğrudan yatırım tutarını belirleyen en önemli değişkenin kişi başına düşen milli gelir olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷ Schneider ve Frey, 1976, 1979 ve 1980 yıllarında 54 azgelişmiş ülkenin profilini incelemiş ve kişi başına düşen milli gelirin kişi başına doğrudan yatırım seviyesini belirleyen en önemli etken olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ Wheeler ve Mody,⁴⁹ ABD merkezli çokuluslu şirketler tarafından 1982-1988 döneminde 42 ülkeye yapılan doğrudan yatırımları incelemiş ve piyasa büyüklüğünün yabancı yatırımlar için önemli bir etken olduğunu tespit etmiştir. Sader tarafından yapılan çalışmada,⁵⁰ 21 gelişmekte olan ülke ekonomisinin 1988-1992 dönemi verileri incelenmiş ve doğrudan yatırım seviyesi ile piyasa büyüklüğü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tsai, 1975-1978 döneminde 62 ülke ve 1983-1986 döneminde 51 ülkenin verilerini incelemiştir. Tsai, bu veriler ışığında daha büyük piyasa hacminin daha yüksek doğrudan yatırım girişi ile bağlantılı olduğunu tespit etmiştir.⁵¹

Galego, Carlos Vieira ve Isabel Vieira tarafından,⁵² Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım akımlarının etkenleri üzerine yapılan ampirik çalışmada, 1993-1999 dönemi için panel data yaklaşımı ile çekim modeli kurulmuştur.

⁴⁵ V. N. Bandera and J. T. White, "US Direct Investments and Domestic Markets in Europe", **Economia Internazionale**, Vol. 21, No. 1, 1968, pp. 117-233.

⁴⁶ Andrew Schmitz, and Jurg Bieri, "EEC Tariffs and U.S. Direct Investment," **European Economic Review**, Vol. 3, Issue 3, 1972, pp. 259-270.

⁴⁷ Franklin R. Root, and Ahmed A. Ahmed, "Empirical Determinants of Manufacturing Foreign Direct Investment in Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 27, No. 4, 1979, pp. 751-767.

⁴⁸ Friedrich Georg Schneider, and Bruno Frey, "Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment", **World Development**, Vol. 13, Issue 2, (February) 1985, pp. 161-175.

⁴⁹ David Wheeler and Ashoka Mody, "International Investment Location Decisions: The Case of U.S. Firms", **Journal of International Economics**, Vol. 33, 1992, pp. 57-76.

⁵⁰ Frank Sader, Privatization and Foreign Investment in the Developing World: 1988-92, **World Bank Policy Research Working Papers**, WP No:1202, Washington DC: World Bank, 1993, p. 114.

⁵¹ Pan-Long Tsai, "Determinants of Foreign Direct Investment and its Impact on Economic Growth", **Journal of Economic Development**, Vol. 19, 1994, pp. 137-163'den Aktaran Avik Chakrabarti, "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analysis of Cross-Country Regressions", **Kyklos**, Vol. 54, 2001, p. 97.

⁵² Aurora Galego, Carlos Vieira and Isabel Vieira, "The CEEC as FDI Attractors: A Menace to the Periphery?", **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol. 40, No. 5, (September-October) 2004, p. 83.

Ekonometrik testler sonucunda, yatırımcılar tarafından doğrudan yatırım kararının piyasa ve verimlilik odaklı alındığı ifade edilmiştir. Ayrıca kişi başına düşen milli gelir ile doğrudan yatırım akımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Galego, Carlos Vieira ve Isabel Vieira'nın tespitine göre,⁵³ uluslararası yatırımcılar doğrudan yatırım kararı alırken potansiyel tüketicilerin alım gücünü değerlendirmektedir.

Piyasa hacminin doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisi, birçok ülkede ve çeşitli dönemlerde test edilmiştir. Anılan ampirik çalışmaların da işaret ettiği gibi, piyasa hacmi doğrudan yatırım konusunda yaygın ve genel kabul görmüş bir değişkendir.

1.2.2. Ücretler

Ülkeler arası karşılaştırmalı ücret seviyesi ile doğrudan yatırımlar arasındaki ilişkinin yönü ve gücü hakkında tartışmalı görüşler mevcuttur.⁵⁴ Dunning tarafından dikey doğrudan yatırım olarak sınıflandırılan akımlarda, uluslararası yatırımcı, verimlilik endeksli karar almakta ve emek yoğun üretim sürecini işgücünün düşük maliyetli olduğu ülkelere kaydırmaktadır. Diğer doğrudan yatırım sınıflandırmalarında ise, uluslararası yatırımcılar üretim süreçlerinde kalifiye işgücüne ihtiyaç duyduğundan yatırımlarını eğitilmiş işgücünün bulunduğu ülkelere yönlendirmektedir.⁵⁵ Fakat işgücünün ucuz olması üretim maliyetinin minimize edilebileceği anlamına gelmemektedir. Bazı araştırmacılar tarafından işgücü maliyetinin bazı ülkelere düşük olmasının sebebinin düşük verimlilik olduğu, işgücü verimliliği yüksek ülkelere mavi yakalılara daha fazla ücret verilmesine rağmen verimlilik açısından kıyaslandığında daha etkin bir üretim gerçekleştirildiği savunulmuştur.⁵⁶ Holland ve Pain tarafından yapılan analizde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ait ücret-verimlilik verileri değerlendirilmiştir.

⁵³ A. Galego, C. Vieira and I. Vieira, **Ibid**, p. 87.

⁵⁴ Violetta Fodor, "The Relationship Between Foreign Direct Investments and Economic Policy", **European Integration Studies**, University of Miskolc, Vol. 4, No. 1, 2005, pp. 135-142.

⁵⁵ Florence Jaumotte, **op. cit.**, p. 8.

⁵⁶ Dawn Holland and Nigel Pain, "The Diffusion of Innovations In Central and Eastern Europe: A Study of the Determinants and Impact of Foreign Direct Investment, **Niesr Working Papers**, (June) 1998, p. 16. www.niesr.ac.uk/pubs/dps/dp137.pdf, erişim: 21.06.2006.

Tablo 4: Karşılaştırmalı Ücret-Verimlilik Verileri

İşgücü Maliyetleri Göreli Ücretler (tüm sektörler) (\$)					
	Slovenya	Polonya	Macaristan	Çek Cumh.	Hırvatistan
1994	3.56	1.05	1.52	1.08	0.99
1996	3.45	1.13	1.03	1.24	1.25
	Bulgaristan	Romanya	Slovakya	Litvanya	
1994	0.41	0.48	0.87	0.36	
1996	0.23	0.48	0.90	0.51	
Görelî Ücretler (imalat sektörü) (\$)					
	Slovenya	Polonya	Macaristan	Çek Cumh.	Hırvatistan
1994	3.14	1.05	1.55	1.11	0.94
1996	2.87	1.16	1.07	1.22	1.20
	Bulgaristan	Romanya	Slovakya	Litvanya	
1994	0.46	0.47	0.91	0.40	
1996	0.29	0.50	0.92	0.60	
İşçi Başına Göreli Verimlilik (tüm sektörler) Satınalma gücü paritesine göre (\$, 1995 fiyatlarıyla)					
	Slovenya	Polonya	Macaristan	Çek Cumh.	Hırvatistan
1994	1.86	0.84	1.04	1.32	2.03
1996	1.88	0.89	1.03	1.33	1.77
	Bulgaristan	Romanya	Slovakya	Litvanya	
1994	0.80	0.80	1.16	0.58	
1996	0.66	0.85	1.17	0.57	

Kaynak: Dawn Holland ve Nigel Pain, “The Diffusion of Innovations In Central and Eastern Europe: A Study of the Determinants and Impact of Foreign Direct Investment, **Niesr Working Papers**, (June) 1998, p. 13. www.niesr.ac.uk/pubs/dps/dp137.pdf, erişim: 21.06.2006.

Holland ve Pain’in analizlerinden görüldüğü üzere, Bulgaristan ve Romanya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde ABD Doları bazında işgücü maliyetleri düşük seviyelerde seyretmesine rağmen bu ülkeler doğrudan yatırım çekmede Slovenya, Hırvatistan ve Çek Cumhuriyeti’nin çok gerisinde kalmıştır. Slovenya, Hırvatistan ve Çek Cumhuriyeti’nde işgücü maliyetlerinin yüksek olmasının yanında işgücü verimliliği de yüksektir. Bu tespitten yola çıkarak uluslararası yatırımcıların doğrudan yatırım kararı alırken maliyetten daha çok verimliliği esas aldığı ifade edilebilir.

Ücretlerin doğrudan yatırımlar üzerinde etkili olmadığını ifade eden araştırmacılar, ilerleyen teknolojinin imalat sürecinde işgücünün önemini azalttığını belirtmektedir.⁵⁷ Birçok endüstride, işgücü maliyetinin payı on sene öncesine göre % 25’lerden % 5-10 seviyelerine düşmüştür. Doğrudan işgücü maliyeti, yarı iletkenlerde % 3’e, renkli TV üretiminde % 5’e, otomotiv sektöründe % 10-15’e düşmüştür.⁵⁸

⁵⁷ Bekir Gövdere, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 28, (Nisan) 2003, s. 32.

⁵⁸ B. Gövdere, **a.g.e.**, s. 34.

1.2.3. Döviz Kuru

Çokuluslu şirketler, değişik ülkelerde faaliyette bulunmalarından dolayı farklı para birimleri ile çalışmaktadır. Döviz kurlarındaki devalüasyon ve revalüasyonlar, çokuluslu şirketlerin maliyetlerini, satış fiyatlamalarını ve dolayısıyla şirketlerin bilançolarını etkilemektedir. Döviz kuru riskinin artması ile firmalar riskten kaçınmak için yatırım stratejilerini değişik ülkelere kaydırabilmektedir. Döviz kurlarının yatırımları etkilemesine Japonya'nın 1971 dönemi sonrası örnek olarak verilmektedir.⁵⁹ 1971 yılında, Japon Yeni'nin ABD Doları karşısında değer kazanmasına yol açan Bretton Woods sistemi çökmüştür. Sonrasında Japonya'da göreceli üretim maliyetleri Doğu Asya ülkelerine nazaran oldukça yükselmiştir. Rekabetçi avantajlarını kaybetmek istemeyen Japon firmaları tekstil ve elektrikli aletler gibi emek yoğun sektörlerde gerçekleştirdikleri üretimlerini, yeni sanayileşmekte olan ülkelere (Newly Industrializing Countries) kaydırmıştır. Makro perspektiften bakıldığında, Japon yatırımlarını Doğu Asya'ya kaydıran faktör sadece döviz kuru değildir. Doğu Asya ülkelerinin ucuz ve kalifiye işgücüne sahip olması, etkinlik odaklı doğrudan yatırımlar için bir fırsattır. Ayrıca döviz kurunda görülen dalgalanmalar konjonktürel eğilim taşıyabilmektedir. Çokuluslu şirket, doğrudan yatırım kararı için durum değerlendirmesi yaparken daha uzun vadeli yatırım planları tasarlamaktadır. Çünkü doğası gereği imalat yatırımları büyük sermaye gerektiren ve uzun vadede geri dönüşü olan sanayi yatırımlarıdır. Dolayısıyla döviz kurundaki konjonktürel hareketlerle doğrudan yatırımlar arasındaki ilişki zayıf olmakla birlikte, doğrudan yatırımların iktisadi istikrar konusunda hassas olması nedeniyle bu iki değişken arasında ilişki bulunmadığını söylemek zordur.

1.2.4. Büyüme

Yüksek büyüme performansı sergileyen ekonomiler, doğrudan yatırımlar için çokuluslu şirketlere fırsatlar sunmaktadır. Talebin canlı olması, satışlarda beklenen artış ve yüksek büyüme sonucu artan iş hacminin çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyeceği açıktır. Bandera ve White,⁶⁰ iktisadi büyümenin doğrudan yatırımlar üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Büyüme-doğrudan yatırımlar ilişkisini inceleyen çalışmalarda, ülkenin gelişmişlik

⁵⁹ B. Gövdere, **a.g.e.**, s. 35.

⁶⁰ V. N. Bandera and J. T. White, **op. cit.**, 1968, p. 226.

düzeyinin doğrudan yatırım performansını etkilediği belirtilmiştir. Örneğin, Nigh az gelişmiş ülkelerde büyüme ile doğrudan yatırımlar arasında zayıf ve pozitif yönlü bir ilişki tespit ettiğini, gelişmiş ülkelerde ise büyüme ile doğrudan yatırımlar arasında zayıf, fakat negatif yönlü bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaştığını belirtmiştir.⁶¹ Tsai ise, 1994 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında büyüme ile doğrudan yatırımlar arasında 1975-1978 dönemi için zayıf bir etkileşim tespit etmekle birlikte, 1983-1986 döneminde güçlü bir ilişki tespit ettiğini ifade etmektedir.⁶²

1.2.5. Vergi

Doğrudan yatırımların vergi teşviklerine duyarlı olup olmadıkları konusunda net bir sonuca ulaşılmış değildir. Kurumlar ve gelir vergisi oranlarının düşük olması doğrudan yatırımlar için cazip bir unsur olsa da tek başına yeterli değildir. Ev sahibi ülke tarafından yatırım promosyonu yapılırken hazırlanacak pakette diğer yatırım teşvikleri ile desteklendiği takdirde faydalı olabileceği düşünülmektedir. Doğrudan yatırımların promosyonu için yaygın olarak kullanılan mali teşvik türlerinin vergi tatili, yatırım indirimi, KDV istisnası ve ar-ge indirimi gibi vergi teşviklerini içerdiği görülmektedir. UNCTAD'ın mali teşviklerin doğrudan yatırım girişlerine etkisini sorguladığı araştırmasında, dünya ülkelerinde yabancı yatırımcılara yönelik sunulan mali teşvik türleri ülke bazında incelenmiştir.⁶³ Tablo 5'te UNCTAD araştırmasında yer verilen ülkelerde görülen mali teşvik uygulamalarından örnekler verilmiştir.

⁶¹ Nigh, 1988'den aktaran Chakrabarti, **op. cit.**, p. 101.

⁶² Pan-Long Tsai, **op. cit.**, p. 152.

⁶³ UNCTAD, **Tax Incentives and Foreign Direct Investment**, Geneva: UN, 2000, p. 119.

Tablo 5: Seçilmiş Ülkelerde Kullanılan Mali Teşvikler

Ülkeler	Vergi Tatili Vergi Muafiyeti	İndirimli Vergi Oranı	Yatırım İndirimi	Gümrük Muafiyeti KDV İstisnası	AR-GE İndirimi
Avustralya		*	*	*	*
Brezilya	*	*	*	*	
Çin	*	*	*	*	*
Hindistan	*	*	*		*
Endonezya	*			*	
İrlanda	*	*	*		
İsrail	*	*	*		*
Macaristan	*		*	*	
Malezya	*	*	*		*
Polonya	*		*		
Rusya	*	*		*	
Singapur	*	*	*		*
Slovenya			*	*	
Tayland	*			*	*
Türkiye	*		*	*	

Kaynak: UNCTAD, *Tax Incentives and Foreign Direct Investment*, Geneva: UN, 2000, p. 119

Tablo 5'ten görüldüğü üzere, ülkeler arasında doğrudan yatırım çekme konusunda rekabet yaşanmaktadır. Rekabet olgusu Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında da yaygın bir şekilde izlenmektedir. Doğrudan yatırım yapmayı planlayan çokuluslu şirketlere, çeşitli mali teşviklerin yanında bedelsiz arsa tahsis edilebilmektedir.

1.2.6. Dışa Açıklık

Bir ülkenin dışa açıklık derecesi, dış ticaret hacmi/GSYİH oranı ile ölçülmektedir. Bazı kaynaklarda dışa açıklık seviyesi, ihracat/GSYİH oranı ile nitelendirilmektedir. Ülkenin dışa açıklık oranı, uyguladığı liberal dış ticaret ve kambiyo politikaları ile pozitif ilişkilidir. Doğrudan yatırım yapan çokuluslu şirketler için ürettiği ürünleri herhangi bir kısıt altında kalmadan ihraç edebilmesi ve dönem sonu kazancını sorunsuz bir şekilde transfer edebilmesi önemlidir. Mal ve para transferlerinde herhangi bir kısıtlama, yabancı sermaye açısından ülkenin imajını olumsuz etkileyecektir.

Ülkenin dışa açıklık seviyesi, doğrudan yatırımları birçok yönden etkileyebilmektedir. Düşük gümrük vergisi oranları ile dışa açıklık derecesi yüksek olan ülkeye gümrük duvarlarını aşma amacıyla gelmesi muhtemel doğrudan

yatırımlarda düşüş yaşanması beklenirken ara malı ve sermaye ithalatı yoluyla ülkeye giren yatay doğrudan yatırım türünde artış yaşanması beklenir.

1.2.7. Ticaret Engelleri

Yüksek gümrük vergileri ve ithalat kısıtlamalarının yurtiçinde yabancı sermayeyi arttıracak, yabancı yatırımcının bu engelleri aşip kar marjları yüksek olan bu pazardan pay almak isteyeceği düşünülebilir. Ticaret engelleri, ülke içinde üretim maliyetlerinin yükselmesine ve aynı zamanda fiyatların ve monopol karlarının yükselmesine neden olmaktadır. Fakat yapılan araştırmalarda, ticaret engellerinin yüksek olduğu, korumacı iktisadi politikaların uygulandığı ülkelerin doğrudan yabancı yatırım çekmede başarısız oldukları tespit edilmiştir.

1970’li yıllarda ABD ve Batı Avrupa’daki birçok ülke Japonya’ya karşı ithalat kısıtlamaları ve anti-damping vergileri gibi ticaret engelleri uygulamışlardır. Japon ihracatçı şirketler, uygulanan ticaret engellerini aşabilmek için bu ülkelere doğrudan yatırım yoluyla üretim tesislerini kurmuşlardır.⁶⁴

1.2.8. Ticaret Fazlası

Torissi, 1985 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında, ticaret fazlasının dinamik ve sağlıklı bir ekonominin göstergesi olduğunu, bu yapıdaki bir ekonominin ihracat potansiyelinin yüksek olduğunu ve bu nedenle doğrudan yatırımları teşvik ettiğini ifade etmiştir.⁶⁵ Scheneider ve Frey⁶⁶ ile Hein⁶⁷ ticaret fazlası ve doğrudan yatırımlar arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir.

⁶⁴ B. Gövdere, **a.g.e.**, s. 34.

⁶⁵ C. R. Torrisi, The Determinants of Direct Foreign Investment in a Small LDC, **Journal of Economic Development**, Vol. 10, No. 1, 1985, pp. 29-45.

⁶⁶ Friedrich Georg Schneider and Bruno Frey, **op. cit.**, p. 168.

⁶⁷ Simeon Hein, “Trade Strategy and the Dependency Hypothesis: A Comparison of Policy, Foreign Investment, and Economic Growth in Latin America and East Asia”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 40, No. 3, 1992, pp. 495-521.

1.3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI BAĞLAMINDA EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER

Araştırmanın bu bölümünde bütünleşme kavramına ve kapsamına yer verildikten sonra bütünleşme biçimleri ele alınacaktır. Buradan hareketle, bütünleşme ve doğrudan yatırımlar arasındaki etkileşim süreci incelenecektir.

1.3.1. Bütünleşme Olgusu

Bütünleşme olgusuna ilişkin II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan deneyime paralel olarak genişleyen literatüre işaret eden Bayraktutan,⁶⁸ farklı tanımlama çabalarından örnekler sunmaktadır: Üstünel'e göre iktisadi bütünleşme,⁶⁹ her türlü mal ve hizmetlerin serbest olarak değiştirilebildiği, geniş ve ortak bir pazar yaratma çabasıdır. Ertürk'e göre iktisadi bütünleşme,⁷⁰ iki veya daha fazla ülke arasında ticarete engel olan veya ticareti zorlaştıran kısıtlamaların ve engellerin aşamalı olarak kaldırılması olarak ifade edilmektedir. Myrdal ise,⁷¹ bütünleşen ekonomiler arasında faktör hareketliliğinin sağlanmasının yanında, üye ülkeler arasında fırsat eşitliği yaratmasını beklemektedir. Hoffman'ın kavramlaştırmasında,⁷² iktisadi bütünleşme, ülkeler arasında serbest dolaşımı zorlaştıran engellerin ve tarifelerin kaldırıldığı, tek ve geniş bir pazarın kurulmasıdır. Molle, iktisadi bütünleşmeyi dinamik ve statik ayrımıyla kavramlaştırmayı tercih etmiştir.⁷³ Statik anlamda iktisadi bütünleşme, bütünleşmeye taraf ülkelerin ekonomik sınırlarla birbirinden ayrılmadığı, taraf ülke ekonomilerinin bir bütün olarak işlediği durumu ifade eder. Dinamik anlamda iktisadi bütünleşme, bütünleşmeye taraf ülkeler arasındaki ekonomik sınırların aşamalı olarak kaldırılması ve ulusal ayrımcılığın sona erdirilerek taraf ülkeler arasında bütünleşmenin gerçekleştirilmesidir. Bayraktutan'a göre iktisadi bütünleşme,

⁶⁸ Yusuf Bayraktutan, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Ankara: Nobel Yay., 2006, s. 10.

⁶⁹ Besim Üstünel, **Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi**, Ankara, 1960, s. 8-14'ten Aktaran Y. Bayraktutan, **a.g.e.**, s. 8.

⁷⁰ Emin Ertürk, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1991, s. 5.

⁷¹ G. Myrdal, **An International Economy**, London: Routledge and Kegan, 1959, p. 11'den Aktaran Y. Bayraktutan, **a.g.e.**, s. 8.

⁷² Aktaran Jacop Viner, **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950, p. 132.

⁷³ Willem Molle, **The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy**, Brookfield, USA: Dartmouth Publishing Co., 1991, p. 9-12'den aktaran Yusuf Bayraktutan, **a.g.e.**, s. 10.

“uluslararası ekonomik ilişkiler çerçevesinde, birden çok bağımsız ülke ekonomisinin tek bir bütün halinde bir araya getirilme sürecidir.”⁷⁴

1.3.2. Bütünleşme Biçimleri

Balassa, 1961 yılında yaptığı çalışmada iktisadi bütünleşmeyi 5 aşamalı olarak sınıflandırmıştır.⁷⁵ Balassa’ya göre bu aşamalar sırasıyla, serbest ticaret anlaşması, gümrük birliği, ortak pazar, iktisadi birlik ve tam iktisadi bütünleşmedir. İktisadi bütünleşme biçimleri ve nitelikleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: İktisadi Bütünleşme Biçimleri ve Nitelikleri

Bütünleşme Türü	Kısıtlamaların Kaldırılması (Kota ve Gümrük)	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ortak Kurum ve Politikalar
Serbest Ticaret Bölgesi	+	-	-	-
Gümrük Birliği	+	+	-	-
Ortak Pazar	+	+	+	-
Ekonomik Birlik	+	+	+	+

Kaynak: Hasan Sabır, “Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği”, **Dış Ticaret Dergisi**, (Temmuz) 2002. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/gelismekte.htm>, erişim: 27.11.2006.

Bayraktutan, ekonomik bütünleşme biçimlerini aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırmayı tercih etmiştir⁷⁶:

- ✓ Tercihli tarife anlaşmalarında, bütünleşmeye taraf ülkelere, taraf olmayanlara göre daha düşük tarife uygulanmaktadır.
- ✓ Serbest ticaret alanlarında, taraf ülkeler arasında tarifeler kaldırılırken, katılımcı ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi tarifelerini uygulamaktadır.
- ✓ Gümrük birliklerinde, taraf ülkeler arasında tarifeler kaldırılırken, katılımcı ülkeler taraf olmayan ülkelere karşı ortak tarife uygulamaktadır.
- ✓ Ortak pazarda, bütünleşmeye taraf ülkeler arasında tarifelerin kaldırılması yanında, emek, sermaye gibi üretim faktörlerinin hareketlerine yönelik sınırlamalar kaldırılmaktadır.

⁷⁴ Yusuf Bayraktutan, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Ankara: Nobel Yay., 2006, s. 11.

⁷⁵ Bela Balassa, **The Theory of Economic Integration**, Homewood, IL: R. D. Irwin, 1961, p. 2.

⁷⁶ Y. Bayraktutan, **a.g.e.**, ss. 11-24.

- ✓ Ekonomik birlik, ulusal ekonomi politikalarının bütünleştirildiği ekonomik bütünleşme biçimidir.
- ✓ Parasal birliklerde, taraf ülkeler arasında ortak para-kur politikaları ve ortak para birimi uygulanabilmektedir.
- ✓ Ekonomik ve parasal birliklerde, ekonomik ve parasal birliklerin özelliklerini haiz ekonomik bütünleşme biçimidir.
- ✓ Tam ekonomik bütünleşmede, tüm iktisadi politikaların taraf ülkeler arasında oluşturulmuş uluslar üstü kurumlar aracılığıyla uygulamaya konulduğu ekonomik bütünleşme biçimidir.

Serbest ticaret bölgelerinde, bütünleşmeye taraf ülkeler arasındaki tarifeler veya tarife dışı ticaret engelleri kaldırılır. Serbest ticaret bölgelerinde, mal ticareti için bölge içinde bütünleşmiş bir piyasa oluşturulmuştur, fakat üretim faktörleri taraf ülkeler arasında serbest dolaşıma sahip değildir. Ayrıca serbest ticaret bölgesinde, bütünleşmeye taraf ülkeler, taraf olmayan ülkelere karşı istediği tarifeleri uygulayabilmektedir. İngiltere önderliğinde kurulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ve Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), serbest ticaret bölgesi deneyimlerine örnek verilebilir.

Gümrük birliği, serbest ticaret anlaşmaları uygulamalarının bir adım ötesi olup bütünleşmeye taraf ülkeler, kendi aralarında tarifeleri kademeli olarak kaldırmaktadır. Ayrıca bütünleşmeye taraf ülkeler, taraf olmayan ülkelere karşı ortak bir tarife programı uygulamaktadır. Gümrük birliğinde amaç, mal ve hizmetler için daha geniş ortak bir piyasa oluşumu sağlamaktır. Viner'e göre,⁷⁷ gümrük birliğinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, gümrük gelirleri belirli bir havuzda toplanmalı ve buradan belirli kriterlere göre bütünleşmeye taraf ülkelere tahsis edilmelidir. Gümrük birliklerine örnek olarak Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında, 1948 Anlaşmasına dayanılarak kurulan Benelux Gümrük Birliği verilebilir. Benelux Gümrük Birliği, 1960 yılından itibaren fiilen gerçekleşmiştir. Benelux Gümrük Birliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kuruluşu için önemli adımlardan

⁷⁷ Jacop Viner, **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950, p. 52.

biridir. Roma Anlaşması'nda, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun gümrük birliği esasına dayandığı ifade edilmiştir.

Ortak pazar, gümrük birliği ile bütünleşmeye taraf ülkeler arasında oluşturulan serbest ticaret ve ortak tarife uygulamaları ile birlikte, üretim faktörlerinin bütünleşmeye taraf ülkeler arasında herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadan serbest dolaşımına imkan sağlayan bir bütünleşme biçimidir. Avrupa Ekonomik Topluluğu, gümrük birliği sürecini tamamlayarak 1980'lerde ortak pazar niteliği kazanmıştır.

Ekonomik birlik, iktisadi bütünleşme açısından ortak pazardan bir aşama sonrasını ifade eder ve bütünleşmeye taraf ülkeler arasında iktisadi, mali ve sosyal politikaların uyumlandırılması sürecini içerir. Taraf ülkeler arasında yapısal uyum düzenlemeleri ve makro ekonomik politikaların koordinasyonu için ulus devlet çatısının üzerinde kurumsal mekanizmalar oluşturulabilir.

Parasal birlik, ülkelerin istikrarlı bir ticaret altyapısı oluşturma çabaları ile ortaya çıkabilmektedir. Aynı para birimini kullanan veya bir endeksle para birimlerini ortak bir paraya bağlayan ülkeler arbitraj maliyetlerinden kaçınmak istemekle birlikte, ortak ve güçlü bir para kullanmanın getireceği şeffaflık ve itibarı da önemsemektedirler. Parasal birlik, yakın iktisadi ilişki içinde bulunan ülkelerin paralarını sabit kurlarla birbirine bağlaması, bütünleşmeye taraf ülkeler arasında tek para sistemine geçilmesi ve daha ileri aşamalarda uluslar üstü bir kurumsal yapı oluşturularak tek merkez bankasına geçilmesi⁷⁸ şeklinde uygulanabilmektedir. Avrupa bütünleşmesinde, 1979'da Avrupa Para Birimi (ECU) ve Avrupa Para Enstitüsü oluşturulmuştur. 1990'larda Avrupa Para Enstitüsü, yerini Avrupa Merkez Bankası'na bırakmıştır. Ayrıca, Avrupa Para Birimi'nin adı, "Euro" olarak değiştirilmiştir. Euro, 1999'da kaydi para olarak işlem görmeye başlamış ve 2002'de nakdi para olarak tedavüle girmiştir.⁷⁹

Ekonomik ve parasal birlik, bütünleşmeye taraf ülkeler arasında reel bütünleşme ile parasal bütünleşmenin birlikte ele alındığı bir durumdur. Avrupa

⁷⁸ Y. Bayraktutan, **a.g.e.**, s. 18.

⁷⁹ Avrupa bütünleşmesi bağlamında parasal birlik ayrıntıları için bkz. Yusuf Bayraktutan ve Y. Bayraktar, **Avrupa Bütünleşmesinde Parasal Birlik ve Türkiye**, Ankara: Roma Yay., 2004.

bütünleşmesinde, Maastricht Anlaşması ile ulaşılan aşama, ekonomik ve parasal birliğe bir örnektir.

Bütünleşme sürecinin nihai aşaması, tam ekonomik birliktir. Tam ekonomik birlik altında taraf ülkeler arasında ülke, bölge veya milliyet esasına göre bir ayırım yapılmaz. Bütünleşmeye taraf ülkeler, tek bir çatı altında, ulus devlet yapısının üstünde kurumlar ile iktisadi, mali ve sosyal politikalarını yönetirler. Tam ekonomik birlik, siyasal bütünleşmeye geçiş öncesini hazırlayan bir bütünleşme türünü yansıtır. Avrupa Birliği, nihai organizasyon yapısı olarak siyasal bütünleşmeyi hedeflemekte, kurulduğu günden bugüne yukarıda sayılan bütünleşme süreçlerini adım adım tamamlamaktadır.⁸⁰

1.3.3. Bütünleşme Deneyimleri

Avrupa Ekonomik Topluluğu, (Batı) Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile kurulmuştur. İlk genişleme sürecinde, 1973 yılında, İngiltere, Danimarka ve İrlanda Topluluğa katılmıştır. 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz, 1995 yılında Finlandiya, İsveç ve Avusturya bütünleşmeye taraf olmuştur. Avrupa Birliği, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla değişen ve yeniden şekillenen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine dahil etme kararı almıştır. 2004 yılında gerçekleşen genişleme dalgasıyla, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Latviya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya bütünleşmeye taraf olmuştur. Ocak 2007 itibarıyla Bulgaristan ve Romanya'nın da bütünleşmeye katılmasıyla Avrupa Birliği'nin üye sayısı 27'ye ulaşmıştır. Avrupa Birliği ile daha ayrıntılı bilgiye ilgisi dolayısıyla araştırmanın ikinci bölümünde yer verilecektir.

Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), İngiltere önderliğinde 1960 yılında kurulmuştur. Birliğin başlangıç üyeleri, İngiltere, İsviçre, Avusturya, İsveç, Danimarka, Norveç ve Portekiz'dir. EFTA üyesi ülkelerin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olması ile EFTA'nın önemi giderek azalmıştır.

⁸⁰ Y. Bayraktutan, **a.g.e.**, ss. 94-124.

Sovyetler Birliği'nin etki alanını temsil eden ve Doğu Avrupa'nın sosyalist ülke ekonomileri arasında ticari ilişkilerinin geliştirilmesini hedefleyen COMECON, 1949 yılında kurulmuştur. Bütünleşmeye taraf lkeler; SSCB, Doğu Almanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya ve Bulgaristan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla iktisadi bütünleşmenin varlık nedeni ortadan kalkmıştır.

Latin Amerika ve Karaip lkeleri arasında görülen iktisadi bütünleşmeler, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA), Andean Grubu, Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) ve Karaip Ortak Pazarı (CARICOM) olarak sıralanabilir. 1960 yılında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği'ne ye lkeler, Arjantin, Bolivya, Brezilya, şili, Kolombiya, Ekvador, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela'dır. 1959 yılında Latin Amerika'da beş büyük lke (Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua) arasında Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) kurulmuştur. Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru ve Venezuela arasında, 1969 yılında, Andean Grubu (Andean Pact) oluşturulmuştur.

1973 yılında, Karaip lkeleri arasında, Karayip Ortak Pazarı (CARICOM) kurulmuştur. CARICOM, ye ülkeler arasında ortak dış tarife oluştırmakta ve sanayi teşvikleri konusunda mali teşvikleri düzenlemektedir. Karayip Ortak Pazarı'na ye lkeler, Antigua, Barbuda, Bahamalar, Barbados, Belize, Dominik, Grenada, Guyana, Jamaika, Montserrat, St. Kitts, Nevis, St. Lucia, St. Vincent, Grenadies, Trinidad ve Tobago'dur. 1991'de İngiliz Virgin Adaları, Turks ve Caicos adaları Karayipler Topluluğu'nun yesi olmuşlardır.⁸¹

1986 yılında Brezilya ile Arjantin arasında imzalanan ve ticaret önündeki engellerin 10 yıllık bir dönem içerisinde aşamalı olarak kaldırılmasını öngören anlaşma, MERCOSUR'a temel oluşturmuştur. 1991 yılında imzalanan "Asuncion Anlaşması" ile Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay arasında Güney Amerika Ortak Pazarı adı verilen MERCOSUR (Mercado Comun del Cono Sur) kurulmuştur. MERCOSUR, 1 trilyon doları aşan pazar büyüklüğü ve 200 milyonluk nüfusuyla

⁸¹ Caribbean Community (CARICOM) Secreteriat, www.caricom.org/jsp/community/member_states.jsp?menu=community, erişim: 24.12.2006.

Avrupa Birliği ve NAFTA'dan sonra üçüncü büyük iktisadi bütünleşmedir.⁸² MERCOSUR, 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla Gümrük Birliği'ne geçmiştir.⁸³ Gümrük Birliği, 4 üye ülke arasında birçok malda serbest ticaretin sağlanmasını ve üçüncü ülkelere karşı % 0 ile % 20 arasında 11 farklı seviyede tarife oranının (Common External Tariff-CET) uygulanmasını öngörmektedir. Fakat otomotiv, telekomünikasyon ve bilgisayar devreleri gibi ürün grupları gümrük birliği kapsamına alınmamıştır.⁸⁴ 1996 yılında, Şili ve Bolivya serbest ticaret anlaşması imzalayarak ortak üye statüsü ile bütünleşmeye taraf olmuşlardır. MERCOSUR, üyeleri arasında serbest ticaretin geliştirilmesini, tarifelerin kademeli olarak indirilmesini ve tarife dışı engellerin kaldırılmasını hedeflemiştir. MERCOSUR üyesi ülkelerin ithalat-ihracat verileri değerlendirildiğinde, iktisadi bütünleşmeden Brezilya ve Arjantin'in önemli ölçüde faydalandığı, bu ülkelerin dış ticarete önemli kazanımlar kaydettiği tespit edilmiştir.⁸⁵ Şili'nin ise, üyeliğe kabul edildiği 1996 yılı sonrasında, ihracatında artışlar yaşanmıştır.

Asya'da gelişmekte olan ülkeler arasında 1967 yılında Bangkok Deklarasyonu ile kurulan Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği'ne (ASEAN), Singapur, Malezya, Tayland, Endonezya ve Filipinler üyedir. 1984'te Brunei Darussallam, bütünleşmeye altıncı üye olarak katılmıştır.⁸⁶

Amerika kıtasında ortaya çıkan diğer bir iktisadi bütünleşme, Kanada ile ABD arasında, 1989 yılında oluşturulan Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşması'dır (CUSFTA). Anlaşmanın tarihsel geçmişi 1965'te Kanada ile ABD arasında imzalanan "Auto Pact" anlaşmasına dayanmaktadır. CUSFTA ile ABD-Kanada arası ticarete uygulanan tarife oranlarının karşılıklı olarak indirilmesi öngörülmüştür. Anlaşma ayrıca, doğrudan yatırımlarda ayrımcılığın karşılıklı olarak azaltılmasını ve doğrudan yatırım izinlerinin genişletilmesini kapsamaktaydı. Kanada ile ABD

⁸² Sedat Laçiner, "Orta ve Güney Amerika'da Uluslar Arası Örgütler ve Entegrasyon Girişimleri", **The Journal of Turkish Weekly**, www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=89, erişim: 14.12.2006.

⁸³ Caribbean Trade Reference Centre, http://ctrc.sice.oas.org/Mercosur/bkgrd_e.asp, erişim: 26.12.2006.

⁸⁴ Magnus Blomström and Ari Kokko, Regional Integration and Foreign Direct Investment, **NBER Working Papers**, WP No: 6019, National Bureau of Economic Research, (May) 1997, p. 20.

⁸⁵ Hasan Sabır, **a.g.e.**, s. 4.

⁸⁶ Association of Southeast Asian Nations, <http://www.aseansec.org/64.htm>, erişim: 26.12.2006.

arasında kurulan ikili ticaret ilişkilerine, 1992 yılında Meksika'nın da dahil olmasıyla Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ortaya çıkmıştır. NAFTA, Ocak 1994 itibariyle yürürlüğe girmiştir.⁸⁷ NAFTA, iki gelişmiş ülke (ABD ve Kanada) ile bir gelişmekte olan ülkenin (Meksika), serbest ticaret bölgesi kurma modelidir. NAFTA, ticaretin önündeki tarife dışı engellerin aşamalı bir şekilde kaldırılmasını hedeflemektedir. Üye ülkeler arasında olumlu bir ticaret ve yatırım ortamı kurulmasını öngören NAFTA, böyle bir ortamın unsurları olarak yatırım, hizmetler, fikri mülkiyet hakları ve rekabet konularına ilişkin düzenlemeleri temel almaktadır.

Bölgesel bütünleşmelerin pazar büyüklükleri ele alındığında NAFTA'nın sahip olduğu iktisadi hacim dikkate değerdir. NAFTA ve seçilmiş diğer iktisadi bütünleşmelerin pazar hacimlerine ilişkin veriler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Seçilmiş İktisadi Bütünleşmelere Ait Pazar Büyüklüğü Verileri

	Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD Doları, 2001)	Bölgesel Gümrük Vergisi Öncelikleri ile Kazanılan Yaklaşık Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD Doları, 2001)
NAFTA	11400	935
MERCOSUR	797	108
ANDEAN	287	32
ASEAN	548	43
SAARC	605	143
COMESA	181	31
SADC	171	27
CARICOM	33	4

Kaynak: WTO & WDI, aktaran Dirk Willem te Velde and Dirk Bezemer, Regional Integration and Foreign Direct Investment in Developing Countries, **EC-PREP Funded Research Project**, (July) 2004, p. 7. www.odi.org.uk/iedg/projects/ec_prep2.pdf, erişim: 27.11.2006.

NAFTA sonrasında ABD, Kanada ve Meksika arasındaki ticaret hızlı bir şekilde artmıştır. 10 yıl içinde üç ülke arasındaki ticaret hacmi, 306 milyar ABD Dolarından yaklaşık 621 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Bütünleşmeye taraf ülkelerde,

⁸⁷ Canada and the North American Free Trade Agreement, <http://www.dfait-maeci.gc.ca/nafta-alena/menu-en.asp>, erişim: 26.12.2006.

bütünleşme içi doğrudan yatırımların toplamı, 1993'te 136,9 milyar ABD Doları iken, 2000 yılında bu rakam 299,2 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. NAFTA'nın ilk on yılında ABD'nin Kanada ve Meksika'ya ihracatı, 142 milyar ABD Dolarından 263 milyar ABD Dolarına çıkmıştır. Meksika'nın sadece ABD'ye ihracatı % 242 artmıştır. NAFTA sonrasında, Kanada'nın 1994-1998 yılları arasında ABD ve Meksika'ya yaptığı ihracat sırasıyla % 80 ve % 65 oranında artarak 271,5 milyar ve 1,4 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. 1989 – 2002 yılları arasında ABD'nin Kanada'ya tüketim malları ihracatı yılda ortalama % 9,9 artış göstermiştir.⁸⁸ 1989-2002 döneminde Kanada'nın ABD'ye yaptığı tüketim malları **ihracatında % 250'lik bir artış kaydedilmiş ve tüketim** malları ihracatı 2002 yılında 345,4 milyar ABD Dolarına yükselmiştir.⁸⁹ 1989 yılında Kanada toplam ticaretinin % 71,1'ini ABD ile yaparken, bu oran 2002 yılında % 80,8 olmuştur. 1989 yılında Kanada ile ABD arasındaki ticaret hacmi 235,2 milyar ABD Doları iken, 2002 yılında ticaret hacmi yaklaşık üç kat artarak 677,8 milyar ABD Dolarına çıkmıştır.⁹⁰

NAFTA'nın 5 yıl öncesinde, Meksika'nın yıllık GSMH büyüme oranı % 3 civarında iken NAFTA sonrasında bu oran % 7'ye çıkmıştır. Meksika'nın dış ticaretinde de önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Meksika, bütünleşmeye taraf ülkelere 2000 yılında, yaklaşık 151 milyar ABD Doları ihracat yapmıştır. Bu, 1993'teki rakamlara göre % 240'lık bir artış anlamına gelmektedir.⁹¹ İhracatta yaşanan bu gelişmeler, maquila endüstrisinin işlevini yerine getirmesi ile açıklanmıştır. Tanım olarak maquila, ürün girdilerini ithal eden, ürünleri işleyip tekrar ihraç eden emek yoğun üretim tesisleridir.⁹² Maquila endüstrisinde faaliyet gösteren işletmeler, girdileri ihraç etme taahhüdü ile ithal ettikleri için ithalat vergisinden muaftırlar. Bu yönü ile maquila, ABD üreticilerine ucuz işgücü sağlayarak uluslararası işbölümüne katkıda bulunmuştur. Bu üretim birimleri, ABD

⁸⁸ Foreign Affairs and International Trade Canada, <http://www.dfait-maeci.gc.ca/mexico-city/extra/60/stories/nafta-en.asp>, erişim: 03.12.2006.

⁸⁹ John Romalis, NAFTA's and CUSFTA's Impact on International Trade, University of Chicago GSB and NBER, **Working Paper**, (December) 2004, pp. 36-40. <http://faculty.chicagogsb.edu/john.romalis/research/naftapaper.pdf>, erişim: 26.12.2006.

⁹⁰ U.S. Census Bureau, Foreign Trade Statistics, Trade in Goods (Imports, Exports and Trade Balance) with NAFTA, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0005.html>, erişim: 26.12.2006.

⁹¹ The Office of the United States Trade Representative, NAFTA: A Decade of Success, 2004, http://www.ustr.gov/Document_Library/Fact_Sheets/2004/NAFTA_A_Decade_of_Success.html, erişim: 26.12.2006.

⁹² Jeff Fugate, "NAFTA: A Recipe for Success", **Yale Economic Review**, (Spring) 2005, pp. 13-18. <http://www.yaleeconomicreview.com/issues/spring2005/nafta>, erişim: 10.12.2006.

sınır ekonomisi ile Meksika şehirlerini entegre etmiştir. 1993 yılında maquila sayısı 2.143 iken altı yıl sonra % 73 artarak 3.703'e ulaşmıştır. 1990-1998 yılları arasında maquilalardan yapılan ihracatın toplam Meksika ihracatına oranı % 35'ten % 45'e yükselmiştir. Ayrıca Meksika'da 1993'te işsizlik oranı % 2,9 iken 2000 yılında bu oran % 1,9'a gerilemiştir⁹³. Maquilaların yer aldığı sınır şehirlerinde işsizlik oranları belirgin bir şekilde gerilemiştir.

NAFTA ile Kanada, ABD ve Meksika arasındaki hizmet ticareti ile doğrudan yatırımlarda artış kaydedilmiştir. 1998 yılında Kanada'daki ABD doğrudan yatırımları 147,3 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Bu rakam, 1993 yılına göre % 63'lük bir artış yaşandığına işaret etmektedir. 1998 yılında Kanada'daki Meksika yatırımları ise, 1993 yılına kıyasla % 200'lük artışla 464 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Kanada'nın ABD'deki doğrudan yatırımları 1998 yılında, 1993 yılına göre % 86'lık artışla 126 milyar ABD Dolarına; Meksika'daki yatırımları ise 1998 yılında, 1993 yılına oranla % 324'lük artışla 2,2 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.⁹⁴

İktisadi bütünleşme örneklerinden inceleyeceğimiz son model Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC) olacaktır. APEC üye yapısı incelendiğinde çok bölgesel bir yapıya sahip olduğu anlaşılır. APEC üyeleri kategorik olarak aşağıda sıralanmıştır⁹⁵:

- Asya kıtasında yer alan APEC üyeleri: Japonya, Çin Cumhuriyeti, yeni endüstrileşen ekonomiler olarak ifade edilen Hong Kong, Singapur, Kore Cumhuriyeti ve ASEAN üye ülkeleri (Malezya, Tayland, Endonezya, Filipinler)
- Asya dışı APEC üyeleri: ABD, Kanada, Meksika, Avustralya, Yeni Zelanda.

APEC, 21 ülkeyi kapsayan ve 2,6 milyarın üzerinde nüfusu barındıran önemli bir iktisadi bütünleşme örneğidir. Bu iktisadi güce, APEC resmi web sitesinde vurgu yapılmış ve APEC üyeleri tanıtılırken üye ülkeler terimi yerine üye ekonomiler terimi tercih edilmiş ve bu tercihin nedeni açıklanırken APEC üyelerinin dünya

⁹³ Jeff Fugate, *Ibid*, p. 22.

⁹⁴ M. Türker Arı, "Onuncu Yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), T.C. Dışişleri Bakanlığı Y., Ankara, 2004, s. 8. <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyes/Arı.pdf>, erişim: 10.12.2006.

⁹⁵ Asia Pacific Economic Cooperation (APEC), www.apec.org, erişim: 26.12.2006.

ticaretindeki önemine atıf yapılmıştır.⁹⁶ APEC'in dünya ticaretindeki ağırlığı 1980'lerde % 33 düzeyinde iken 1990'larda % 39'a kadar yükselmiştir.⁹⁷ APEC'in dünya ticaretindeki önemi, AB ve NAFTA ile karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 8 : APEC'in Dünya Ticaretindeki Ağırlığı (%)

	APEC	AB	NAFTA
1970	36.0	45.6	21.7
1980	33.7	41.0	16.6
1990	39.0	44.0	16.2
1995	46.3	39.7	16.8
1996	46.0	39.1	17.3
1997	47.3	37.9	18.3
1998	46.1	39.9	18.7
1999	46.6	39.2	18.8
2000	48.5	35.8	19.0
2001	46.5	37.4	18.7

Kaynak: The World Bank, **World Development Indicators 03**, New York: World Bank Publications, 2003, p. 324.

1970'lerden 2000'lere uzanan zaman dilimi içerisinde, APEC üyesi olan Çin Cumhuriyeti ve Yeni Endüstrileşen Ekonomiler ciddi ekonomik atılım gerçekleştirmiştir. Bu ekonomilerin başarısı, APEC'in dünya ticaretindeki payının önemli seviyelere gelmesine neden olmuştur.⁹⁸

1.3.4. Bütünleşmenin Taraf Ülke Ekonomilerine Etkileri

İktisadi bütünleşme olgusunu inceleyen ve Viner'in çalışmalarıyla ortaya çıkan geleneksel teoriler, bütünleşmenin genelde ekonomik, özelde ticaret ve yatırım ilintili sonuçlarını statik ve dinamik etkiler biçiminde sınıflandırarak değerlendirir.⁹⁹ İktisadi bütünleşmenin ortaya çıkardığı statik etkiler, bütünleşmeye taraf ülkelerin üretim olanakları eğrisi veya ticaret hadlerinde değişim olmadan gümrük tarifelerindeki değişimin dış ticaret hacmi ve dış ticaret yapısında yarattığı

⁹⁶ APEC Official Web Site. www.apec.org, erişim: 12.12.2006.

⁹⁷ APEC, **At A Glance**, Singapore, 2007, s. 5. http://www.apec.org/etc/medialib/apec_media_library/downloads/sec/pubs/2007.Par.0008.File.tmp/06_sec_Apec_glance.pdf, erişim: 26.12.2006.

⁹⁸ Ahmad Ashfaq, Rao Sameshwar and Barnes Colleen, Foreign Direct Investment and APEC Economic Integration, Industry Canada, **Working Paper**, WP No. 8, (February) 1996, p. 34.

⁹⁹ Y. Bayraktutan, **a.g.e.**, s. 34.

gelişmelerdir.¹⁰⁰ Örneğin, taraf ülkeler arasındaki gümrük engelleri azalınca, bu ülkeler arasındaki ticaret genişleme gösterir ve üretim daha etkin ellerde toplanır. Bütünleşme sürecinde yaşanan bu etkiye “ticaret yaratıcı etki”¹⁰¹ denilmektedir. Bütünleşmeye taraf ülkeler arasında görülen ticaret genişlemesinin temel nedeni, karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uzmanlaşmadır. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü ile bütünleşmeye taraf ülkelerde gözlenen refah artışı doğru orantılıdır. Ticaret yaratıcı etkinin ortaya çıkardığı refah kazançları iki madde altında incelenebilir. Birincisi, yüksek maliyetli ülkenin bütünleşmeye dahil olmasıyla yerli üretimin azalması sonucu ortaya çıkan üretim kazançlarıdır. İkincisi, üretimin etkin ellerde toplanması ve fiyatların düşmesi ile ortaya çıkan tüketici rantındaki artışı ifade eden tüketim kazançlarıdır.

Statik etkilere bir diğeri ise, bütünleşme sonucu, taraf olmayan ülkelere bütünleşen ülkelere ticaretin daralması ile ortaya çıkmaktadır. Bütünleşmeye taraf olmayanlardan, taraf olanlara ticaretin daralmasını ifade eden bu olgu “ticaret saptırıcı etki” olarak adlandırılmaktadır.¹⁰² En verimli üretim yapan ülke, bütünleşmeye katılmadığında, bütünleşen pazara girişte, taraf olan ikinci en iyi verimli ülkeye karşı gümrük tarife oranı kadar dezavantajlı durumdadır. İkinci en verimli ülke, tarife oranları ile kendisini korumakta ve pazarını genişletmektedir. Bunun sonucunda bölge içi ticaret artarken bölge dışı ticaret daralmaktadır. İthalatın en verimli ülke yerine, bütünleşmeye taraf daha az verimli ülkelere kayması sonucu ortaya çıkan ticaret saptırıcı etki, kaynakların verimsiz kullanılmasıyla refah kaybına neden olmaktadır. Bütünleşmenin toplam refah etkisi, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin göreceli büyüklüğüne bağlı olacaktır. Ticaret yaratıcı etkinin ağır bastığı ekonomik bütünleşmelerde refah artışı gözlenebilecektir. Öte yandan, ticaret saptırıcı etkinin öne çıktığı bütünleşmelerde, toplam refah seviyesinde düşüş görülebilecektir.

¹⁰⁰ Zu Kweon Kim and Corpus Christi, “The Effects of International Economic Integration on FDI Determinants: Japanese and US FDI in Europe”, **Paper Presented at the 7th International Conference on Global Business and Economic Development**, January 8-11, 2003, Bangkok, Thailand: International Trade Counselling Center, p. 387. <http://blake.montclair.edu/~cibconf/conference/DATA/Theme2/USA3.pdf>, erişim: 27.11.2006.

¹⁰¹ Jacop Viner, **Ibid**, p. 38.

¹⁰² Jacop Viner, **Ibid**, p. 56.

Ekonomik bütünleşme sonucu ortaya çıkan statik etkilerden ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin yanında, bütünleşme içinde gümrük idarelerinin kaldırılması ve taraf ülkeler arasındaki ticarete bürokrasinin azalması ile refah kazançları gerçekleşebilecektir. Ekonomik bütünleşmenin, ortaya çıkardığı statik etkilerden daha önemle üzerinde durulması gereken dinamik etkileri de söz konusudur. Dinamik etki, bütünleşmeye taraf ülkelerin üretim yapılarında, verimlilik düzeylerinde ve ticaret hadlerinde görülmeye başlanan değişimler ve gelişimlerdir. Dinamik etkiler, taraf ülkelerin üretim kapasiteleri ve kaynak verimliliklerinde önemli değişimler yaşanmasına neden olabilir. Ekonomik bütünleşmenin dinamik etkileri aşağıda özetlenmiştir.¹⁰³

i) Ölçek ekonomileri: Bütünleşme sonucu genişleyen piyasa talebini karşılamak üzere büyük ölçekli üretim yapılması işletmelere maliyet avantajı getirecektir. Maliyet avantajı, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri kavramları altında incelenebilir. İçsel ölçek ekonomileri ile büyüyen üretim kapasitesi sonucunda işletme organizasyonunda fonksiyonelliğin ve kurumsallaşmanın artması ile maliyet düşüşleri gerçekleşir. Satın alımlarda daha fazla girdi satın alınması nedeniyle daha düşük fiyatlara girdi temin edilebilir. Artan üretim miktarı ve artan satış gelirleri daha ileri teknoloji kullanılmasını ve daha kalifiye işgücü istihdam edilebilmesini sağlar. Bütünleşen ekonomilerde faaliyet gösteren işletmeler, satın alma, üretim planlama, satış, pazarlama, insan kaynakları ve yönetim fonksiyonlarında kurumsallaşmanın getireceği avantajlardan faydalanabilir. Dışsal ölçek ekonomileri ise piyasanın genişlemesi ile işletmenin içinde bulunduğu endüstride görülen gelişmelerdir. Endüstrinin gelişmesi ile nitelikli işgücü bulmak, hammadde ve ara malı temin etmek kolaylaşır. Endüstriye hizmet götüren nakliye şirketleri, bankalar ve sigorta şirketlerinin ürünlerine daha hızlı ve daha düşük fiyatlarla ulaşılabilir.

ii) Dış rekabetle verimliliğin artması: Dış ticaret önündeki tarifeler ve kotalar gibi engeller rekabet ortamını zedelemekte ve monopolleşmeyi özendirmektedir. Bütünleşen ekonomilerde, dış ticaret kısıtlamalarının kalkması sonucu verimlilik odaklı ve rekabet kaynaklı refah artışları gerçekleşmektedir.

¹⁰³ Yusuf Bayraktutan, **a.g.e.**, ss. 45-47.

iii) Teknolojik gelişme: Bütünleşen ülkelerde işletmelerin daha geniş bir piyasaya ürün sunmaları nedeniyle ar-ge yatırımlarına daha fazla kaynak ayrılabilir. Ortaya çıkan ölçek ekonomileri sayesinde ülke dışından teknoloji transferi yapılabilir.

iv) Bütünleşmenin getirdiği kredibilite artışı ve uluslararası yatırımlar: Ülkenin güçlü ve etkin bir iktisadi bütünleşmeye taraf olması, ülke hakkında iyimser beklentileri güçlendirir. Beklentilerin olumlu yönde gelişmesi, ülkenin uluslararası ticaretten ve uluslararası yatırımlardan daha fazla pay almasını sağlar. Ayrıca, ülke içinde oluşan rekabet ortamı ve ölçek ekonomileri, kaynak kullanım verimliliğinde iyileşmeye yol açar ve ülkeyi yatırım ortamı açısından cazip bir konuma getirir.

1.3.5. Bütünleşme ve Doğrudan Yatırımlar

Bütünleşme sürecinin özellikle dinamik etkileri bağlamında bütünleşmenin yatırımları özendirici etkileri olduğu yukarıda belirtilmiştir. Literatürde, bütünleşme sürecinin doğrudan yatırımlara etkisini ekonometrik modeller yardımıyla inceleyen seçilmiş araştırmalara Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Doğrudan Yatırımlar Üzerine Yapılmış Ekonometrik Çalışmalar

Araştırma	Hipotez ve Metodoloji	Açıklayıcı Değişkenler	Bulgular
Levy, Stein And Daude (2002)	Bölgesel Ticaret Anlaşmaları, doğrudan yatırımlarda yer seçimini nasıl etkiler? 20 OECD ülkesinde, doğrudan yatırım verileri ile 60 OECD ve OECD harici ülkelerin 1982-1998 yılları arasında doğrudan yatırım verileri.	Bölgesel Ticaret Anlaşmalarına üyelik, geniş pazara erişim, sermaye-işgücü uzaklığı, pazar büyüklüğü, karşılıklı ticaret, enflasyon, ticaret/GSMH oranı, özelleştirme, yatırım ortamı, ortak sınırlar, ortak dil.	Bölgesel Ticaret Anlaşmalarına üyelik, ortalama doğrudan yatırım stokunu ikiye katlamaktadır. Bölgesel Ticaret Anlaşmasına üyelik ile doğrudan yatırım aşağıdaki faktörlere bağlı olarak artmaktadır: -Ticaret/GSMH oranı yüksekse (dışa açıklık) - Ülkeler benzer sermaye/işgücü yapısına sahipse - Yatırım ortamının cazip olması - Pazar büyüklüğü
Srinivasan and Mody (1997)	Japon ve ABD kaynaklı doğrudan yatırımları hangi faktörler etkilemektedir? 1992-1997 yılları arası için 35 OECD ülkesi ve OECD harici ülkeler düşük, orta ve yüksek gelirli olarak sınıflandırılmıştır.	Pazar büyüklüğü, işgücü maliyetleri, sermaye maliyetleri, yatırım altyapısı (iletişim, enerji), ülke riski, dışa açıklık.	İncelenen dönem 1977-1981, 1982-86 ve 1987-92 dönemlerine ayrıldığında Avrupa İç Pazar Programı ile ABD ve Japon doğrudan yatırımları arasında ilişki saptanamamıştır. (Ayrıca İç Pazar Programının 1993'te gerçekleştiği unutulmamalıdır)

Tablo 9 (Devam): Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Doğrudan Yatırımlar Üzerine Yapılmış Ekonometrik Çalışmalar

Araştırma	Hipotez ve Metodoloji	Açıklayıcı Değişkenler	Bulgular
Brenton (1998)	Avrupa Birliği bütünleşme süreci doğrudan yatırımları artırdı mı? Bu süreç doğrudan yatırımların yönünü değiştirdi mi? Ticaret ve doğrudan yatırım birbirini ikame mi eder yoksa tamamlar mı?	Nüfus, uzaklık, ticaret/Doğrudan yatırım oranı, ev sahibi ülke ekonomik özgürlük yapısı, Ev sahibi ülkenin AB üyeliği.	Tek Avrupa Senedi ve İberya genişleme süreci ile doğrudan yatırımlarda artış gözlenmiş, fakat doğrudan yatırımlar yön değiştirmemiştir.
Pain and Lansbury (1996)	Tek Pazar'a geçilmesiyle Alman ve İngiliz yatırımları sektörel olarak hangi yönde değişti? İngiltere ve Almanya için 7 sektörde yurtdışı doğrudan yatırımlar, 1980/81-1992 dönemi.	Sektör çıktısı, faktör maliyetleri, döviz kuru volatilitesi, kurumsal finansman koşulları, tarife dışı engeller, İç Pazar Programı gölge değişkeni.	Doğrudan yatırım belirleyicileri sektörlere göre farklılaşmaktadır. - İç Pazar Programı sonrasında doğrudan yatırımlarda artış görülmüştür. - İç Pazar Programı ile İngiliz doğrudan yatırımları ABD'den Avrupa Birliği'ne kaymıştır.

Kaynak: Velde and Bezemer, Regional Integration and Foreign Direct Investment in Developing Countries, **EC-PREP Funded Research Project**, (July) 2004, p. 13. www.odi.org.uk/iedg/projects/ec_prep2.pdf, erişim: 27.11.2006.

Doğrudan yatırımların tarife engellerini aşma amacıyla yapıldığı ve pazar arayan doğrudan yatırım olarak sınıflandırıldığı durumlarda, ülkenin bütünleşmeye taraf olması ile bütünleşen bölgeden çektiği doğrudan yatırımların azalmasının beklendiği ileri sürülmektedir.¹⁰⁴ Alman otomobil üreticilerinden Opel, Türkiye'nin AB gümrük birliği bütünleşmesine taraf olması ile Türkiye'de üretim yapma gereği duymadığı, sadece pazarlama ve lojistik faaliyetlerini Türkiye'de devam ettirdiği ve üretimi Almanya'da gerçekleştirdiği bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda iktisadi bütünleşmeye taraf olan ülkede, etkinlik arayan (dikey) doğrudan yatırımlarda artış yaşanabileceği ifade edilmektedir. Bütünleşmeye taraf olmayan ülkelere, pazar arayan doğrudan yatırımlarda artış yaşandığı belirtilmektedir.¹⁰⁵ Bu artışa neden olarak, iktisadi bütünleşme içinde artan rekabet ve genişleyen pazar hacmi gösterilmektedir. Ayrıca bütünleşme dışından, bütünleşmeye taraf ülkelere, amacına bakılmaksızın doğrudan yatırımlarda artış görüleceği ve artış düzeyinde bütünleşen alanda uygulanan tarifeler ile bütünleşmeye

¹⁰⁴ Levy, Stein and Daude, 2002'den aktaran Velde and Bezemer, Regional Integration and Foreign Direct Investment in Developing Countries, **EC-PREP Funded Research Project**, (July) 2004, p. 19.

¹⁰⁵ Pain and Lansbury, 1996'dan aktaran Velde and Bezemer, **Ibid**, p. 21.

yönelik beklentilerin etkili olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁶ İktisadi bütünleşme sürecinde, parasal birlik aşamasının da gerçekleştirilmiş olması, doğrudan yatırım yapmayı planlayan firmalar açısından, döviz kuru riskini asgariye indirmesi nedeniyle önemlidir. Doğrudan yatırım için fizibilite çalışması yapan çokuluslu şirket, yatırımın net bugünkü değerini, gelecekte elde edebileceği muhtemel kazancını ve nakit akışını değerlendirmek ister. Bütünleşen alanda uygulanan istikrarlı para politikaları, firmalar için fizibilite çalışmasının güvenilir olmasını sağlar. Bu açıdan, Avrupa Birliği gibi parasal birlik sürecini tamamlamış ve tam ekonomik birliğe doğru giden bir ekonomik bütünleşmeye taraf olmanın doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkileyeceği açıktır.

Genel teorik saptamalardan sonra, aşağıda seçilmiş bütünleşme girişimlerinde doğrudan yatırım deneyiminin özetlenmesi yerinde olacaktır.

1.3.4.1. APEC ve Doğrudan Yatırımlar

1981-1986 döneminde küresel doğrudan yatırımların büyüklüğü yıllık ortalama 57 milyar ABD Doları iken, 1987-1992 döneminde yıllık ortalama 172 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. APEC üyeleri, 1987-1992 döneminde küresel doğrudan yatırım girişlerinin % 46,7'sini çekmeyi başarmıştır. 1992'de APEC üyeleri doğrudan yatırım stoku, 908 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.¹⁰⁷ Fakat, bu dönemde APEC'in küresel doğrudan yatırım girişlerindeki payı 1987'de % 60,3 iken 1992'de % 35,7'ye gerilemiştir.¹⁰⁸ APEC doğrudan yatırımlardaki cazibesini, Avrupa Birliği karşısında koruyamamış ve Avrupa Birliği aynı dönemde doğrudan yatırım girişlerinde önemli ilerleme kaydetmiştir. APEC'in Avrupa bütünleşmesi karşısında gerilemesindeki temel nedenler, ABD'nin ekonomik büyümesinde görülen yavaşlama ve rekabet gücü kaybı ile Avrupa Birliği pazarının cazibesi karşısında yabancı yatırımcıların fonlarını ABD yerine Avrupa Birliği ülkelerine kaydırmasıdır. ABD'nin küresel

¹⁰⁶ Jose de Sousa and Julie Lochard, "Foreign Direct Investment and Integration: Lessons for CEECs", **Paper Presented at the Conference on Institutions and Policies for the New Europe**, Koper, Slovenia: Republic of Slovenia Institute of Macroeconomic Analysis and Development, January 17, 2004, p. 5. http://www.sigov.si/umar/conference/2004/papers/DeSousa_Lochard.pdf, erişim: 08.12.2006.

¹⁰⁷ Ashfaq Ahmad, Someshwar Rao and Colleen Barnes, Foreign Direct Investment and APEC Economic Integration, Micro-Economic Policy Analysis, Industry Canada, **Working Paper**, WP No. 8, 1996, p. 34. <http://strategis.ic.gc.ca/epic/internet/ineas-aes.nsf/vwapj/wp08e.pdf>, erişim: 21.11.2006.

¹⁰⁸ Ahmad Ashfaq, Rao Sameshwar and Barnes Colleen, **Ibid**, p. 40.

doğrudan yatırım girişlerinden aldığı pay, 1987’de % 41,2 iken 1992’de % 7’ye gerilemiştir.¹⁰⁹

APEC üyeleri arasında doğrudan yatırım girişleri değerlendirildiğinde, ASEAN üyeleri ve Çin Cumhuriyeti’nin önemli ilerleme kaydettiği ve doğrudan yatırımlarda cazibe merkezi haline geldiği görülmektedir. Yerel pazar hacmindeki büyüme, ticaret ve yatırım politikalarının liberalleşmesi, düşük maliyetli üretim, ucuz ve kalifiye işgücü ASEAN ile Çin Cumhuriyeti’nin doğrudan yatırım girişlerinde sağladığı ilerlemenin nedenleri arasında gösterilebilir. Asya kıtasında yer alan APEC üyelerinin küresel doğrudan yatırım girişlerindeki payı, 1980’lerde % 5’ten 1992’de % 13’e yükselmiştir.¹¹⁰ Bu artıştaki önemli pay sahipleri Çin Cumhuriyeti ile Yeni Endüstrileşen Ekonomiler (NIE) olarak adlandırılan Kore, Malezya, Singapur ve Hong Kong sayılabilir. Asya kıtasında yer alan APEC üyeleri, doğrudan yatırım girişlerinde daha iyi performans sergilemesine rağmen, APEC’in tüm üyeleri değerlendirmeye alındığında Avrupa Birliği ve NAFTA gibi bütünleşmelerin doğrudan yatırım girişlerinde öne geçtiği gözlenmektedir.

1.3.4.2. NAFTA ve Doğrudan Yatırımlar

Bölgesel bütünleşmelerde görülen doğrudan yatırım stratejileri, Yannopoulos¹¹¹ tarafından 4 alt başlık altında incelenmiştir. Bu stratejiler, durumu korumaya yönelik ithal ikameci yatırımlar, yeniden organizasyon yatırımları, verimlilik odaklı yatırımlar ve rekabet odaklı ithal ikameci yatırımlar olarak sıralanmıştır. İthal ikameci yatırımlar ile bütünleşme dışında kalan firmalar, bölgesel bütünleşmenin taraf ülkelere getirdiği avantajlar karşısında pazar paylarını koruyabilmek için ihracat odaklı pazara giriş stratejileri yerine doğrudan yatırım ile bütünleşen alan içinde yer almaya çalışırlar. Böylece yabancı firma, doğrudan yatırım ile bütünleşen alanda serbest hareket etme kabiliyetine sahip olacak, genişleyen pazara rahatlıkla ulaşacak ve bütünleşme sonrasında ortaya çıkması muhtemel ticaret saptırıcı etkilerden uzak kalacaktır.

¹⁰⁹ Ahmad Ashfaq, Rao Sameshwar and Barnes Colleen, **Ibid**, p. 41.

¹¹⁰ Ahmad Ashfaq, Rao Sameshwar and Barnes Colleen, **Ibid**, p. 41.

¹¹¹ G. N. Yannopoulos, “Foreign Direct Investment and European Integration: The Evidence From The Formative Years of The European Community”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. 28, No. 3, (March) 1990, pp. 235-259.

Yeniden organizasyon yatırımları, bütünleşme sürecinde ortaya çıkan ticaret yaratıcı etkiler sonucunda gerçekleşebilmektedir. Ticaret yaratıcı etkilerin ortaya çıkışı, bütünleşmeye taraf ülkelerdeki yerel firmaların üretim süreçlerini gözden geçirmelerine, üretim organizasyonlarını bütünleşmenin karşılaştırmalı üstünlüklerine uygun olarak yenilemelerine neden olabilmektedir. Örneğin, firmalar üretim tesislerini, bütünleşen alanda daha avantajlı bölgelere kaydırabilmektedir.

Verimlilik odaklı saha yatırımları ile bütünleşmeye taraf ülkelerdeki firmalar bütünleşme sonrasında şekillenen pazarla ilintili ölçek ekonomilerine uyumlu üretim süreçleri geliştirirler. Firmalar, üretim tesisleri için en düşük maliyetle üretim yapabilecekleri tercihleri gözden geçirerek üretim maliyetlerini en aza indirmeye çalışırlar.

Rekabet odaklı ithal ikameci yatırımlar, ekonomik bütünleşme sonrası genişleyen pazarın avantajından faydalanmak isteyen firmaların yaptığı yatırımlardır. Bütünleşmeye taraf ülkeler arasında, ticaret engellerinin ortadan kalkmasının bütünleşme içinde üretim tesislerinin konumu üzerinde doğrudan etkileri bulunurken, ücretler, rekabet ve ar-ge üzerinde de dolaylı etkileri mevcuttur. Ayrıca doğrudan yatırımların ülkeler arası ticaretin yerini almadığı, ticaret ile yatırımların birbirini tamamladığı vurgulanmaktadır.

Waldkirch, NAFTA ve doğrudan yatırımlar üzerine yaptığı ampirik çalışmalarda,¹¹² Meksika'nın NAFTA üyeliği ile ABD ve Kanada'dan çektiği doğrudan yatırımlarda önemli bir artış görüldüğünü tespit etmiştir. Meksika'nın bütünleşen alan içinden çektiği yatırımları vurgulayan Waldkirch, aynı zamanda ülkenin uyguladığı makro ekonomik politikalara, ABD pazarına yakınlığına ve ucuz işgücü deposu olmasına dikkat çekmiştir.

Yeyati, Stein ve Daude'nın doğrudan yatırımlarda yer seçimi ile ilgili ampirik çalışmasında,¹¹³ bölgesel bütünleşme hareketleri ile ilintili olarak Meksika'nın

112 A. Waldkirch, "The New Regionalism and Foreign Direct Investment: The Case of Mexico", **Journal of International Trade & Economic Development**, Vol. 12, Issue 2, 2003, pp. 151-184.

113 Eduardo Levy Yeyati, Ernesto Stein and Christian Daude, The FTAA and The Location of FDI, **Inter-Amerikan Development Bank Working Papers**, WP No. 491, (Temmuz) 2003, s. 11.

bütünleşmeye taraf olmasının doğrudan yatırımlara etkisi, genişleyen pazar hacmi etkisi ve bütünleşme sonrasında yatırım kaydırıcı etkiler ele alınmıştır.

Meksika, NAFTA bütünleşmesine taraf olması sonrasında ABD'ye ihracatında önemli artışlar gerçekleştirmiştir. Ülke, 1980'lerde başlayan yapısal makro ekonomik reformlarını NAFTA bütünleşmesi sonrasında finans, telekomünikasyon, otomotiv ve tekstil alanında genişleterek, liberal pazar ekonomisine geçiş sürecinde önemli yol almıştır. ABD ve Kanada pazarına yakınlığı ve ucuz işgücü avantajı Meksika'nın NAFTA bütünleşmesi öncesi ve sonrasında cazip bir doğrudan yatırım alanı olmasını sağlamıştır.

Meksika'ya NAFTA bütünleşmesi öncesinde doğrudan yatırım girişleri Tablo 11'den gözlenebilmektedir. Ülkeye 1990'da 2.549 milyon ABD Doları doğrudan yatırım girişi gerçekleşirken NAFTA'nın devreye girdiği yılda, doğrudan yatırım girişleri 7.978 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Ülke, 1991-1995 döneminde yıllık ortalama 6.804,60 milyon ABD Doları doğrudan yatırım çekmiştir. NAFTA bütünleşmesi sonrasında ifade eden 1996-2000 döneminde ise ülkeye yıllık ortalama 12.608,80 milyon ABD Doları doğrudan yatırım girişi gerçekleşmiştir. 2001-2005 döneminde Meksika yıllık ortalama 18.805,80 milyon ABD Doları doğrudan yatırım çekmiştir.¹¹⁴ Ülke, 2004 yılında 18.244,4 milyon ABD Doları ve 2005 yılında 17.804,60 milyon ABD Doları doğrudan yatırım çekmiş ve yabancı yatırımlar ile ilgili başarılı performansını sürdürmüştür.¹¹⁵

Tablo 10: Meksika'ya Doğrudan Yatırım Akımları (Milyon ABD Doları)

YIL	1990	1991	1992	1993	1994
DYY Akımı	2.549	4.742	4.393	4.389	7.978

Kaynak: IMF Uluslararası İstatistikleri'nden aktaran Blomström and Kokko, "Regional Integration and Foreign Direct Investment", **NBER Working Paper Series in Economics and Finance**, Working Paper No. 172, p. 17. <http://www.cepr.org/pubs/dps/DP1659.asp>, erişim: 06.11.2006.

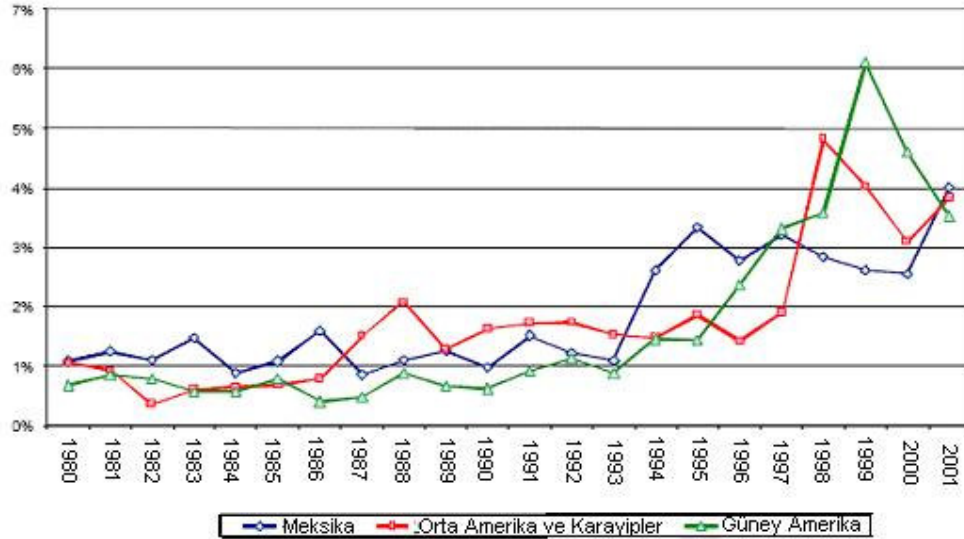
¹¹⁴ Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), Foreign Investment in Latin America and the Caribbean, 2005, p. 23. <http://www.eclac.org/publicaciones/xml/2/24302/lcg2309i.pdf>, erişim: 20.11.2006.

¹¹⁵ UNCTAD, Investment Brief, No. 1, UN: New York and Geneva, 2006, p. 2. http://www.merit.unu.edu/publications/pb/unu_pb_2006_01.pdf, erişim: 24.11.2006.

Blomström'e göre,¹¹⁶ NAFTA bütünleşmesine taraf olması, Meksika'ya doğrudan yatırım girişlerini etkileyen nedenlerden biridir. 1980'ler sonrasında uyguladığı liberal ekonomik politikalar ve ekonominin dışa açılma süreci, Meksika'yı yatırımcılar açısından cazip bir ülke konumuna getirmiştir. NAFTA bütünleşmesinin Meksika'ya doğrudan yatırım girişlerine etkilerini ampirik bir çalışma ile test eden Cuevas, Messmacher ve Werner, karşılaştırmalı panel verileri ile gerçekleştirdiği ekonometrik testler sonucunda, NAFTA bütünleşmesinin Meksika'ya doğrudan yatırım girişlerini % 60 oranında artırdığı¹¹⁷ sonucuna varmıştır.

Meksika, Güney Amerika ve Orta Amerika ülkelerinin 1980-2001 arasında doğrudan yatırımlar girişlerinde gösterdiği performansın karşılaştırmalı verileri Grafik 1'de verilmiştir. Orta Amerika ve Karayipler olarak adlandırılan kategoride, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Dominik Cumhuriyeti ve Jamaika yer almaktadır. Güney Amerika kategorisinde ise, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Paraguay, Peru ve Venezuela bulunmaktadır.

Grafik 1: Net Doğrudan Yatırım Girişleri (GSMH'nın %'si)

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report**, United Nations: New York and Geneva, 2004, p. 92.

¹¹⁶ M. Blomström, **Foreign Investment and Spillovers**, London and New York: Routledge, 1989, p. 36.

¹¹⁷ Alfredo Cuevas, Miguel Messmacher, and Alejandro Werner, "Foreign Direct Investment in Mexico Since The Approval of NAFTA, **The World Bank Economic Review**, Vol. 19, No. 3, 2005, pp. 473-488.

1993'lere kadar, bahsedilen üç kategoride büyük farklar bulunmamaktadır. 1987'den sonra Orta Amerika'ya gelen doğrudan yatırımlarda hareketlenme gözükmemekte, 1994 sonrasında ise NAFTA üyeliği ile ilintili olduğu düşünülen doğrudan yatırım girişleri Meksika'yı ön plana çıkarmaktadır. 1994-1996 yılları arasında, Meksika bölgenin en fazla doğrudan yatırım çeken ülkesi olmayı başarmıştır. 1997 sonrasında, önce Orta Amerika'da ardından Güney Amerika'da doğrudan yatırım girişlerinde artış gözlenmiştir. Bu artış, Güney Amerika'da Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay arasında oluşturulan bütünleşme sürecinin (Mercosur) ve bu bütünleşme sürecinde gümrük birliğinin yürürlüğe girmesiyle ilintilidir. NAFTA sonrasında Meksika, Orta ve Güney Amerika'ya doğrudan yatırım girişleri Lederman, Maloney ve Serven tarafından ülke bazında analiz edilmiştir. Lederman, Maloney ve Serven'e göre,¹¹⁸ NAFTA bütünleşmesi sonrası dönemde Latin Amerika'da doğrudan yatırım girişlerinde öne çıkan ülke Meksika yerine Şili, Arjantin ve Bolivya olmuştur. ABD kaynaklı doğrudan yatırımlarda NAFTA sonrası dönem incelendiğinde de Şili ve Jamaika kişi başına düşen doğrudan yatırımda ön plana çıkmıştır.

Meksika'nın NAFTA bütünleşmesine taraf olması öncesi ve sonrasında doğrudan yatırım girişleri incelendiğinde, NAFTA bütünleşmesi ile ivme kazanan doğrudan yatırımların 1996-2000 arasında istikrarsız ve durağan bir seyir izlediği görülmektedir. Lederman, Maloney ve Serven'e göre,¹¹⁹ ülkenin bölgesel bütünleşmeye üye olmasının doğrudan yatırımlara etkisi geçicidir ve yatırım stokunu düzeltme etkisi gösterir. Makro ekonomik göstergeleri olumsuz seyreden, zayıf kurumsal yapıya sahip olan ülkeler herhangi bir iktisadi bütünleşmeye üye olsalar dahi doğrudan yatırım cezbetmede başarısız olmaktadır. Latin Amerika'da Guatemala, bu duruma örnek verilebilir.

1.3.4.3. MERCOSUR ve Doğrudan Yatırımlar

Arjantin ile Brezilya arasında 1986 yılından imzalanan anlaşma ile ticaret engellerinin karşılıklı olarak kaldırılması öngörülmüştü. Anlaşmadan beş yıl sonra

¹¹⁸ Daniel Lederman, William Maloney and Luis Serven, **Lessons From NAFTA for Latin America and the Caribbean Countries: a Summary of Research Findings**, Washington DC: The World Bank Publications, 2004, pp. 269-298.

¹¹⁹ Lederman, Maloney and Serven, **Ibid**, p. 296.

1991 yılında, “Treaty of Asuncion” ile Paraguay ve Uruguay’ın da dahil olduğu bir bütünleşme kurulmuş ve Mercosur ortaya çıkmıştır. Mercosur’a taraf olan ülkeler arasında serbest ticaret yolunda önemli adımlar atılmış ve 1 Ocak 1995 yılında gümrük birliği yürürlüğe girmiştir. Bütünleşme sonrası yatırım ortamı değerlendirildiğinde, Arjantin ve Brezilya, zengin doğal kaynakları, görece olarak gelişmiş sanayi üretimi ve yerel pazar hacminin büyüklüğü nedeniyle yerleşim yerine özgü avantajlar açısından güçlü konumdaydı. Bütünleşme sonrasında bölgeye gelen doğrudan yatırımlara bakıldığında, önemli artışlar gerçekleştiği tespit edilmiştir. Tablo 11 ve Tablo 12’den bölgeye gelen doğrudan yatırımların seyri ve ABD menşeli çokuluslu şirketlerin bölgeye ilgisi görülebilmektedir.

Tablo 11: Mercosur ve Doğrudan Yatırımlar

Mercosur Üyesi Ükelere Doğrudan Yatırım Akımları (Milyon ABD Doları)				
YIL	Arjantin	Brezilya	Paraguay	Uruguay
1989	1.028	1.131	12,8	37,7
1990	1.836	989	76,3	38,6
1991	2.439	1.103	83,1	30,3
1992	4.179	2.061	42,0	n.a.
1993	6.305	1.292	50,0	101,5
1994	n.a.	3.072	n.a.	170,0

Kaynak: IMF Uluslararası İstatistikleri’nden aktaran Blomström and Kokko, “Regional Integration and Foreign Direct Investment”, **IMF Working Papers**, WP No. 172, 1997, p. 21.

Arjantin’e doğrudan yatırım girişleri, 1990 ile 1993 arasında üç kattan fazla artış göstermiştir. Brezilya, Arjantin kadar istikrarlı bir artış gerçekleştirirse de 1991-1994 döneminde doğrudan yatırım girişlerini % 278 artırmayı başarmıştır. ABD kaynaklı doğrudan yatırımlar incelendiğinde, sadece gümrük birliğinin yürürlüğe girdiği 1995 yılında, ABD kaynaklı doğrudan yatırımların % 25’in üzerinde artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 12: Mercosur ve ABD Kaynaklı Doğrudan Yatırımlar

(Milyon ABD Doları)

	1992	1993	1994	1995
Arjantin	3.327 (0,66)	4.331 (0,77)	5.945 (0,96)	7.962 (1,12)
Brezilya	16.313 (3,25)	16.822 (3,01)	18.798 (3,03)	23.590 (3,31)

Kaynak: Lowe and Bargas, “Direct Investment Positions on a Historical-Cost Basis”, **Survey of Current Business**, Vol. 76, 1996, pp. 45-55.

Not: ABD doğrudan yatırımları içindeki payı parantez içinde verilmiştir.

Chudnovsky, Lopez ve Porta, Arjantin’e doğrudan yatırım girişlerindeki artışın nedenlerini üç madde halinde sıralamıştır:¹²⁰

- i) 1990’ların başında Arjantin’de gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları,
- ii) ülkenin başarı ile uyguladığı makro ekonomik politikalar,
- iii) 1991 yılı başında ülkede uygulanmaya başlanan ve otomotiv sektörünü korumaya yönelik korumacı politikalar.

1990’ların başında uygulanan program ile telekomünikasyon ve ulaştırma alanında kamu şirketleri özelleştirilmiş ve yabancıların özelleştirme programına ilgisi yüksek olmuştur. 1990’ların başında uygulanan ekonomi politikaları sayesinde enflasyon ve faiz oranları daha düşük seviyelere inmiş, kamu borçlanma gereksinimi daha düşük seviyelere çekilmiştir. 1991’de uygulanan korumacı politikalar sonucunda, bölge pazarını kaybetmek istemeyen çokuluslu şirketler doğrudan yatırım kanalıyla ülkeye gelmiştir.

Brezilya ekonomisinin büyüklüğü ve pazar hacmi, Arjantin ile karşılaştırıldığında, Brezilya’nın 1991-1995 döneminde doğrudan yatırım girişlerinde Arjantin’in gerisinde kaldığı söylenebilir. Ülke ekonomisinde yaşanan dalgalanmalar, kamu borçlanma gereksiniminin yüksek olması, istikrarlı bir ekonomik ortamın olmayışı yabancı yatırımcıların ülkeye mesafeli durmasına sebep olmuştur. 1995 sonrasında, ülke ekonomisi istikrara kavuştukça, doğrudan yatırım girişlerindeki yükselme devam etmiştir. Ülke doğal kaynakları, ucuz işgücü ve geniş yerel pazarı ile doğrudan yatırımlarda cazibe merkezi olmaya devam etmektedir.

Blomström ve Kokko’ya göre,¹²¹ Uruguay doğrudan yatırımlar açısından yerleşim yerine özgü avantajları nedeniyle Paraguay’a göre daha fazla doğrudan yatırım çekebilmektedir. Doğrudan yatırımlar açısından, Paraguay bölgenin zayıf ülkelerindendir. İki ülke açısından da durum değerlendirildiğinde ülke ekonomilerinin görece olarak küçüklüğü nedeniyle, Brezilya ve Arjantin karşısında doğrudan yatırımlar konusunda arka planda kalmaktadırlar.

¹²⁰ Daniel Chudnovsky, Andrés López, and Fernando Porta, **New Foreign Direct Investment in Argentina: Privatization, the Domestic Market, and Regional Integration**, Washington: Inter-American Development Bank, 1995, p. 74.

¹²¹ Blomström and Kokko, **Regional Integration and Foreign Direct Investment**, **NBER Working Papers**, WP No. 172, 1997, p. 24.

Araştırmanın birinci bölümünde doğrudan yatırım kavramı ele alınmışve doğrudan yatırımların iktisadi bütünleşmeler ile etkileşimi dünya tecrübeleriyle aktarılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde, bütünleşme genelinden Avrupa bütünleşmesi özeline inilerek doğrudan yatırımlar ile ilişkisi değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ

VE DOĞRUDAN YATIRIMLAR

Araştırmamızın bu bölümünde Avrupa Birliği bütünleşme süreci ile ilintili olarak doğrudan yatırımlar incelenecek ve bütünleşme sürecinde yaşanan gelişmeler değerlendirilmek üzere ülke incelemeleri ele alınacaktır. Sonrasında ise ülkemizin durumunun ve konumunun daha iyi kavranabilmesi için doğrudan yatırımlar açısından Türkiye deneyimi incelenilecektir. Son olarak, Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde ülkemize yönelik doğrudan yatırım beklentisi üzerinde durulacaktır.

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ VE DOĞRUDAN YATIRIMLAR

Avrupa bütünleşme sürecinin doğrudan yatırımlara etkisini incelemeye başlamadan önce Avrupa bütünleşme sürecinin gelişimini kısaca özetlemek yerinde olacaktır. Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurması ile başlayan Avrupa bütünleşme süreci 5 genişleme dalgası ile günümüze ulaşmıştır. 1973'te Danimarka, İrlanda ve İngiltere bütünleşmeye taraf olmuş ve bu ülkeleri takiben 1981'de Yunanistan Topluluğa katılmıştır. 1970'li yıllarda tam üyelik başvurusu yapan Portekiz ve İspanya'nın da 1986'da Topluluğa katılmasıyla birlikte üye sayısı 12'ye yükselmiş ve ikinci genişleme süreci tamamlanmıştır. Üçüncü genişleme sürecinde Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in Birliğe katılmasıyla bütünleşmeye taraf ülke sayısı 15'e ulaşmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine katılması 1993'te gerçekleşen Kopenhag Zirvesi ile gündeme geldi. Avrupa Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini ilgilendiren genişleme süreci kapsamında Avrupa Komisyonu, "Gündem 2000" raporunu yayımlamıştır.¹²² Bu raporda, bütünleşmeye aday ülkelerle ilişkiler ve genişlemenin etkileri ile ilgili ayrıntılar yer almıştır. Raporun yayınlandığı dönemde aday ülkeler ile ilgili görüş bildiren Komisyon, hiçbir aday ülkenin bütünleşmeye taraf olabilmek için gerekli kriterleri yerine getiremediğini vurgulamış; Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve

¹²² European Commission Official Web Site, Agenda 2000, Strengthening the Union and Preparing the 2004 Enlargement, http://ec.europa.eu/agenda2000/index_en.htm, erişim: 21.05.2007.

Macaristan'ı orta vadede bu kriterlere ulaşabilecek beş ülke olarak tanımlamıştır.¹²³ AB Komisyonu tarafından diğer aday ülkeler konusunda, katılım müzakerelerinin başlatılmasına ilişkin olumsuz görüş belirtilmiştir. 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde aday ülkeler, müzakerelere hazır olup olmadıklarına göre genişleme sürecinde birinci ve ikinci dalga ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Müzakerelere hazır olan ülkeler ilk dalgayı, diğerleri ise ikinci dalgayı oluşturmuştur. Komisyon, ilk dalga ülkelerle tam üyelik müzakerelerine 1998'de başlanmasını önermiştir. Helsinki Zirvesi'nde Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya ile üyelik görüşmelerine geçilmesi ve Türkiye'nin AB adaylığının onanması kararlaştırılmıştır. Aralık 2001'de Laeken'de gerçekleşen zirvede 2004 yılına kadar AB üyeliğine hazır olacak 10 ülkenin adı açıklanmıştır. Avrupa Birliği 2004 yılında tarihinin en büyük genişlemesini gerçekleştirerek 15 olan üye sayısını 25'e çıkarmıştır. 2004 genişlemesi ile üye olan ülkeler, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Latvia, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'dır. 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla Bulgaristan ve Romanya'nın da bütünleşmeye taraf olmasıyla beşinci genişleme dalgası tamamlanmış olup Avrupa Birliği'nin üye sayısı 27'ye ulaşmıştır. 3 Ekim 2005'de Avrupa Konseyi, Hırvatistan ve Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar vermiştir. Aralık 2005'te ise Makedonya'ya aday ülke statüsü verilmiş, fakat müzakere sürecine henüz geçilmemiştir.¹²⁴

AB genişleme süreci kısaca özetlendikten sonra, AB bütünleşme süreci ve doğrudan yatırımlar arasındaki etkileşimi inceleyen araştırmalar ele alınmıştır. Avrupa Birliği bütünleşme süreci ve doğrudan yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, Türkiye'nin doğrudan yatırım çekme konusunda rakipleri Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti olarak sıralanmakta; bu ülkelerin Türkiye ekonomisinin büyüklüğü dikkate alındığında, Türkiye'den beş ile on kat arasında daha fazla doğrudan yatırım çektikleri belirtilmektedir.¹²⁵ Polonya, Macaristan ve

¹²³ Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, Ankara: DPT Yayını, (Ekim) 2005, p. 9, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kavalalim/genislem.pdf>, erişim: 02.04.2007.

¹²⁴ European Commission Web Site, Future Prospects of Enlargement, http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/past_enlargements/index_en.htm, erişim: 02.04.2007.

¹²⁵ İvegen Nayman, "Turkey's Performance in Attracting EU-Oriented FDI Comparing with the Czech Republic, Hungary and Poland", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, p. 49.

Çek Cumhuriyeti'nin doğrudan yatırım girişlerinde başarılı olmasının sebeplerinden biri olarak Avrupa bütünleşmesine taraf olmaları gösterilmektedir.

Bütünleşme sürecinde Doğu Avrupa genişlemesini inceleyen akademisyenler, bütünleşmenin iktisadi ve siyasi istikrara katkı yaptığını vurgulamakta ve bu katkının ülke riskini daha düşük seviyelere çektiğini belirtmektedir.¹²⁶ Baldwin'e göre,¹²⁷ bütünleşme sürecinde ülke riski gerileyen Doğu Avrupa ülkelerinde finansman maliyetleri düşecektir. Finansman maliyetlerinin düşüşü, yatırım projelerinin net bugünkü değerlerini yükseltecektir. Bunun sonucunda Avrupa bütünleşme sürecinde doğrudan yatırımlarda artış gözlenmesi beklenmektedir. Dyker çalışmasında,¹²⁸ Baldwin'e atfı yaparak bu argümanı desteklemektedir.

Pournarakis ve Varsekelis, Avrupa bütünleşmesine taraf olmanın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde iş ortamını iyileştirici sonuçlar doğuracağını ve iyileşmenin doğrudan yatırım girişini arttıracaklarını öne sürmüşlerdir.¹²⁹ Barry, Doğu Avrupa genişleme sürecini İrlanda örneği ile karşılaştırmalı olarak incelemiş ve Doğu Avrupa'nın doğrudan yatırımlarla iktisadi kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için Avrupa bütünleşmesine katılmasını zorunluluk olarak nitelemiştir. Barry'e göre,¹³⁰ bütünleşme süreci ile Doğu Avrupa ülkelerinin kamu yönetimi ve hükümet politikalarındaki belirsizliklerin azalması, yabancı yatırımları dolaylı olarak arttıracaktır.

Eckert ve Rossmeissl, Avrupa bütünleşmesi sürecinde Doğu Avrupa'da doğrudan yatırımları analiz ederken, tezini Dunning'in OLI paradigmasını temel alarak geliştirmiştir. Eckert ve Rossmeissl'e göre,¹³¹ pazara yakınlık ürünün pazara

¹²⁶ R. E. Baldwin, et al, "The Costs and Benefits of The Eastern Enlargement: The Impact on The EU and Central Europe", **Economic Policy**, Vol. 12, Issue 24, 1997, p. 141.

¹²⁷ R. E. Baldwin, et al, **Ibid**, p. 142.

¹²⁸ D. Dyker, The Dynamic Impact On The Central-East European Economics of Accession to The European Union, **Working Paper**, WP No. 06/00, University of Sussex, UK: 2000, p. 21.

¹²⁹ M. Pournarakis and N. C. Varsakelis, Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: Do Institutions Matter?, **Paper prepared for the EIBA Annual Conference**, Athens, (December) 2002, p. 28.

¹³⁰ F. Barry, EU Accession and Prospective FDI Flows to CEE Countries: A View From Ireland, **Working Paper**, University College of Dublin, 2002, p. 2.

¹³¹ Stefan Eckert and Frank Rossmeissl, "Consequences of Convergence: Western Firms' FDI Activities in Central and Eastern Europe at the Dawning of EU Enlargement", **Journal for East European Management Studies**, Vol. 10, No. 1, 2005, p. 60.

ulaştırılmasındaki lojistik maliyeti düşürecektir. Fakat bundan daha önemlisi, pazara yakın olan firmalar, tüketici ile daha iyi iletişim kurabilecek ve tüketici tercihlerini yakından takip etme avantajına sahip olacaktır. Eckert ve Rossmeissl,¹³² tüketim malları sektörü ile hizmetler sektöründe faaliyet gösteren banka ve sigorta şirketlerine yabancı yatırımcıların ilgisinin artacağını öne sürmüşler ve tüketim malları sektöründe faaliyet gösteren Procter & Gamble şirketinin Doğu Avrupa'daki faaliyetlerini örnek göstermişlerdir.

1990'lar öncesi Doğu Avrupa'da yatırım yapma olgusu yeni ve riskliydi. 1990'larda, Orta ve Doğu Avrupa'da Almanya kaynaklı doğrudan yatırımlarda ciddi artışlar görüldü. Almanya, şirketlerini bu bölgelerde yatırım yapmaları için siyasi ve iktisadi yönden destekledi. 1994'te Avrupa Birliği'nin genişleme stratejisi ile bölgeye yönelen doğrudan yatırımlarda artış gözlenmiş; 1997'de Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde beş ülkenin üyelik müzakerelerine başlaması ile bölgeye doğrudan yatırım akışı hız kazanmıştır. Avrupa Birliği 1997'de, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine tarife ve kotalar gibi ticaret engellerini kaldırarak bütünleşme sürecinin hızlanmasını sağlamıştır. Bütünleşme sürecindeki ülkelerde gerçekleştirilen iktisadi reformlar sonucunda iyileşen makro ekonomik göstergeler, yatırımcılar için cazip bir yatırım ortamı oluşturmuştur. Ekonomistler, bölge ülkelerine Avrupa Birliği bütünleşmesinin on yıl içinde yaklaşık % 5-9 arasında ekonomik büyüme getireceğini ifade ederken,¹³³ büyüme beklentisinde bütünleşmeye taraf ülke hükümetlerinin istikrarlı makro ekonomik politikaları uygulamaya devam etmesinin önemli olduğu belirtilmiştir.

İrlanda, 1973'te Avrupa Birliği bütünleşmesine aday olduğunda kişi başına düşen milli gelir, Avrupa Birliği ortalamasının % 60'ı idi. 1990 yılında, kişi başına düşen milli gelir Avrupa Birliği ortalamasının % 75'ine ulaştı.¹³⁴ İrlanda'nın bütünleşmeye taraf olması sonrasında, bu oran % 120'ye çıkarak Avrupa Birliği ortalamasının üstüne çıkmıştır. ABD merkezli çokuluslu şirketlerin İrlanda üzerinden bütünleşmiş Avrupa pazarına ulaşma isteği, ülkeye önemli miktarda doğrudan

¹³² Eckert and Rossmeissl, **Ibid**, p. 67.

¹³³ Economist Intelligence Unit, Special Reports, November 2001, www.economist.com, erişim: 11.02.2006.

¹³⁴ A. Çelik, Yabancı Sermayenin Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecindeki Rolü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 52.

yatırım girişı olmasını sağlamıştır. İrlanda'nın ABD ileri teknoloji firmaları için üretim üssü haline gelmesi ile ekonomik büyümesinde ve ihracat performansında artış görölmüştür. Ayrıca işsizlik oranlarında gerileme yaşanmış ve ülkede ileri teknoloji ürünleri sektörü gelişmiştir.¹³⁵

İspanya'nın Avrupa bütünleşmesine taraf olması sonrasında, yabancı yatırımların etkisi ile kişi başına düşen milli gelir, Avrupa Birliği ortalamasının % 71'inden % 83'üne yükselmiştir. 1986-1990 döneminde İspanya'ya giren yabancı yatırım tutarı 55 milyar ABD Dolarını aşmıştır.¹³⁶ 1986'da İspanya'ya giren yabancı yatırımların % 50,7'si Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelerden gelmekteydi.

Portekiz'de de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Ülkede, 1986 yılı itibariyle kişi başına düşen milli gelir Avrupa Birliği ortalamasının sadece % 56'sı iken, 2000'li yıllar sonrası bu oran % 75'e yükselmiştir.¹³⁷ AB üyeliği öncesinde, gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları başlangıçta doğrudan yatırım girişlerini tetiklemiş; aday ülkelerin Avrupa bütünleşmesine taraf olmasıyla yabancı yatırımcıların ilgisi artarak devam etmiştir. Dolayısıyla AB üyeliği, şirketlere AB pazarına erişim imkanını sunmaktadır. Bütünleşme sürecinde yerine getirilmesi gereken kriterler, yatırım ortamını iyileştirici ve yatırım ortamına istikrar kazandırıcı makro ekonomik yapının oluşmasını sağlamaktadır.

Avrupa Birliği mevzuatı, işverenin işçi karşısında yükümlölüklerini arttırmakta ve işgücü maliyetinin yükselmesine sebep olmaktadır. Avrupa bütünleşmesine taraf ülkeler, yatırımlarını göreceli olarak ucuz, fakat kalifiye işgücünü barındıran bütünleşmeye yeni taraf olan ülkelere kaydırmaktadır. Bu ülkelerdeki kalifiye işgücü aynı zamanda ar-ge merkezlerinin ve hi-tech olarak nitelendirilen ileri teknoloji sektörünün gelişmesini sağlamaktadır. Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkelerin

¹³⁵ Vladimir Zakharov and Sinisa Kusic, The Role of FDI in the EU Accession Countries: The Case of the Western Balkans, **Paper Prepared for the ETSGs Fifth Annual Conference in Madrid**, 2003, p. 13. www.etsg.org/ETSG2003/papers/zacharov.pdf, erişim: 04.07.2006.

¹³⁶ Bartłomiej Kaminski, How Accession to the European Union has Affected External Trade and Foreign Direct Investment in Central European Countries, **World Bank Policy Research Working Paper**, WP No. 2578, World Bank: Washington DC, (April) 2001, p. 72.

¹³⁷ Economist Corporate Network Ernest&Young, European Union Accession: Practical Implications for Business in Central Europe, London, (April) 2002'den Aktaran, İvegen Nayman, **a.g.e.**, s. 54.

işgücü maliyet avantajını yaklaşık yirmi sene sürdürmesi beklenmektedir.¹³⁸ Söz konusu ülkeler, işgücü maliyet avantajı yanında yatırım için uygun altyapı, pazara yakınlık ve kalifiye işgücü gibi rekabetçi özellikleri de barındırmaktadır.

Doğu Avrupa'daki iktisadi dönüşüm, sosyalist rejimlerin devrilmesiyle 1989 yılı sonrasında başlamıştır. İktisadi reformlar ve liberal ekonomik yaklaşımlar, Doğu Avrupa ülkelerine gelen yabancı sermaye tutarının 1990'larda 2,4 milyar ABD Dolarından 2000'lerin başında 22 milyar ABD Dolarına ulaşmasını sağlamıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım akımlarının seyrini gösteren veriler Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13: Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yatırım Akımları (Milyar ABD Doları)

	1988-1994 (Yıllık Ortalama)	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Bulgaristan	0,05	0,09	0,1	0,5	0,5	0,8	1,0
Çek Cumhuriyeti	0,6	2,6	1,4	1,3	3,7	6,3	4,6
Estonya	0,1	0,2	0,1	0,3	0,6	0,3	0,4
Macaristan	1,1	4,4	2,3	2,1	2,0	1,9	2,0
Latvia	0,1	0,2	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4
Litvanya	0,02	0,07	0,1	0,4	0,9	0,5	0,4
Polonya	0,8	3,7	4,5	4,9	6,4	7,3	10,0
Romanya	0,1	0,4	0,3	1,2	3,0	1,0	1,0
Slovakya	0,1	0,2	0,2	0,2	0,6	0,4	2,1
Slovenya	0,07	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
Toplam	3,0	12,1	9,6	11,7	18,3	19,0	22,1

Kaynak: United Nations, **World Investment Report**, UN: New York and Geneva, 2001, p. 62.

Economist Intelligence Unit, 2000'li yıllarda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelen doğrudan yatırımlardaki artışın nedenlerini şöyle sıralamaktadır¹³⁹:

- Doğu Avrupa, doğrudan yatırımlar için geniş bir pazar ve rekabetçi bir üretim üssü sunmaktadır.
- Sosyalist bloğun çözülmesi ve serbest pazar ekonomisinin bölgede yerleşmeye başlaması ile yabancı yatırımlar için uygun yatırım ortamı oluşmaya başlamıştır.

¹³⁸ Yusuf H. Akbar, Shifting Competitiveness, Evolving MNE Strategies and EU Enlargement: The Case of Hungary, **Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series**, Vol. 5, No. 22, (July) 2005, p. 16. <http://www6.miami.edu/eucenter/akbarfinal.pdf>, erişim: 06.04.2007.

¹³⁹ Economist Intelligence Unit, Special Reports, November 2001, www.economist.com, erişim: 07.02.2006

- iii. Gelişmiş ekonomilerin itici gücü olan hizmetler sektörü, 1990’larda Doğu Avrupa’da yeterince gelişmemiştir. Sektör, yabancı yatırımcılar için cazip yatırım fırsatları sunmaktaydı. 2000’li yıllarda, bankacılık, sigortacılık ve telekomünikasyon sektörlerine önemli miktarda yabancı sermaye girişi yaşanmıştır.
- iv. Bölge ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine taraf olması yolunda atılan adımlar, bölgenin doğrudan yatırımlar açısından cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır.

Rojec, AB genişleme süreci ile faktör maliyetlerini en aza indirmeyi güden doğrudan yatırımlarda artış görüleceğini öngörmektedir.¹⁴⁰ Rojec öngörüsünde, Orta ve Doğu Avrupa’da dikey doğrudan yatırımlarda artış olacağını savunmaktadır. Hunya ise,¹⁴¹ Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti’nde faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların, ileri teknoloji ürünleri imalatında doğrudan yatırımlarını arttırdığını, bölge ekonomilerinin üretim biçimlerinin zamanla Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin ekonomileri ile uyumlu hale geldiğini gözlemlemektedir.

Bellak, Avrupa bütünleşmesini incelerken yaptığı tespitlerinde, Orta ve Doğu Avrupa ekonomilerinde doğrudan yatırım girişlerinin önem kazandığına, bölgede doğrudan yatırımların artarak Dünya ortalamasına yaklaştırmaya başladığına dikkat çekmektedir.¹⁴² Ayrıca, bütünleşmeye taraf olan ülkelerde maliyet avantajlarının zamanla ortadan kalktığını belirten Bellak, pazar arayan doğrudan yatırımlara ilginin ise devam etmesini beklediğini; Avrupa Birliği genişlemesinin doğrudan yatırımların miktarından çok kalitesini etkileyeceğini, dolayısıyla ülkeler arası doğrudan yatırım rekabetinde yatırım teşviklerinden çok yerleşim yerine özgü avantajların ön plana çıkacağını ifade etmektedir.¹⁴³

¹⁴⁰ M. Rojec and Patrick Artisien-Maksimenko, **Foreign Investment and Privatisation in Eastern Europe**, MacMillan: London, 2000, p. 137.

¹⁴¹ G. Hunya and J. Stankovsky, **Foreign Direct Investment in Central and East European Countries and the Former Soviet Union-With Special Attention to Austrian FDI Activities**, Vienna: Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche and Österreichisches Institute für Wirtschaftsforschung, 2002, pp. 14-15.

¹⁴² Christian Bellak, The Impact of Enlargement On The Race For FDI, **Department of Economics Working Paper Series**, Working Paper No. 86, Vienna University, (January) 2004, pp. 10-11. <http://www.wu-wien.ac.at/usr/vw4/bellak.html>, erişim: 12.05.2006.

¹⁴³ Christian Bellak, **Ibid**, p. 15.

Meyer, Orta ve Doğu Avrupa’da çokuluslu şirketlerin yatırım davranışlarını sorguladığı ampirik çalışmasında,¹⁴⁴ pazar büyüklüğünün doğrudan yatırımları etkileyen en önemli değişken olduğu ve işgücü maliyetlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Lankes ve Venables, Meyer’in bulgularını desteklerken aynı zamanda bölgede doğrudan yatırımların gelişiminde siyasi ve iktisadi istikrarın önemine ve yatırımcıların risk algılamalarına vurgu yapmıştır.¹⁴⁵ Bevan ve Estrin, Avrupa Birliği genişleme sürecinin doğrudan yatırımlara etkisini değerlendirirken 1994-1998 döneminde 10 aday ülke ile Ukrayna’ya doğrudan yatırım girişlerini analiz etmiştir.¹⁴⁶ Araştırmada ele alınan 10 aday ülke, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Latvia, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya’dır. Ukrayna, kontrol değişkeni olarak alınmış; Avrupa Birliği tarafından ülkelerin bütünleşmeye aday ülke olarak kabul edildiğinin ilan edildiği Haziran 1993 ve Temmuz 1997 tarihlerinden sonra doğrudan yatırım girişlerindeki hareketler incelenmiştir. Bevan ve Estrin, Avrupa Birliği tarafından Haziran 1993’te ilan edilen müzakere sürecinin aday ülkelere doğrudan yatırım girişleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varmıştır. Avrupa Birliği tarafından Temmuz 1997’de ilan edilen müzakere sürecinde, 10 aday ülkeden Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Estonya ve Slovenya’ya doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Picciotto, Avrupa bütünleşmesinin etkilerini niteliksel ve niceliksel boyutları ile ele almıştır. Bütünleşme sonucunda, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri genişleyen pazara dahil olacaktır. Ayrıca adaylar, müzakere sürecinde Avrupa Birliği müktesebatına uyum aşamalarını tamamlayarak bütünleşmeye hazır olabilecektir. Müzakere süreci, AB’ye katılmak isteyen ülkeler için AB standartlarına uyum dönemidir. AB üyeliği öncesi ülkelerin müzakere sürecini başarıyla tamamlamaları, bütünleşmiş pazara ilginin artmasına neden olmaktadır. Picciotto, Toyota ve Peugeot-Citroën tarafından Kolin’de (Çek Cumhuriyeti) üretim üssü kurulmasını bu ilgiye örnek vermektedir. Picciotto’ya göre, Avrupa bütünleşmesi sürecinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine

¹⁴⁴ Klaus Meyer, “Direct Foreign Investment in Eastern Europe: The Role of Labor Costs”, **Comparative Economic Studies**, Vol. 37, (Winter) 1995, pp. 69-88.

¹⁴⁵ H. P. Lankes and A. J. Venables, “Foreign Direct Investment in Economic Transition: The Changing Pattern of Investments”, **Economics of Transition**, Vol. 4, No. 2, 1996, pp. 331-347.

¹⁴⁶ A. A. Bevan and S. Estrin, “The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies”, **CEPR Discussion Paper**, No. 3638, London: CEPR, 2000, pp. 14-17.

doğrudan yatırım girişlerinde artış görülmüştür. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine taraf olması sonrasında da doğrudan yatırımlarda artış devam edecektir.¹⁴⁷

Bevan, Estrin ve Grappe,¹⁴⁸ Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım akımlarını incelerken düşük işgücü maliyetleri, doymamış büyük bir pazarın varlığı, Avrupa bütünleşmesine coğrafi yakınlık gibi faktörleri ele almıştır. Almanya ve Avusturya'nın bölgedeki ağırlığı ile coğrafi ve kültürel yakınlığın doğrudan yatırımları olumlu yönde etkilediğini belirten yazarlar, Avrupa Birliği genişleme sürecinin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine gelen doğrudan yatırımları önemli oranda arttırdığını ifade etmişlerdir. Bevan ve Estrin'e göre,¹⁴⁹ Avrupa Konseyi'nin 1994 yılında ilan ettiği genişleme süreci ile Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'ya doğrudan yatırım girişleri hız kazanmıştır.

Clausing ve Dorobantu,¹⁵⁰ Avrupa Birliği bütünleşme süreci ile doğrudan yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemek üzere, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine 1992-2001 yılları arasında doğrudan yatırım girişlerini ampirik olarak incelemiştir. Araştırmada ele alınan ülkeler, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Latvia, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya'dır. Araştırmaya göre, Avrupa bütünleşmesine taraf ülkeler daha fazla doğrudan yatırım almaktadır.¹⁵¹ Yatırımcı, bütünleşmeye taraf ülkeye yatırım yaparak Avrupa Birliği pazarına erişim imkanı kazanmaktadır. Ayrıca, Avrupa bütünleşmesine taraf ülke olmanın getirdiği kredibilite, ülke riskinin daha düşük seviyelere gerilemesini sağlamaktadır. Avrupa bütünleşmesine taraf olan veya AB adaylık sürecinde olan ülkelerde, yatırım ortamı açısından belirli standartlar yerleşmeye başladığından yatırımcı açısından güvenilir bir iş ortamı oluşmaktadır. Clausing ve Dorobantu tarafından gerçekleştirilen ampirik

¹⁴⁷ Bérénice Picciotto, Foreign Direct Investment in the New Central and Eastern European Member States: What Could Change With Enlargement, Groupement D'études Et De Recherches Notre Europe, **Research and Policy Paper**, No. 24, (May) 2003, p. 30. <http://www.notre-europe.asso.fr/Publications/Etud24-fr.pdf>, erişim:03.05.2006.

¹⁴⁸ Alan Bevan, Saul Estrin, and Heather Grappe, The Impact of EU Accession Prospects on FDI Inflows to Central and Eastern Europe, the ESRC "One Europe or Several?" Programme, Sussex European Institute: University of Sussex, **Policy Paper 06/01**, 2001, pp. 2-11.

¹⁴⁹ A.A. Bevan and S. Estrin, **op. cit.**, p. 18.

¹⁵⁰ Kimberly A. Clausing and Cosmina L. Dorobantu, "Re-Entering Europe: Does European Union Candidacy Boost Foreign Direct Investment?", **Economics of Transition**, Vol. 13, Issue 1, (January) 2005, pp. 77-103.

¹⁵¹ Clausing and Dorobantu, **Ibid**, p. 94.

çalışmada, Avrupa bütünleşmesinin etkisini değerlendirmek amacıyla, Avrupa Konseyi'nin Haziran 1993'te Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık sürecini başlatan açıklaması ile Avrupa Birliği'nin Temmuz 1997'de yayımladığı "Agenda 2000" raporunda iki dalga halinde üyeliğe kabul edilecek ülkeleri ilan eden duyurusu gölge değişken olarak alınmıştır. Ekonometrik test sonuçlarına göre, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine adaylık sürecini başlatan Haziran 1993 açıklaması ile bu ülkelere doğrudan yatırım girişleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Haziran 1993 açıklaması, bu ülkelere doğrudan yatırım girişlerini arttırmıştır. Temmuz 1997'de yayımlanan "Agenda 2000" raporu ile doğrudan yatırımlar arasındaki ilişki ise, ikinci dalga genişleme ile bütünleşmeye kabul edilecek ülkeler için istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. İkinci genişleme dalgası ile bütünleşmeye taraf olan ülkeler, Latvia, Litvanya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'dır. Clausing ve Dorobantu, Avrupa Birliği bütünleşme sürecinin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır.¹⁵²

Sousa ve Lochard tarafından, 13 AB üyesi ve 7 AB dışı olmak üzere toplam 20 OECD ülkesi için, 1982-2001 döneminde doğrudan yatırım hareketleri incelenerek Avrupa bütünleşmesinin etkileri analiz edilmiştir.¹⁵³ Sousa ve Lochard'ın ekonometrik analizlerine göre, Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkeye, bütünleşme ülkelerinden gelen doğrudan yatırımlar % 34 oranında artış göstermektedir. Ayrıca, bütünleşme sonrasında Avrupa bütünleşmesi dışındaki ülkelere bütünleşmeye yeni katılan ülkelere doğrudan yatırım girişleri % 70 oranında artış göstermektedir. Sousa ve Lochard, Avrupa bütünleşmesinde parasal birliğin doğrudan yatırımlarını da ele almış ve bütünleşme sürecinde parasal birliğe taraf olan üyeler arasındaki doğrudan yatırımların parasal birliğe taraf olmayan üyeler arasındaki doğrudan yatırımlara göre % 95 daha fazla artış gösterdiği sonucuna varmıştır. Sousa ve Lochard, yaptıkları ekonometrik analize dayanarak, Avrupa bütünleşmesi ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım girişlerinde artış yaşanmasını beklediklerini ifade etmişlerdir.

¹⁵² Clausing and Dorobantu, **Ibid**, p. 99.

¹⁵³ Jose de Sousa and Julie Lochard, Foreign Direct Investment and Integration: Lessons for CEECs, Paper Presented at the Conference on Institutions and Policies for the New Europe, Koper, Slovenia: Republic of Slovenia Institute of Macroeconomic Analysis and Development, January 17, 2004, pp. 1-20. http://www.sigov.si/umar/conference/2004/papers/DeSousa_Lochard.pdf, erişim: 08.12.2006.

Galego, Vieira ve Vieira Avrupa bütünleşmesini incelerken, yeni bir ülkenin bütünleşmeye taraf olması sonrasında, bu ülkeye doğrudan yatırım girişlerinde ciddi artışlar görüldüğünü; çünkü Avrupa bütünleşmesine taraf olmanın ülke riskini düşürdüğünü ve ülkeye yabancı yatırımcıların ilgisini arttırdığını ifade etmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, serbest pazar ekonomisine geçiş süreçleri ile Avrupa bütünleşmesine taraf olma yolunda atılan adımlar, bu ülkelere yabancı yatırımcıların ilgi göstermesine neden olmaktadır.¹⁵⁴ Galego, Vieira ve Vieira, Avrupa bütünleşmesinin etkilerine dikkat çekmek üzere, 1995 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın Avrupa bütünleşmesine taraf olması sonrasında, Orta ve Doğu Avrupa'da doğrudan yatırımların ikiye katlanmasını ve 2000 yılında 21,4 milyar ABD Dolarına ulaşarak bölge GSMH'nın % 6'sı seviyesine yükselmesini örnek vermektedir.¹⁵⁵

Holland ve Pain, 1998 yılında yayımladıkları ampirik çalışmada, 1992-1996 döneminde, Avrupa bütünleşme sürecindeki 10 ülke ile Hırvatistan'ın doğrudan yatırım hareketlerini inceleyerek, özelleştirme, yatırım riski ve Avrupa bütünleşmesine yakınlık gibi faktörlerin doğrudan yatırım girişleri üzerindeki etkisini ekonometrik tekniklerle sorgulamayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda, Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelere coğrafi yakınlığı bulunan ve Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelerle ortak coğrafi sınırlara sahip olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin diğer ülkelere göre daha fazla doğrudan yatırım çektiği ifade edilmiştir.¹⁵⁶

Zakharov ve Kušić, Avrupa bütünleşmesi ile doğrudan yatırımlar ilintisini incelerken bölgeyi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (CEECs), Batı Balkanlar veya Güney Doğu Avrupa ülkeleri (SEECs) olarak iki bölümde ele almıştır. Orta ve Doğu Avrupa bölgesindeki ülkeler, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Latvia ve Litvanya'dan oluşmaktadır. Batı Balkanlar olarak adlandırılan bölgede yer alan ülkeler, Hırvatistan, Arnavutluk, Bosna Hersek,

¹⁵⁴ Aurora Galego, Carlos Vieira and Isabel Vieira, "The CEEC as FDI Attractors: A Menace to the EU Periphery", **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol. 40, No. 5, (September-October) 2004, p. 75.

¹⁵⁵ Galego, Vieira and Vieira, **Ibid**, p. 76.

¹⁵⁶ Dawn Holland and Nigel Pain, The Difusion of Innovations in Central and Eastern Europe: a Study of the Determinants and Impact of Foreign Direct Investment, **NIESR Discussion Paper**, No. 137, 1998, pp. 1-38. www.niesr.ac.uk/pubs/dps/dp137.pdf, erişim: 04.09.2006.

Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'dır. Zakharov ve Kušić'e göre,¹⁵⁷ serbest piyasa ekonomisine daha önce uyum sağlayan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, doğrudan yatırım çekmede Güney Doğu Avrupa ülkelerine göre daha başarılı olmuşlardır. Doğrudan yatırımlar ile iktisadi dönüşüm süreci arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Sosyalist ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomilerine dönüşüme hızlı adapte olan ülkelere yabancı yatırımcıların ilgisi artmaktadır. Bu ilgi sonucu artan doğrudan yatırımlar, ülkedeki iktisadi yeniden yapılanmayı desteklemektedir. Zakharov ve Kušić tarafından, bütünleşme sürecindeki ülkelerin iktisadi büyüme oranlarındaki artış, Avrupa bütünleşmesinin dinamik etkilerinden biri olarak gösterilmektedir. İktisadi dinamizmdeki bu artış bütünleşme sürecindeki ülkelere daha fazla doğrudan yatırım girişi olmasını sağlamaktadır. Zakharov ve Kušić'e göre,¹⁵⁸ Avrupa bütünleşmesi sürecinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım girişlerinde artış görülmesi bu hipotezi destekler niteliktedir.

Güney Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım girişlerini ve doğrudan yatırımların niteliğini sorgulayan bir ampirik çalışmada, ülkenin pazar büyüklüğü, ülkeler arasındaki coğrafi ve kültürel yakınlık gibi çekim faktörlerinin bölgeye doğrudan yatırım girişinde etkili olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁹ Çalışma, 1995-2003 yılları arasında özelleştirme dışı doğrudan yatırım girişlerini kapsamaktadır. Güney Doğu Avrupa'da yer alan ve çalışmanın örneklemine alınan ülkeler, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ ile Bulgaristan ve Romanya'dır. Araştırmaya göre, işgücü maliyetleri, kurumlar vergisi ve ithalat vergisinin yüksek olması doğrudan yatırımları caydırırken, liberal ticaret ve kambiyo rejimleri doğrudan yatırımları teşvik etmektedir. Anılan çalışmada, özelleştirme dışı doğrudan yatırımların niteliği incelenirken doğrudan yatırımların GSYİH'ya oranı % 12,1 eşiğini aşan ülkelerde doğrudan yatırımların niteliğinin değişmeye başladığına dair önemli bulgulara rastlanmıştır. Araştırmaya göre, ülkeye ilk gelen yabancı yatırımcılar, pazar büyüklüğü, pazara erişim kolaylığı, düşük işgücü maliyetleri gibi değişkenlere önem verirken, doğrudan yatırımlarda % 12,1

¹⁵⁷ Vladimir Zakharov and Sinisa Kušić, *op. cit.*, p. 13.

¹⁵⁸ Vladimir Zakharov and Sinisa Kušić, *op. cit.*, p. 13.

¹⁵⁹ Dimitri G. Demekas, Balazs Horvath, Elina Ribakova, and Yi Wu, Foreign Direct Investment in Souteastern Europe: How (and How Much) Can Policies Help?, *IMF Working Papers*, WP/05/110, 2005, pp. 8-21. www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05110.pdf, erişim: 03.05.2006.

seviyesindeki eşik aşıldığında ülkenin kurumsal altyapısına önem veren, iş ortamının kalitesine dikkat eden ve ülkenin refah seviyesine ilgi gösteren yabancı yatırımcılar ülkeye gelmeye başlamaktadır.

Janicki ve Wunnava tarafından Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelerle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki doğrudan yatırım hareketleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında, Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelerle araştırmanın yapıldığı dönemde Avrupa bütünleşmesi sürecindeki 8 ülkenin 1997 yılı verileri ele alınmıştır. Geçiş ülkeleri olarak ele alınan ülkeler, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya'dır. Janicki ve Wunnava, araştırma sonucunda, Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelerin bütünleşmeye geçiş sürecindeki ülkelere yatırım fırsatlarına ilgi gösterdiğini; geçiş sürecindeki ülkenin pazar büyüklüğü, ülke riski, işgücü maliyetleri, dışa açıklık seviyesi gibi faktörlerin doğrudan yatırım girişlerini etkilediğini tespit etmiştir.¹⁶⁰ Araştırmada, yukarıda ifade edilen faktörlerin haricinde, ev sahibi ülkenin ulaşım altyapısının gelişmiş olması ve liberal ticaret politikalarının uygulanmasının Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım girişlerini olumlu etkileyeceği vurgulanmıştır.

Araştırmanın Birinci Bölümünde doğrudan yatırımları etkileyen faktörler ele alınmış ve iktisadi bütünleşmenin doğrudan yatırım akımlara etkisi incelenmiştir. İkinci Bölümde, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesi perspektifinde, Avrupa Birliği ile doğrudan yatırımlar arasındaki etkileşim incelenmiştir. Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkelere doğrudan yatırım girişlerini inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Çeşitli araştırmalarda, Avrupa bütünleşmesine taraf olmanın ülkeye doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediği yönünde bulgulara rastlanmıştır.

Avrupa bütünleşmesinin doğrudan yatırımlar açısından yansımalarını inceleyen ampirik ve analitik çalışmaların bulguları özetlendikten sonra seçilmiş ülke değerlendirmelerine yer verilerek bütünleşmenin pratik sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹⁶⁰ Hubert P. Janicki and Phanindra V. Wunnava, "Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence From EU Accession Candidates", **Applied Economics**, Vol. 36, No. 5, 2004, pp. 505-510.

2.2. SEÇİLMİŞ ÜLKE DEĞERLENDİRMELERİ

Seçilmiş ülkelerden Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti Orta Avrupa coğrafyasında yer almaktadır ve Avrupa bütünleşmesine 2004 yılında taraf olmuşlardır. Bu ülkeler, Orta Avrupa’da doğrudan yatırımların yöneldiği cazip yatırım alanları konumundadır. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti, serbest pazar ekonomisine hızlı adapte olmaları ve Avrupa bütünleşmesine taraf olmaları sonucunda doğrudan yatırım girişlerinde önemli başarılar kaydetmiştir. Dolayısıyla Avrupa bütünleşmesi ile doğrudan yatırımlar arasındaki ilintiyi incelerken bu ülkelerin 1990’larda ve 2000’lerde yaşadıkları süreçleri incelemek yerinde olacaktır. Araştırmamızda, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti, serbest pazar ekonomisine geçiş sırasına göre ele alınmıştır.¹⁶¹ Bu ülkeleri takiben, Doğu ve Güney Doğu Avrupa sahasında yer alan ve Avrupa bütünleşmesine 2007 yılı başında taraf olan Bulgaristan ve Romanya değerlendirilmiştir. Bulgaristan ve Romanya, Orta Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında iktisadi gelişiminde geride kalmakla beraber, Doğu Avrupa ülkeleri arasında siyasi ve iktisadi istikrarını tesis eden ülkeler arasında yerini almıştır. Bu iki ülke, Avrupa bütünleşmesi yolunda, adaylık ve müzakere sürecinde, doğrudan yatırım girişlerinde artışlar yaşamıştır. Bu ülkelere doğrudan yatırım girişlerinde yaşanan gelişim aşağıda daha detaylı olarak incelenecektir. Seçilmiş ülke değerlendirmelerinde nihai olarak, Avrupa bütünleşmesine aday ülkeler arasında bulunan ve Batı Balkanlar veya Güney Doğu Avrupa sahası olarak da tanımlanan bölgede yer alan Hırvatistan incelenmiştir.

2.2.1. Polonya

Polonya, 38 milyonluk nüfusuyla Avrupa’nın yedinci büyük ülkesidir. Polonya, 1976 sonrası düzenlemeleriyle merkezi planlı ekonomiler içinde yabancı yatırıma izin veren ilk ülke olmuştur. 1976 yılı mevzuatına göre yatırımın tamamına sahip olabilen yabancı yatırımcı, pazara ne kadar ve ne çeşit ürün süreceği konusunda yerel yönetimden izin almak zorundaydı.¹⁶² 1988’de Polonya’ya yabancı yatırım açısından bakıldığında, 700 küçük işletmenin bulunduğunu ve bunların ekonomiye katkısının

¹⁶¹ EBRD, Transition Report Update 2007, (May) 2007, p. 71. www.ebrd.com/pubs/econo/tru07.pdf, erişim: 14.04.2007.

¹⁶² DEİK, **Polonya Ülke Bülteni**, (Şubat) 2006, pp. 2-3. [www.deik.org.tr/bultenler/2006217151743/Polonya-Subat 2006.pdf](http://www.deik.org.tr/bultenler/2006217151743/Polonya-Subat%202006.pdf), erişim: 14.04.2007.

az olduğunu söylemek mümkündür.¹⁶³ 1989-1990'da ülkeye yönelen doğrudan yatırımlar çok sınırlı idi ve gelişmekte olan ülkelere yönelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 0,1'den düşüktü.¹⁶⁴ 1991'de mevzuatta yapılan düzenlemelerle yabancı yatırımlar için izin şartı, liman ve hava meydanlarının işletimi, silah üretimi, gayrimenkul danışmanlığı sektörleri haricinde kaldırılmıştır.¹⁶⁵ Polonya, 1995'te London Club ile anlaşma sağladıktan sonra doğrudan yatırım girişlerinde ciddi bir artış görmeye başladı. 1995'te 3,6 milyar dolar sermaye girişi yaşayan Polonya için bu tutarın GSYİH'ya oranı 1995-1997 dönemi için % 3, 1998-1999 dönemi için % 5'e yükseldi.¹⁶⁶ Yabancı yatırımların ülkedeki toplam yatırımlar içindeki payı 1994'te % 20'den, 1996'da % 33'e ve 1997'de % 40'a ulaşmıştır.¹⁶⁷ Polonya ve diğer geçiş ekonomilerinde mevzuat ve iktisadi anlayış liberalleştikçe, doğrudan yatırım girişlerinin arttığı ve yabancı yatırımcıların portföy yatırımı yerine doğrudan yatırımları tercih etmeye başladığı görülmektedir.

Kaminski ve Smarzynska tarafından 1980'lerde Polonya'da, sosyalist rejimin planlı üretim yönteminden kaynaklanan ve tüketicilere sınırlı çeşitte ve sınırlı miktarda tüketim mallarına ulaşabilmesine sebep olan bir ekonomik altyapının bulunması nedeniyle, tüketim mallarına yönelik doymamış bir talep bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁸ Tüketim malları sektöründeki talebi gören çokuluslu şirketler, gıda, içecek, tütün, kozmetik ve matbaa endüstrilerine yatırımlarını yoğunlaştırmıştır. 1980'li yıllarda bu sektörlere yatırım yapan şirketler arasında Coca-Cola, Pepsico, United Biscuits, Philip Morris, Unilever ve Nestle yer almaktaydı.¹⁶⁹ İmalat sektörünün yanında hizmetler sektörü de, yabancı yatırımcı için cazip yatırım fırsatları sunmaktaydı. Ülkeye yabancı sermaye girişini arttıran faktörler arasında, Avrupa Birliği üyelik müzakereleri ve uyum çalışmaları kapsamında gümrük

¹⁶³ Ebru Gülsoy, **Polonya Ülke Profili**, Ankara: İGEME Yay., 2005, p. 32, www.igeme.org.tr/tur/rapor/ulke/Polonya.pdf, erişim: 14.04.2007.

¹⁶⁴ Cengiz Ersun ve Muhsin Akgür, **Polonya Ekonomisi: İTO Ülke Profili**, İstanbul: İTO Yay., (Haziran) 1998, s. 38.

¹⁶⁵ Bartłomiej Kaminski and Beata Smarzynska, FDI and Integration into Global Production and Distribution Networks: The Case of Poland, **World Bank Policy Research Working Paper**, WP No. 2646, World Bank: Washington DC, 2001, p. 8.

¹⁶⁶ Anna Zorska, "Foreign Direct Investment and Transformation: Evolution and Impacts in the Polish Economy", **Eastern European Economics**, Vol. 43, No. 4, (July–August) 2005, pp. 56-57.

¹⁶⁷ Polonya Yatırım Promosyon Ajansı (PAIZ), <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=e2ef524fbf3d9fe611d5a8e90fefdc9c>, erişim: 11.05.2005.

¹⁶⁸ Bartłomiej Kaminski and Beata Smarzynska, **op. cit.**, p. 26.

¹⁶⁹ Bartłomiej Kaminski and Beata Smarzynska, **op. cit.**, p. 28.

tarifelerinde indirimle gidilmesi, ekonominin dışa açılması ve serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinin yapısal reformlar ile desteklenmesi sonucu güçlenen uzun vadeli olumlu beklentilerdir. Polonya'nın 1996'da OECD'ye üye olması ve 1999'da NATO'ya katılımı,¹⁷⁰ ülkenin dünyaya entegre olma çabasının göstergesi olarak algılanmalıdır.

Polonya, 1995-1999 döneminde ortalama % 5,7 büyümüştür. 2001 ve 2002 yıllarında ekonomik büyüme performansı gerileyen ülke, 2003-2006 yılları arasında kendini toparlayarak yeniden yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2006 yılında % 5,8 büyüyen ülke ekonomisi, Economist Intelligence Unit verilerine göre,¹⁷¹ 2007 yılında % 5,4 büyümesi beklenmektedir.

Tablo 14: Polonya Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Veriler

Yıl	Polonya Ekonomisi GSYİH Büyüme Rakamları (1998-2006, %)	TÜFE (yıllık ortalama)	TÜFE (yıl sonu)
1998	4,8	11,8	8,6
1999	4,1	7,3	9,8
2000	4,2	10,1	8,5
2001	1,1	5,5	3,6
2002	1,4	1,9	0,8
2003	3,8	0,8	1,7
2004	5,3	3,5	4,4
2005	3,5	2,1	-
2006	5,8	0,7	-

Kaynak: Central Statistical Office of Poland, www.stat.gov.pl, erişim: 03.04.2007.

Polonya, AB'ye katılım sürecinde, fiyat istikrarı konusunda önemli mesafe kaydetmiştir. Tüketici fiyat endeksi, 1998'de yıllık ortalama % 11,8'den 2005 yılında % 2,1'e gerilemiştir. Ayrıca tüketici fiyatları endeksi yıl sonu verilerine bakıldığında, tüketici fiyatlarındaki artış hızının 2005 yılı sonunda % 0,7 seviyesine gerilediği görülmektedir.¹⁷²

¹⁷⁰ Embassy of the Republic of Poland in Ankara, Toward NATO, www.polonya.org.tr/sec5-dogru.html, erişim: 14.04.2007.

¹⁷¹ Economist Intelligence Unit, www.economist.com/countries/CzechRepublic/profile.cfm?folder, erişim: 18.03.2007.

¹⁷² US Department of State, Bureau of European and Asian Affairs, Background Note: Poland (March) 2007, www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2875.htm#econ, erişim: 14.04.2007.

2000 yılında doğrudan yatırımların GSYİH'ya oranı % 5,2'ye ulaşırken, doğrudan yatırımlar cari açığın % 83'ünü karşılamıştır. Avrupa Birliği üyesi olarak Polonya'nın istikrarlı bir makro ekonomik süreç izleyeceği ve ödemeler dengesinde problem yaşamayacağı beklenmekle birlikte, % 18 gibi yüksek seviyelerdeki işsizlik oranı ülke için problem olmaya devam etmektedir. Fakat ileriye dönük iyimser büyüme beklentisi, yabancı yatırımcıların bölgeye ilgisinin devam etmesini sağlamaktadır. Polonya Ulusal Bankası tarafından yayımlanan büyüme tahminlerinde, 2007 yılında GSYİH büyüme oranının % 3,4-5,8 arasında, 2008 yılında ise % 3,5-6,2 arasında gerçekleşmesinin beklendiği belirtilmektedir.¹⁷³

İstikrarlı bir büyüme sergileyen, enflasyonla mücadelede başarı yakalayan, serbest pazar ekonomisine geçişte dinamik ve hızlı bir dönüşüm sergileyen ülke, yabancı yatırımcıların da güvenini kazanmıştır. AT Kearney danışmanlık şirketi tarafından yayımlanan doğrudan yatırım güven endeksi, ülkenin yabancı yatırımcı gözünde yerini daha net vurgulamaktadır.

Tablo 15: AT Kearney - Uluslar Arası Doğrudan Yatırım Güven Endeksi

Sıra	Ülke	2005 Yılı Güven Endeksi	2004 Yılı Güven Endeksi'ne Göre Ülke Sırası
1	Çin	2,197	1
2	Hindistan	1,951	3
3	ABD	1,420	2
4	İngiltere	1,398	4
5	Polonya	1,363	12
6	Rusya	1,341	11
7	Brezilya	1,336	17
8	Avustralya	1,276	7
9	Almanya	1,267	5
10	Hong Kong	1,208	8
11	Macaristan	1,157	19
12	Çek Cumhuriyeti	1,136	14
13	Türkiye	1,133	29
14	Fransa	1,097	6
15	Japonya	1,082	10

Kaynak: FDI Confidence Index Report, AT Kearney, 2006.
(Güven Seviyesi 0-3 ölçeğinde değerlendirilmiştir)

¹⁷³ National Bank of Poland, (April) 2006, www.nbp.pl, erişim: 03.04.2007.

Polonya'nın doğrudan yatırımlarda aldığı mesafe Grafik 2'den görülebilmektedir. Ülkeye doğrudan yatırım girişleri 1995'te 2,5 milyar ABD Dolarından 2000 yılında 10,6 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Avrupa bütünleşmesine katılım yolunda sürecin başladığı 1998 yılı ve bunu takip eden 2 yıl içerisinde ülkeye çok önemli miktarda doğrudan yatırım girişi gerçekleşmiştir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) Polonya ile ikili ilişkileri ele aldığı ülke raporunda, 2000'li yıllarda Polonya'ya doğrudan yatırım girişlerinde görülen artışın Polonya'nın Avrupa bütünleşmesi süreci ile ilintili olduğu vurgulanmaktadır.¹⁷⁴

Tablo 16: Polonya'ya 1993-2004 Döneminde Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon ABD Doları)

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
2.830	1.491	2.510	5.197	5.678	9.574	7.891	10.601	7.118	6.064	6.420	7.858

Kaynak: Poland Investment Promotion Agency (PAIZ), About Poland, FDI Data, <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=d2ddea18f00665ce8623e36bd4e3c7c5>, erişim: 07.02.2006.

1990-2001 döneminde ülkeye giren doğrudan yabancı yatırım tutarı Polonya Yatırım Promosyon Ajansı'nın hesaplamalarına göre 61,6 milyar ABD Dolarıdır. 1993-2004 dönemi için Polonya Yatırım Promosyon Ajansı tarafından yayımlanan verilere göre, kümülatif doğrudan yabancı yatırım girişleri 84,4 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.¹⁷⁵ Polonya, istikrarlı performansını 2005 yılında da sürdürerek 8 milyar ABD Doları civarında doğrudan yatırım çekmeyi başarabilmiştir.¹⁷⁶ Zorska'ya göre Polonya, doğrudan yatırım girişlerinde yakaladığı başarıyı, serbest pazar ekonomisine hızlı adapte olmasına, mevzuatını yabancı yatırımcılar açısından liberal hale getirmesine ve Avrupa Birliği gibi bölgesel bütünleşme hareketlerinden uzak kalmayarak dışa açılmasına borçludur.¹⁷⁷ Ülkedeki doğrudan yatırım stokunun % 72'sinin Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelere ait olması Avrupa Birliği bütünleşme süreci ile ülkeye giren doğrudan yatırımlar arasında güçlü bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ DEİK Türk-Polonya İş Konseyi, **Polonya Ülke Raporu**, İstanbul: DEİK Yay., Şubat 2006, s. 7.

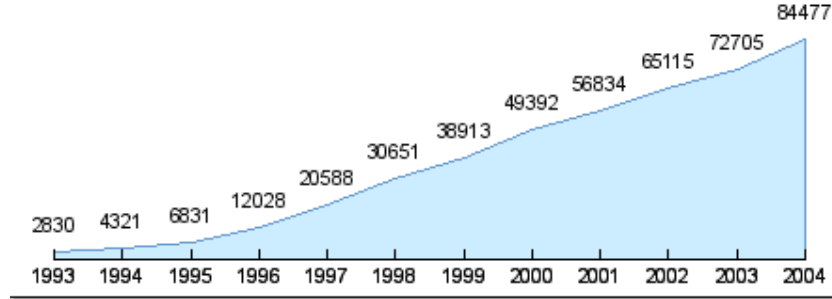
¹⁷⁵ Poland Investment Promotion Agency (PAIZ), About Poland, FDI Data, <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=d2ddea18f00665ce8623e36bd4e3c7c5>, erişim: 07.02.2006.

¹⁷⁶ Intellinews – Poland Today, January 13, 2006.

¹⁷⁷ Anna Zorska, "Evolution and Impacts in the Polish Economy", **Eastern European Economics**, Vol. 43, No.4, (July-August) 2004, p. 62.

¹⁷⁸ Anna Zorska, **Ibid**, p. 63.

Grafik 2: Polonya'ya Kümülatif Doğrudan Yatırım Girişleri (1993-2004, Milyon ABD Doları)

Kaynak: Poland Investment Promotion Agency (PAIZ), About Poland, FDI Data, <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=d2ddea18f00665ce8623e36bd4e3c7c5>, erişim: 07.02.2006.

Polonya'da doğrudan yatırımların ülke-bölge esasına göre dağılımına bakıldığında, Avrupa Birliği ülkelerinin % 68'lik pay ile başı çektiği, Kuzey Amerika ülkelerinin % 15 ve Asya ülkelerinin % 4,4 pay ile Avrupa Birliği ülkelerini takip ettiği görülmektedir.¹⁷⁹ Polonya'ya yatırım yapan şirketlerin sayısı, kaynak ülke bazında incelendiğinde, Almanya, ABD, Fransa, Hollanda ve İtalya menşeli yatırımcıların ağırlığı olduğu görülmektedir. 2004 yılında Fransa 1,57 milyar ABD Dolarıyla doğrudan yatırımlarda önde gelmektedir. 1993-2004 döneminde Fransa, ülkeye toplam 16 milyar ABD Doları doğrudan yatırım yapmıştır. Fransa'yı 11,2 milyar ABD Dolarıyla Hollanda ve 10,1 milyar ABD Dolarıyla Almanya takip etmektedir.¹⁸⁰

Doğrudan yatırımların sektörlere göre dağılımına bakıldığında, 1993-2004 döneminde doğrudan yatırımların % 38,1'nin imalat, % 22,1'nin finansal aracılık hizmetleri, % 11,3'nün ticaret, % 9,3'nün lojistik ve iletişim sektörüne dağıldığı görülmektedir.¹⁸¹ Otomotiv, kimya, ilaç, metal ve makine endüstrisi imalat sektöründe öne çıkan alanlar olmuştur. Polonya, 1993-2004 dönemi verilerine göre doğrudan yatırımları çekme konusunda Avrupa Birliği ülkeleri arasında İrlanda ve İspanya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır.¹⁸²

¹⁷⁹ Poland Investment Promotion Agency (PAIZ), The List Of Major Foreign Investors in Poland 2001, www.paiz.gov.pl/files/?id_plik=279, erişim: 07.02.2006.

¹⁸⁰ Poland Investment Promotion Agency, *Ibid.*

¹⁸¹ Poland Investment Promotion Agency, *Ibid.*

¹⁸² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Polonya Ülke Bülteni**, İstanbul: DEİK Yay., (Şubat) 2006, s. 8.

Polonya'nın ardından Macaristan ekonomisi hakkında genel bir bilgi verildikten sonra ülkenin Avrupa bütünleşmesine katılım süreci ile doğrudan yatırım girişlerinde yaşanan gelişmeler incelenecektir.

2.2.2. Macaristan

Macaristan'da 1989 öncesinde, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yabancı sermaye yatırımlarına kısıtlamalar bulunmaktaydı. 1989'da Varşova Paktı'nın dağılmasıyla liberal ticaret politikaları uygulamaya başlayan Macaristan'da, ilk seçilmiş hükümet olan Hungarian Democratic Forum'un reform programı ile yabancı sermaye girişi hızlanmıştır.¹⁸³ 1990'larda telekomünikasyon, bankacılık, enerji üretimi ve dağıtımı, tütün ve turizm sektörlerinde yapılan özelleştirmeler ülkeye ciddi miktarda sermaye girişi sağlamıştır.¹⁸⁴ Çokuluslu şirketlerin tüketim mallarındaki talebi değerlendirmek istemesi sonucu, Procter&Gamble, Electrolux ve General Electric şirketleri tarafından ülkeye doğrudan yatırım yapılmıştır. Elektronik, otomotiv, bio-teknoloji ve iletişim sektörlerinde devlet teşvikleri etkin olarak kullanılmıştır.

Serbest pazar ekonomisine hızlı adapte olan Macaristan'a doğrudan yatırım girişleri istikrarlı bir seyir izlemiştir. Ülke, Orta Avrupa ülkeleri arasında doğrudan yatırım çekmede önde gelmektedir. 1998'de çıkarılan "Yabancıların Macaristan'da Yatırım Yapmalarına Dair Kanun", yabancı sermayeli şirketlerin ülkedeki faaliyetlerini düzenlemektedir.¹⁸⁵ Kanun, ülkede yabancı sermayeli şirketlerin eşit muamele göreceğini garanti altına almakta ve sermaye girişleri için devlet iznini kaldırmaktadır. Yabancı sermaye için kamulaştırmayı, devlet tarafından el konulmayı önleyici taahhütleri olan bir düzenlemedir.¹⁸⁶ Avrupa bütünleşmesi kapsamında mevzuatını düzenleyen Macaristan, yabancı yatırımcılar için cazip bir yatırım ortamı oluşturmuştur. Macaristan, ayrıca kalifiye ve eğitilmiş işgücü ile

¹⁸³ Máté Szabó, Knowledge Base Social Sciences in Eastern Europe, Political Science in Hungary, Country Report 1, 2005, <http://www.cee-socialscience.net/archive/politicalscience/hungary/report1.html>, erişim: 02.03.2007.

¹⁸⁴ Istvan Szekely and David M. G. Newbery, **Hungary: An Economy in Transition**, University of Cambridge: Centre for Economic Policy Research, NY: Cambridge University Press, 1993, p. 84.

¹⁸⁵ The World Bank, Hungary Country Brief 2006, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/HUNGARYEXTN/0,,contentMDK:20629263~menuPK:302088~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:302081,00.html>, erişim: 14.04.2007.

¹⁸⁶ Gabor P. Kiss and Gyorgy Szapary, "Fiscal Adjustment in the Transition Process: Hungary 1990-1999", **Post-Soviet Geography and Economics**, Vol. 41, No. 4, (June) 2000, pp. 233-264.

tanınmaktadır. Ülkede ar-ge çalışmaları desteklenmekte; üniversite-iş dünyası işbirliği düzenli bir şekilde sürdürülmektedir.

Makro ekonomik görünüm açısından ülke verilerine bakıldığında, 2005 yılında % 4,2 ve 2006 yılında % 4,0 milli gelir artışı gerçekleşmiştir. Tablo 17’den ülkenin reel GSYİH verileri incelendiğinde, ülkenin istikrarlı bir büyüme trendi yakaladığı tespit edilebilmektedir. Macaristan, ekonomik istikrarın temel taşı sayılan enflasyonla mücadelede çok önemli başarılar elde etmiştir. Tüketici fiyatları artış hızına bakıldığında, enflasyonun 2002 yılında % 5,3 seviyesinden 2005 yılında % 3,5 ve 2006 yılında % 3,9 seviyesine gerilediği gözlenmektedir.¹⁸⁷

Tablo 17: Macaristan Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Veriler

Yıl	Macaristan’ın Reel GSYİH Büyüme Oranları (%)	Enflasyon Oranı (TÜFE, %)
2001	4,1	-
2002	4,3	5,3
2003	4,1	4,7
2004	4,9	6,8
2005	4,2	3,5
2006	4,0	3,9

Kaynak: Eurostat, Europe in Figures, Eurostat Yearbook, 2006-07, p. 152. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-06/EN/KS-CD-06-001-06-en.pdf, erişim: 16.04.2007.

Macaristan, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında yabancı yatırım çekmede çok başarılı olmuş ülkelerden biridir. Ülkeye 1990-1999 döneminde yıllık ortalama 2 milyar ABD Doları doğrudan yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir.¹⁸⁸ 2001 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında Avrupa bütünleşme sürecindeki ülkelerin doğrudan yatırım stoklarının % 20’sine ev sahipliği yapan ülke, yabancı yatırımcılar için cazip bir yatırım ortamı sunmaktaydı.¹⁸⁹ Ülkeye ilgi gösteren yatırımcı profiline bakıldığında, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi, AB-15 ülkeleri

¹⁸⁷ World Bank, **World Bank EU8+2 Regular Economic Report**, (January) 2007, pp. 49-54. http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/EU8+2RER_MainReport.pdf, erişim: 08.03.2007.

¹⁸⁸ Alojzy Z. Novak and Jeff Steagall, **Foreign Direct Investment Patterns and Consequences in Central and Eastern Europe 1990-2000**, Warsaw University Centre for Europe, Warsaw: Warsaw University Pub., 2001, http://www.ce.uw.edu.pl/wydawnictwo/yearbook_no5-2001/Nowak%20Steagall-popr.pdf, erişim: 16.05.2007.

¹⁸⁹ Magdolna Sass, FDI in Hungary-the First Mover’s Advantage and Disadvantage, European Investment Bank, **EIB Papers**, Vol. 9, No. 2, 2004, p. 64.

doğrudan yatırım stokunun % 75'ini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği bütünleşmesine taraf ülkelerle tarihi ve kültürel yakınlık ve bütünleşme süreci, ülkeye AB-15 ülkelerinden gelen doğrudan yatırımları arttırmıştır. 2000 yılında ülkeye gelen doğrudan yatırımlar ülke bazında sıralandığında, Almanya'nın % 35'lik pay ile önde geldiği, Hollanda'nın % 15, Avusturya'nın % 11 ve Fransa'nın % 6'lık pay ile bu ülkeyi takip ettiği görülmektedir.¹⁹⁰

Ülkeye gelen yabancı sermaye tutarının yıllara göre değişimi Tablo 19'da gösterilmiştir. 1995 yılında doğrudan yatırım girişinde yüksek bir artış görülmektedir. Artışın sebebi olarak doğalgaz dağıtımı ve elektrik iletimi şirketleri ile elektrik santrali özelleştirmesi gösterilmektedir.¹⁹¹

Tablo 18: Macaristan'a Doğrudan Yatırım Girişleri (Yıllık, Milyon ABD Doları)

Yıl	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004
YDY	623	5.104	3.312	2.764	3.936	2.994	2.162	4.167

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report**, United Nations: New York and Geneva, 2005, p. 84.

Macaristan'ın planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçiş süreci diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden önce başlamıştır. 1990'larda başlayan özelleştirme uygulamaları ile 1995 yılında GSMH'sının % 28'ine varan doğrudan yatırım girişi gerçekleşmiştir. Grafik 3'e bakıldığında, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Macaristan'ın bir hayli gerisinde olduğu görülmektedir. 1990'larda doğrudan yatırım girişlerinin çoğunluğu özelleştirme kaynaklı olmasına rağmen, 2000'li yıllarda doğrudan yatırım girişlerinin yeni üretim tesisleri kurulması için yapıldığı belirtilmektedir.¹⁹² Doğrudan yatırımlar ülke bazında incelendiğinde, sermaye girişinin üçte ikisinin Avrupa Birliği bütünleşmesine taraf ülkelerden geldiği gözlenmektedir. UNCTAD verilerine göre, 2000 yılında Macaristan'ın doğrudan yatırım stoku 22.870 milyon ABD Doları iken, 2004 yılında 60.328 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Doğrudan yatırım girişlerinin GSYİH'ya oranı ise 2000 yılında

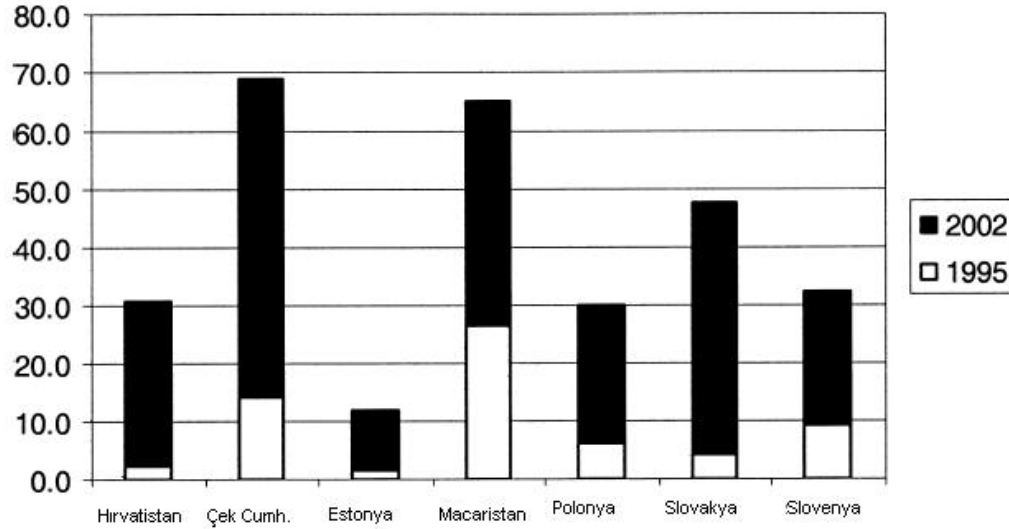
¹⁹⁰ Hungarian Investment and Trade Development Agency, FDI Data in Hungary, http://www.itdh.com/engine.aspx?page=ItDh_Foreign, erişim: 11.05.2006.

¹⁹¹ Hungarian Investment and Trade Development Agency, Macro Economy, Foreign Direct Investment, www.itdh.hu, erişim: 11.05.2006.

¹⁹² Jasminka Sohinger, "Growth and Converge in European Transition Economies The Impact of Foreign Direct Investment", **Eastern European Economics**, Vol. 43, No. 2, 2005, p. 80.

% 49 seviyesinde iken 2004 yılında % 60,7 seviyesine yükselmiştir.¹⁹³ 2004 yılı verilerine göre, Macaristan’a doğrudan yatırım yapan ülkeler ve payları, Almanya (% 29), Hollanda (% 20), Avusturya (% 11), ABD (% 5) ve diğerleri (% 35) olarak sıralanmaktadır.¹⁹⁴

Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerde Doğrudan Yatırım Stoku (GSMH’nın %’si)

Kaynak: Jasminka Sohinger, “Growth and Converge in European Transition Economies: The Impact of Foreign Direct Investment”, **Eastern European Economics**, Vol. 43, No. 2, 2005, p. 77.

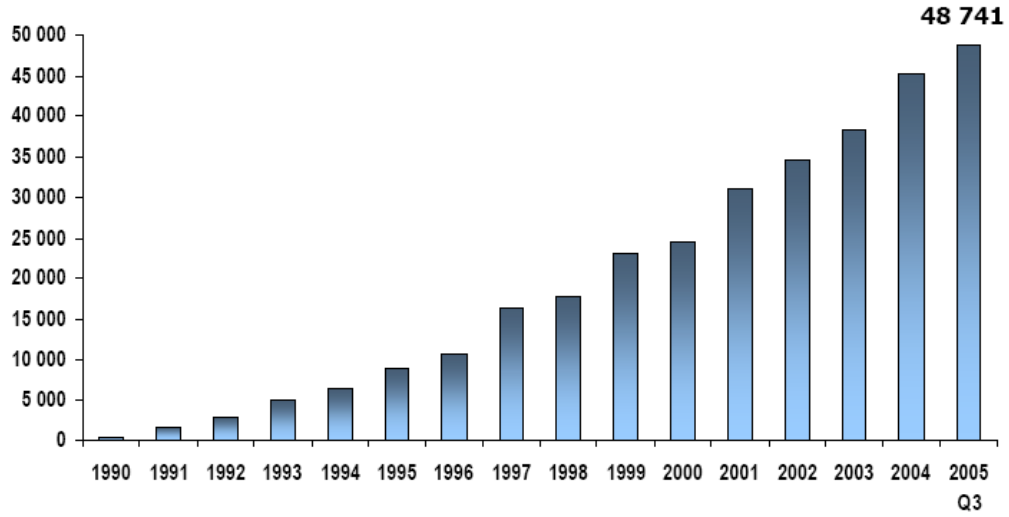
1990’ların ikinci yarısında ve 2000’li yıllarda, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de serbest pazar ekonomisine geçiş perspektifinde özelleştirme uygulamalarına başlamasıyla doğrudan yatırım çekme konusunda bölgedeki rekabet artmıştır. 2002 yılında Macaristan ile birlikte Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Hırvatistan’ın doğrudan yatırım girişlerini önemli oranda artırdığı gözlenmektedir. Yabancı yatırımcıların Macaristan’ı cazip bir yatırım ülkesi olarak tanımlamalarındaki nedenler, ülkenin kalifiye ve düşük maliyetli işgücüne sahip olması, serbest pazar ekonomisine bölge ülkelerine nazaran erken geçmesi ve ülkede yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik mevzuat düzenlemelerinin yapılmış olmasıdır.¹⁹⁵

¹⁹³ UNCTAD, **World Investment Report**, United Nations: New York and Geneva, 2005, p. 84.

¹⁹⁴ Hungarian Investment and Trade Development Agency, **Ibid.**

¹⁹⁵ Joel I. Deichmann, Abdolreza Eshghi, Dominique M. Haughton, Selin Hayek, and Nicholas C. Teebagay, “Foreign Direct Investment in the Eurasian Transition States”, **Eastern European Economics**, Vol. 41, No. 1, (January-February) 2003, p. 13.

Grafik 4: Macaristan Doğrudan Yatırım Stoku (1990-2005, Milyon Euro)

Kaynak: Hungarian Investment and Trade Development Agency, Invest in Hungary, Macro Economy, Foreign Direct Investment, http://www.itdh.com/engine.aspx?page=Itdh_Foreign, erişim: 06.04.2007.

2004 yılında, çokuluslu şirketler ve yabancı ortaklı şirketler, Macaristan ihracatının % 77'sini, GSYİH üretiminin % 33'ünü ve özel sektörün yarattığı istihdamın % 25'ini gerçekleştirmiştir.¹⁹⁶ 1990-2005 döneminde ülkede doğrudan yatırım stoku 48.741 milyon Euro'ya ulaşmıştır. Doğrudan yatırım stokunun ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, AB-15 ülkelerinin çok önemli payı olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002 yılı doğrudan yatırım stoku olan 29.757,9 Euro'nun 22.175,4 Euro'sunu AB-15 ülkeleri oluşturmaktadır. 2003 yılında ise doğrudan yatırım stoku 33.202,2'ye yükselmiş ve bunun 26.362,4 Euro'sunu AB-15 ülkeleri oluşturmuştur.¹⁹⁷

Macaristan, 1 Ocak 2004 tarihi itibarıyla AB'ye katılmıştır. Ülkenin gerekli mali ve finansal kriterleri sağlayarak 2010 yılında parasal birliğe de katılması beklenmektedir. Macaristan Yatırım ve Ticaret Geliştirme Ajansı'nın değerlendirmelerine göre, Avrupa bütünleşmesine taraf olmasıyla Macaristan'ın GSYİH büyüme oranı % 1 artmıştır. 2003 yılı GSYİH büyüme oranı % 3,4 iken 2005 yılında bu oran % 4,2'ye tırmanmıştır. Ülkenin 2010 yılında parasal birliğe de katılmasının ülkenin ekonomik büyümesini % 0,6-0,9 oranında artıracığı

¹⁹⁶ Hungarian Investment and Trade Development Agency, Invest in Hungary, Macro Economy, Foreign Direct Investment, http://www.itdh.com/engine.aspx?page=Itdh_Foreign, erişim: 06.04.2007.

¹⁹⁷ Magyar Nemzeti Bank, **Foreign Direct Investment Hungary (1995-2003)**, Budapest: 2005, pp. 18-20, www.mnb.hu, erişim: 11.01.2007.

beklenmektedir. Ayrıca, ülkenin coğrafi konumundan dolayı, Avrupa ekonomileri arasında önemli bir geçiş güzergahı olması nedeniyle, 2010 yılına kadar ulaşım ve altyapı alanlarına 10-11 milyar Euro yatırım yapılacağı tahmin edilmektedir¹⁹⁸.

2.2.3. Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti'nde ekonominin ve yabancı yatırımların bugünkü durumunun anlaşılmasına altyapı oluşturması amacıyla Çekoslovakya'da genel ekonomik durumdan bahsedilecek ve yabancı yatırım ortamı hakkında bilgi verilecektir. Çekoslovakya'da, 1986'da yapılan düzenlemelerle, yabancı sermayeye belirli sınırlar dahilinde izin verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde yabancı yatırımcı payı, şirket hisselerinin % 49'unu geçememekte ve endüstriyel üretim için izin şartı bulunmaktaydı. Kar transferi, devlet izni ile gerçekleştirilebilmekteydi. Yabancı yatırımcıların, gelecekte vergi oranlarının değişmeyeceğine dair bir güvenceleri yoktu. Gelir vergisi, yabancı yatırımcılar için % 50 gibi yüksek seviyelerde idi. Şirketlerde stratejik yönetim pozisyonlarına Çekoslovak vatandaşların getirilmesi şart koşulmuştu.

Kasım 1989'da gerçekleşen "Kadife Devrim" sonrasında (Velvet Revolution) merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır.¹⁹⁹ Fiyatların piyasa koşullarına bırakılması, özelleştirme uygulamalarının başlaması, dış ticaret ve kambiyo rejiminin liberalleşmesi bu dönemde gerçekleşen reformlardır. 1991'de IMF ile birlikte oluşturulan istikrar programı yürürlüğe konmuş ve bu program kapsamında ulusal paranın devalüasyonu gerçekleştirilmiş; fiyatların piyasa şartlarında belirlenmesini sağlayan düzenlemeler ile kambiyo rejiminde serbestleştirmeler yürürlüğe girmiş; sıkı para politikası uygulanmaya başlanmış ve kamu mülkiyetindeki varlıkların özelleştirilmesine hız verilmiştir.

Çek Cumhuriyeti, Doğu Avrupa ekonomileri arasında en gelişmiş ekonomilerden biridir. Çekoslovakya'nın Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye bölünmesiyle 1 Ocak 1993'te bağımsızlığını kazanmıştır. Ülke, 1995 yılında NATO'nun

¹⁹⁸ Hungarian Investment and Trade Development Agency, www.itd.hu, erişim: 16.01.2007.

¹⁹⁹ Andrew Strohlein, Jan Culik, Steven Saxonberg and Kazi Stastna, "The Czech Republic 1992 to 1999: From Unintentional Political Birth to Prolonged Political Crisis", **Central Europe Review**, Vol. 1, No. 12, (September) 1999, p. 8. <http://www.ce-review.org/99/12/strohlein12.html>, erişim: 18.05.2007.

“Partnership for Peace” Programına ve OECD’ye katılmıştır. Çek Cumhuriyeti, Avrupa Birliği üyeliği için başvurusunu 1996 yılında yapmış; üyelik müzakereleri Mart 1998’de başlamış ve 2004 yılında AB’ye katılmıştır.

Avrupa Birliği üyelik müzakereleri sürecinde gerçekleştirilen ekonomik reformlar sonucu artan doğrudan yatırım girişleri, ülkede ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.²⁰⁰ Çek Cumhuriyeti’nde 2000-2005 döneminde görülen GSMH büyüme oranları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: Çek Cumhuriyeti – GSMH ve DYSY Girişi Verileri

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSMH Büyüme Oranı (%)	2,9	3,6	1,9	3,6	4,2	6,1
Çek Cumhuriyeti’ne Doğrudan Yatırım Girişi (Milyon ABD Doları)	4.986	5.641	8.483	2.101	4.974	10.991

Kaynak: GSMH verileri, The World Bank, **World Bank EU 8+2 Regular Economic Report**, (January) 2007, p. 49. http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/EU8+2RER_MainReport.pdf, erişim: 08.03.2007; DYSY verileri: Czech National Bank, Balance of Payments Statistics, FDI, http://wdb.cnb.cz/www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/fdi_flows_2001/index.html, erişim: 11.02.2007

Çek Cumhuriyeti, 1989 sonrasında 20 milyar ABD Doları yabancı yatırım çekmiştir ve bunun yaklaşık yarısını 1999 yılı sonrasında yapılan yatırımlar oluşturmaktadır.²⁰¹ Skoda Otomobil Fabrikasının Volkswagen’e satılması ve Philip Morris’in satın aldığı tütün işletmesi ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye girişi sağlayan yatırımlar arasında sayılmaktadır.²⁰² 1998 sonrası doğrudan yatırım girişinde artışın sebepleri arasında, finans ve telekomünikasyon sektörlerinde gerçekleştirilen özelleştirmeler ile yabancı süper market zincirlerinin piyasaya girişi yer almaktadır.²⁰³

Çek Cumhuriyeti’ne 2000-2005 döneminde doğrudan yatırım girişleri Tablo 20’de verilmiştir. Çek Cumhuriyeti’nin serbest pazar ekonomisine geçiş süreci,

²⁰⁰ OECD, **Country Reviews: Foreign Direct Investment in Czech Republic**, 2001, p. 27.

²⁰¹ Czech Republic Investment Promotion Agency (Czech Invest), General Macro Economic Data, [http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/dwnl/5389CDC8F7C67D31C1256EC3002566E4/\\$File/Fac tSheets.zip](http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/dwnl/5389CDC8F7C67D31C1256EC3002566E4/$File/Fac tSheets.zip), erişim: 11.05.2005.

²⁰² UNCTAD, FDI to Central and Eastern Europe Up 2% in 2001, Bucking Global Downward Trend, Press Release 17/09/02, TAD/INF/PR/52, <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=2517&intItemID=2079&lang=1>, erişim: 14.05.2007.

²⁰³ UNCTAD, **Ibid**.

1990'ların ikinci yarısından itibaren hız kazanmış, özelleştirmelere hız verilmiş ve yabancı yatırımcıların ilgisini çeken ülkeye 1999-2002 döneminde 25,4 milyar ABD Doları doğrudan yatırım girişi gerçekleşmiştir.²⁰⁴

Çek Cumhuriyeti, ihracatının % 84,2'sini ve ithalatının % 70,8'ini Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Ülke, toplam ihracatının % 33'ünü Almanya ile yapmıştır.²⁰⁵ Ülkenin Avrupa Birliği ülkeleri ile ticaret ilişkisi doğrudan yatırımlara da yansımıştır. Çek Cumhuriyeti'ne doğrudan yatırım girişleri ülke-bölge esasına göre incelendiğinde, Çek Cumhuriyeti'nin Avrupa bütünleşmesine taraf ülkeler kaynaklı doğrudan yatırımların % 82'sini çekmeyi başardığı görülmektedir. Çek Cumhuriyeti'ne doğrudan yatırım girişlerinin ülkelere göre dağılımı Tablo 21'de gösterilmiştir. Coğrafi ve kültürel yakınlığın doğrudan yatırımlara olumlu etkisinin de etkisini gösterdiği sıralamada, Almanya, Hollanda ve Avusturya, ülkeye doğrudan yatırım yapan ülkeler arasında önde gelmektedir. Hollanda, 2005 yılında ülkeye 1.985 milyon ABD Doları doğrudan yatırım gerçekleştirirken, Almanya 1.115 milyon ABD Doları doğrudan yatırım ile Hollanda'yı takip etmiştir.²⁰⁶

Tablo 20: Çek Cumhuriyeti'ne Kaynak Ülke Bazında Doğrudan Yatırım Girişleri

Ülke	Milyon ABD Doları (2005 Yılı)	Toplam DYSY içindeki payı (%)
Hollanda	1.985	18,1
Almanya	1.115	10,1
Avusturya	459	4,2
İsveç	291	2,6
İsviçre	258	2,3
İngiltere	231	2,1
Fransa	220	2,0
Belçika	185	1,7
Japonya	138	1,3
ABD	107	1,0
Diğer	6.003	54,6
Toplam	10.991	100

Kaynak: Czech National Bank'tan Aktaran, American Chamber Of Commerce, Czech Republic 2006, www.amcham.cz, erişim: 11.02.2007.

²⁰⁴ Czech Republic Investment Promotion Agency (Czech Invest), General Macro Economic Data, [http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/dwnl/5389CDC8F7C67D31C1256EC3002566E4/\\$File/FactSheets.zip](http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/dwnl/5389CDC8F7C67D31C1256EC3002566E4/$File/FactSheets.zip), erişim: 11.05.2005.

²⁰⁵ American Chamber Of Commerce, Czech Republic 2006, www.amcham.cz, erişim: 11.02.2007.

²⁰⁶ American Chamber Of Commerce, **Ibid**.

2005 yılında Çek Cumhuriyeti'ne gelen doğrudan yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, % 45,1'nin ulaşım ve telekomünikasyon, % 17,7'sinin gayrimenkul ve ticaret, % 16,8'inin imalat, % 11,8'inin finansal aracılık hizmetlerine yöneldiği görülmektedir.²⁰⁷

1993-2001 döneminde AB kaynaklı doğrudan yatırım girişleri kümülatif olarak 24 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Philips (Hollanda), 2000 yılında TV üretimi için kurduğu fabrikası ile ülkeye 624 milyon ABD doları doğrudan yatırım yapmıştır.²⁰⁸ Telekomünikasyon ve ulaştırma sektörlerine önemli miktarda yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Çokuluslu şirketler, otomotiv, ulaşım araçları, otomotiv yedek parça, elektronik, petrol, gaz dağıtım ve oto prodüktör işletmelerine yatırım yapmıştır. 2006 yılında yabancı sermayeli yatırımlar, ülke imalatının % 48'ini gerçekleştirmiş, ülke ihracatının % 72'sini üretmiş ve 338.000 kişiye istihdam sağlamıştır.²⁰⁹

Economist Intelligence Unit tarafından, Çek Cumhuriyeti hakkında kısa ve orta vadede beklentileri içeren verilere Tablo 21'de yer verilmiştir. Economist Intelligence Unit, 2006-2011 döneminde sıkı para ve maliye politikaları uygulanacağı yönde beklentilerin hakim olduğunu, kısa vadeli faiz oranlarında sıkılaştırmaya gidileceğini, iç talebin baskı altında tutulacağını ve dolayısıyla enflasyonun yönünün aşağı doğru olduğunu öngörmektedir.²¹⁰ Economist Intelligence Unit, Tablo 21'de yer alan veriler ışığında, büyüme oranlarının % 3-4 oranında gerçekleşebileceği tahmin etmektedir.

Tablo 21: Çek Cumhuriyeti - Ekonomik Göstergeler

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Reel GSMH Büyüme Oranı (%)	5,9	4,9	3,9	3,7	3,7	3,3
TÜFE (yıllık ortalama, %)	2,3	3,1	2,6	2,2	1,9	1,8
Bütçe Dengesi (GSMH'nin %'si)	- 4,0	- 4,2	- 3,4	- 3,1	- 2,6	- 2,4
Cari Denge (GSMH'nin %'si)	- 4,5	- 3,8	- 3,5	- 3,5	- 3,3	- 3,2
Kısa Vadeli Faiz Oranları (%)	5,7	6,5	6,8	6,8	6,7	6,5

Kaynak: Economist Intelligence Unit, (February) 2007, www.eiu.com, erişim: 03.04.2007.

²⁰⁷ American Chamber Of Commerce, Czech Republic 2006, www.amcham.cz, erişim: 11.02.2007.

²⁰⁸ World Bank, **World Investment Report**, UN: New York and Geneva, 2001, p. 189.

²⁰⁹ Czech Invest, Investment Climate in the Czech Republic, www.czechinvest.org, erişim: 11.02.2007.

²¹⁰ Economist Intelligence Unit, (February) 2007, www.eiu.com, erişim: 03.04.2007.

Çek Cumhuriyeti, istikrarlı ekonomik büyüme oranları, kalifiye ve düşük maliyetli işgücü, yatırıma uygun altyapısı, Avrupa bütünleşmesine taraf olması, sunduğu cazip ve güvenilir yatırım ortamı ile yabancı yatırımcıların ilgi odağı olmaya devam etmektedir.²¹¹

Orta Avrupa ülkelerinden Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile ilgili ülke etüdleri tamamlandıktan sonra Avrupa bütünleşmesine 2007 yılında katılan Bulgaristan ve Romanya incelenmiştir.

2.2.4. Bulgaristan

Bulgaristan'ın Kopenhag kriterlerine göre 2004'te gerçekleşen genişleme dalgası içinde yer almaması yönündeki AB Komisyonu tavsiye kararı sonrasında, Bulgaristan yapısal reform sürecine hız vermiştir. Bulgaristan, Aralık 1999'da Helsinki Zirve Toplantısında, AB üyeliği için görüşmelere davet edilmiştir.²¹² Mart 2000'de müzakere süreci başlamış ve Bulgaristan Kopenhag kriterlerine uyum için çalışmalarını hızlandırmıştır. Kamu yönetimi ve adalet sisteminde reformlar gerçekleştirilmiştir.²¹³

1996'da yaşanan ekonomik krizde, Bulgaristan ekonomisi % 9,4 küçülmüştür. 1997'de krizin etkisi devam etmiş ve ekonomi % 5,4 daralmış; kişi başına düşen milli gelir, 1580 ABD Dolarından 1204 ABD Dolarına gerilemiştir. Enflasyon, 1996 yılında yaşanan ekonomik krizde çok yüksek seviyelere yükselmiştir. Temmuz 1997'de para kurulu uygulamasına geçen ülke, 1998 ve 1999 yıllarında toparlanma sürecine girmiştir. Fiyat istikrarını tesis etmede önemli aşama kaydeden Bulgaristan, 1998'de enflasyon oranını % 18,7'de tutmayı başarmıştır. 2000 yılı ve sonrasında ekonomik büyüme istikrar kazanmış ve büyüme oranı ortalama % 4,5-5,5

²¹¹ The World Bank, Evaluation of the Partnership Between the Czech Republic and the World Bank (1998-2005), 2006, p.37. <http://siteresources.worldbank.org/INTCZECH/Resources/evaluation-Czech-partnership-eng.pdf>, erişim: 18.04.2007.

²¹² OECD Investment Compact For South East Europe, Country Fact Sheet Bulgaria, p. 16, www.investmentcompact.org, erişim: 28.03.2007.

²¹³ European Commission, Official Web Site, http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accesion_process/criteria/index_en.htm, erişim: 04.02.2007.

seviyesinde gerçekleşmiştir.²¹⁴ Ülke, 2000 yılı sonrasında enflasyon oranını tek haneli rakamlara indirmeyi başararak Avrupa bütünleşmesi yolunda önemli bir aşama kaydetmiştir.²¹⁵

Tablo 22: Bulgaristan Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Veriler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006e	2007f
Nominal GSYİH (Milyar USD)	13	14	16	20	24	27	30	35
Kişi Başına Düşen GSYİH (USD)	1576	1712	1974	2545	3123	3449	3925	4579
GSYİH Büyüme Oranı (Reel, %)	5,4	4,1	4,9	4,5	5,6	5,5	6,0	5,5
İşsizlik Oranı (%)	18,1	17,5	17,4	14,3	12,7	11,5	9,6	-
TÜFE (Yıl Sonu, %)	11,3	4,8	3,8	5,6	4	6,5	6,5	4,5
TÜFE (Yıllık Ortalama, %)	10,3	7,4	5,8	2,2	6,3	5,0	7,3	6,0

Kaynak: Deutsche Bank Research, Country Database, (February) 2007, <http://www.dbresearch.de/servlet/reweb2.ReWEB?rwkey=u1562080>, erişim: 14.03.2007.
(E: Tahmin; F: Öngörü)

Tablo 22’de görüldüğü üzere, işsizlik oranı ekonomik kriz sonrasında yüksek seviyelere çıkmış ve 2000 yılında % 18,1 oranına ulaşmıştır. 2000 yılı sonrasında toparlanmaya başlayan ekonomi, istikrarlı büyümesini sürdürmüş ve işsizlik oranları 2006 yılında tek haneli rakamlara gerilemiştir.

Bulgaristan, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini geç tamamlamıştır. 1996’da yaşanan ekonomik kriz, yabancı yatırımcıların ülkeye doğrudan yatırım yapma konusunda çekimser kalmalarına neden olmuştur. Ülke, 1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla GSYİH’nın % 4,2’si ile % 6,5’i kadar doğrudan yatırım çekmiştir. Avrupa bütünleşmesi yolunda müzakerelerin başladığı 2000 yılında GSYİH’nın % 8’i kadar doğrudan yatırım çekmeyi başaran Bulgaristan, doğrudan yatırım konusunda en parlak yılını 2004 yılında yaşamış ve GSYİH’nın % 14’ü oranında doğrudan yatırım çekmiştir.²¹⁶ 2005 yılı sonunda doğrudan yatırım stoku 14 milyar ABD Dolarına yaklaşan ülkeye, 2006 yılında 5 milyar ABD Doları doğrudan yatırım girişi gerçekleşmiş ve doğrudan

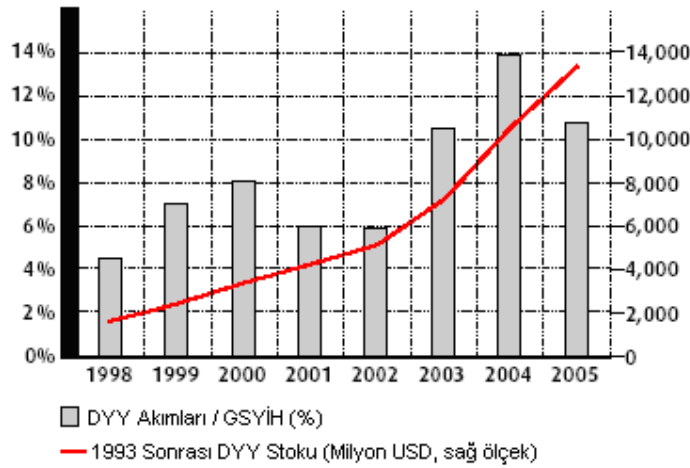
²¹⁴ Nikolaos Dritsakis, “Exports, Investments and Economic Development of Pre-Accession Countries of the European Union: an Empirical Investigation of Bulgaria and Romania”, **Applied Economics**, Vol. 36, 2004, p. 1832.

²¹⁵ Nikolas Dritsakis, **Ibid**, pp. 1831-1833.

²¹⁶ Bulgarian National Bank, Foreign Direct Investment Flows in Bulgaria (Annual Data), <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>, erişim: 18.04.2007.

yatırım stoku 19 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.²¹⁷ Ülkenin Avrupa bütünleşmesine taraf olduğu tarih olan 2007'yi önceleyen 2004, 2005 ve 2006 yıllarında ülkeye doğrudan yatırım girişlerinde önemli bir artış görülmesi bütünleşme ve doğrudan yatırımlar arasındaki etkileşimin anlaşılması bakımından önemlidir. Bulgaristan'a doğrudan yatırım girişleri ve doğrudan yatırım stoku verileri Grafik 5'te verilmiştir.

Grafik 5: Bulgaristan'da Doğrudan Yatırımlar

Kaynak: Unicredit Group, **Competitiveness Report Bulgaria**, New Europe Network Research, (January) 2007, p. 4, http://www.mee.government.bg/doc_pdf/COMP_BULGARIA.pdf, erişim: 18.04.2007.

Bulgaristan'a doğrudan yatırım yapan ülkeler incelendiğinde, 2006 yılı sonu itibariyle Avusturya'nın 3.349 milyon ABD Dolarlık yatırım ile önde geldiği görülmektedir. Avusturya kaynaklı doğrudan yatırımların sektörel dağılımı, iletişim, finansal aracılık hizmetleri, toptan ve perakende ticaret, elektrik üretimi ve iletimi, gayrimenkul, kağıt üretimi, makine ve inşaat malzemeleri üretimi olduğu göze çarpmaktadır. Bulgaristan'da yatırımları bulunan belli başlı Avusturya menşeli firmalar, Telecom Austria, EVN, Bank Austria Creditanstalt, OMV ve Viva Ventures'tir.²¹⁸ Hollanda kaynaklı doğrudan yatırımların tutarı, 2006 yılı sonu itibariyle, 2.170 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bulgaristan, ihracatının % 9'unu, ithalatının ise % 6'sını Yunanistan ile gerçekleştirmektedir. İki ülke arasında ticari ilişkilerin gelişmiş olması doğrudan yatırımlara da yansımıştır. 2006 yılı sonu

²¹⁷ Invest Bulgaria Agency, www.investbg.government.bg, erişim: 16.03.2007.

²¹⁸ UniCredit Group, **Competitiveness Report Bulgaria**, (January) 2007, p. 4, <http://www.unicreditgroup.eu>, erişim: 15.03.2007.

itibariyle, Yunanistan kaynaklı doğrudan yatırımların tutarı 1.894 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır.²¹⁹

Tablo 23: Ülke Bazında Bulgaristan’a Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon ABD Doları)

Ülke	1992-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
Avusturya	246,6	93,6	160,6	238,4	908,2	900,9	554,1	3.349,0
Hollanda	233,2	80,3	30,9	242,6	456,9	50,7	842,5	2.170,4
Yunanistan	173,4	240,2	239,3	224,6	255,9	256,9	331,2	1.894,9
İngiltere	134,7	20,1	0,7	96,1	67,9	327,8	862,0	1.643,9
Almanya	403,6	67,4	85,4	108,5	357,7	91,3	104,0	1.621,3
Belçika Lüksemburg	396,4	60,8	0,3	31,3	128,6	177,6	150,7	1.342,1
İtalya	356,5	146,5	45,2	100,5	105,2	115,7	73,6	1.299,8
Macaristan	22,6	1,0	9,5	379,2	61,9	92,8	305,3	895,0

Kaynak: Invest Bulgaria Agency, Foreign Investment Statistics, Foreign Direct Investment Inflow in Bulgaria by Country in USD (1992-2006), <http://investbg.government.bg/?sid=24&ssid=121&c=595>, erişim: 18.04.2007.

Bulgaristan, ihracatının % 10’unu, ithalatının ise % 14’ünü Almanya ile yapmaktadır. Almanya’nın ülkede elektrik iletimi, toptan ve perakende ticaret, otomotiv yedek parça imalatı, inşaat malzemeleri üretimi alanlarında yatırımları bulunmaktadır. Ülkeye yatırım yapan belli başlı Alman şirketleri, Metro, Willi Betz, HIT ve Liebherr’dir.²²⁰

İtalya, Bulgaristan’ın yakın ticari ilişki içinde olduğu ülkelerden birisidir. Bulgaristan, ithalatının % 9’unu ve ihracatının % 12’sini İtalya ile gerçekleştirmektedir. İtalya’nın ülkeye yaptığı yatırımların toplamı 1.299 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır.²²¹ İtalyan yatırımları, finansal aracılık hizmetleri, elektrik üretimi, tekstil ve giyim, otomotiv ve inşaat sektöründe yoğunlaşmıştır. Ülkeye yatırım yapan İtalyan firmaları, UniCredit Group, ENEL, Miroglio, Safil ve Marvex Italcement’tir.²²² Bu firmalardan Unicredit Group finans sektöründe, Miroglio tekstil ve giyim ürünleri imalatında yatırımlarını yoğunlaştırmış durumdadır.

²¹⁹ Trajko Slaveski and Pece Nedanovski, “Foreign Direct Investment In The Balkans: The Case Of Albania, FYROM, and Bulgaria”, **Eastern European Economics**, Vol. 40, No. 4, (July-August) 2002, pp. 92-95.

²²⁰ German-Bulgarian Chamber of Commerce and Industry, www.ahk-bg.org, erişim: 28.03.2007.

²²¹ UniCredit Group, **op. cit.**, p. 5.

²²² UniCredit Group, **Ibid**, p. 5.

2005 yılı itibariyle ülkeye giren doğrudan yatırımların sektörel dağılımı incelendiğinde, gıda, tekstil, petrol ürünleri, kimyevi ürünler imalatı gibi imalat sektörüne yapılan doğrudan yatırımların toplam yatırımlar içindeki payının % 26,5'ine ulaştığı görülmektedir. Doğrudan yatırımların % 33' finansal aracılık hizmetleri, % 15,5'i toptan ve perakende ticaret, % 15,2'si ulaşım ve iletişim sektörlerine yönelmiştir.²²³

2000 yılı öncesinde ülkedeki düşük işgücü maliyetinden faydalanmak isteyen yatırımcılar imalat sektörüne ağırlık vermiştir. 2000 yılı sonrasında makro ekonomik istikrarın gelişmesi ve AB'ye katılım sürecinin netleşmesi ile finans ve ticaret sektörlerinde yabancı yatırımlar yoğunlaşmaya başlamıştır.²²⁴ Bulgaristan'ın AB'ye üye olmasının yabancı yatırımcılar için çok cazip bir yatırım ortamı oluşturduğu, ülkenin AB uyum süreci ile istikrarlı bir kalkınma hamlesi yakalayacağı, makro ekonomik istikrarın kalıcı hale geleceğı, altyapı, işgücü verimliliğı, kişi başına düşen gelir gibi alanlarda AB lkeleri ile Bulgaristan arasındaki açığın azalacağı²²⁵ ve ülkenin yabancı yatırımcılar için çok önemli bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir.²²⁶

2.2.5. Romanya

Romanya'nın AB'ye katılma çabaları 1993 yılında somutlaşmaya başlamış ve lke, Macaristan ve Polonya'dan sonra Haziran 1995'te AB üyeliğı için resmi başvurusunu yapmıştır. Şubat 2000'de üyelik müzakereleri başlamış ve müzakere başlıkları 14 Aralık 2004'te kapanmıştır. Üyelik anlaşması 25 Nisan 2005'te imzalanmış ve Romanya'nın tam üyeliğı AB Komisyonu tarafından Eylül 2006'da kabul edilmiştir. lke, 01 Ocak 2007 tarihi itibariyle Avrupa bütünleşmesine taraf olmuştur.

lke ekonomisinin makro görünümü Tablo 24'teki veriler ışığında kısaca değerlendirilecek ve müzakere sürecinde yaşanan gelişmeler sunulacaktır. 1990'ların

²²³ UniCredit Group, **Competitiveness Report Bulgaria**, (January) 2007, p. 11. <http://www.unicreditgroup.eu>, erişim: 15.03.2007.

²²⁴ Trajko Slaveski and Pece Nedanovski, **op.cit.**, p. 92.

²²⁵ World Bank, **EU 8+2 Regular Economic Report**, (January) 2007, p. 39. http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/EU8+2RER_MainReport.pdf, erişim: 08.03.2007.

²²⁶ UniCredit Group, **op. cit.**, p. 10.

ikinci yarısında Rusya’da yaşanan iktisadi kriz, tüm bölge ekonomilerini olumsuz etkilediği gibi, Romanya da bu gelişmelerden payını almıştır. Ülke ekonomisi 1997-2000 yılları arasında yaşanan ekonomik durgunluğun ardından, 2001 yılı sonrasında yüksek büyüme oranlarını yakalamayı başarabilmiştir. Aynı dönemde fiyat istikrarını sağlama yolunda önemli başarılar elde eden Romanya, fiyat artışlarını kontrol altına almayı başarmıştır. 2000’de TÜFE fiyat artışı % 40,7 iken, 2006’da % 4,9’a gerilemiştir. Yüksek büyüme oranlarının bir sonucu olarak ülkede önemli sayıda istihdam yaratılmıştır. İşsizlik oranı 2000 yılında % 10,5 olarak gerçekleşmişken bu oran 2006 yılına kadar kademeli olarak gerilemiş ve 2006 yılında % 5,2 olmuştur.

Tablo 24: Romanya Ekonomisine Ait Makro Ekonomik Göstergeler

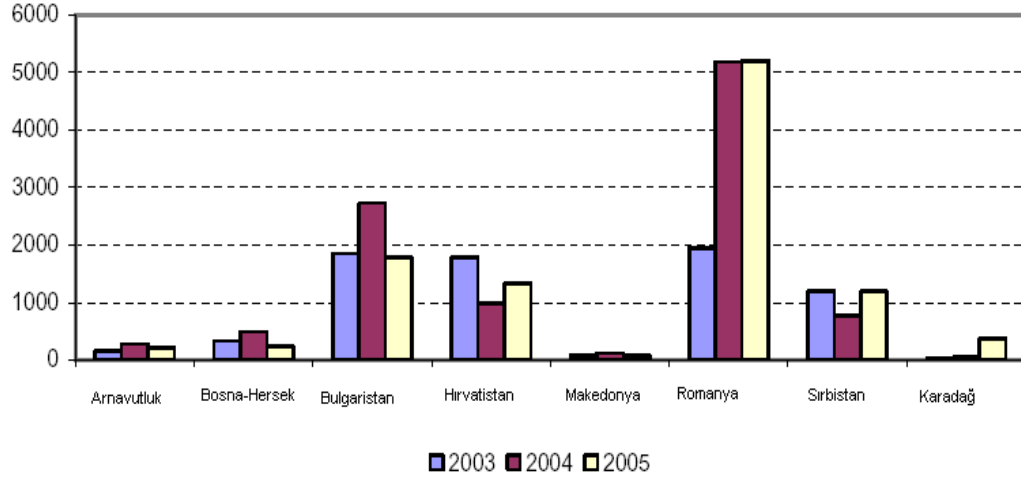
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH Büyüme Oranı (%)	2,1	5,7	5	4,9	8,3	4,1	7,5
TÜFE (Yıl Sonu, %)	40,7	30,3	17,8	14,1	9,3	8,6	4,9
TÜFE (Ortalama, %)	45,7	34,5	22,5	15,3	11,9	9,0	6,6
İşsizlik Oranı (%)	10,5	8,8	8,4	7,4	6,3	5,9	5,2

Kaynak: Eurostat, Europe in Figures, Eurostat Yearbook, 2006-07, pp. 151-170. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-06/EN/KS-CD-06-001-06-en.pdf, erişim: 16.04.2007

Romanya’nın AB ile ticari ilişkileri 1990’lardan 2000’li yıllara önemli gelişim göstermiştir. AB’ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1990’da % 33,9 iken, 1999’da bu oran % 65,5’e yükselmiştir. Ülkenin AB’den yaptığı ithalatın toplam ithalat içindeki payı, 1990’da % 21,8 iken, 1999’da % 55,1’e yükselmiştir.²²⁷ Ülke ekonomisinin dışa açılması sonucu dış ticaret hacmi artış göstermiş ve ülke serbest pazara geçiş sürecinde önemli mesafe kaydetmiştir. Romanya, 2000 yılı sonrası dönemde yakaladığı yüksek büyüme oranları ve sergilediği istikrarlı performans ile yabancı yatırımcıların ilgisini çekmiş ve bölgede doğrudan yatırımlar konusunda öne çıkmıştır. Grafik 6’da 2003-2005 döneminde Güney Doğu Avrupa bölgesine doğrudan yatırım girişleri verilmiştir.

²²⁷ Nikolaos Dritsakis, **op. cit.**, p. 1833.

Grafik 6: Güney Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yatırım Girişleri (2003-2005 Dönemi, Milyon Euro)

Kaynak: The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Database on Foreign Direct Investment, Foreign Direct Investment Data on Central, East and Southeast European Countries, pp. 16-38, http://www.wiiw.ac.at/pdf/fdi_may06_presse_eng.pdf, erişim: 14.05.2007.

2003-2005 döneminde Romanya'ya doğrudan yatırım girişleri 12 milyon Euro'yu aşmıştır. Grafik 6'da görüldüğü üzere, diğer bölge ekonomileri doğrudan yatırım çekmede Romanya'nın çok gerisinde yer almaktadır. 2005'te bölge ekonomilerine doğrudan yatırım girişleri ele alındığında, toplam doğrudan yatırım tutarının % 50'sinin Romanya'ya yöneldiği, Romanya'yı % 17'lik pay ile Bulgaristan'ın takip ettiği görülmektedir. Hırvatistan ise bölgeye yönelen 2005 yılı doğrudan yatırım girişlerinden % 13 pay almayı başarmıştır.²²⁸

Tablo 25: Romanya'ya Ait Doğrudan Yatırım Verileri

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Doğrudan Yatırım Girişi	Milyon Euro	1.147	1.294	1.212	1.946	5.183	5.213	9.082
Doğrudan Yatırım Stoku	Milyon Euro	6.966	8.656	8.516	10.072	15.040	21.885	30.967

Kaynak: National Bank of Romania, Statistics, Foreign Direct Investment, Survey on FDI conducted by the National Bank of Romania and the National Institute of Statistics, p. 4. http://www.bnro.ro/def_en.htm, erişim: 14.05.2007.

Romanya'ya 2000 ve 2001 yıllarında 1,1 ve 1,2 milyar Euro doğrudan yatırım girişi gerçekleşirken, Avrupa bütünleşmesi yolunda müzakere başlıklarının

²²⁸ The American Chamber of Commerce in Hungary, Iceg Ec-Corvinus, SEE Monitor, Issue 6, 2006, pp. 7-8. http://www.iceg.hu/eng/publications/docs/see/SEE_30.pdf, erişim: 08.03.2007.

tamamlandığı 2004 yılında doğrudan yatırımlar ivme kazanarak 5,1 milyar Euro'ya yükselmiştir. Ülkeye doğrudan yatırım girişi 2005 ve 2006 yıllarında da artış göstermiş ve 2006 yılında ülkenin doğrudan yatırım stoku 30,9 milyar Euro'ya ulaşmıştır.²²⁹ Romanya'ya doğrudan yatırım girişleri ülke kaynağına göre incelendiğinde, Hollanda menşeli yatırımların toplam stok içinde % 15,5 payı olduğu, Hollanda'yı % 12,2'lik pay ile Avusturya'nın, % 11,1'lik pay ile Fransa'nın ve % 8'lik pay ile Almanya'nın takip ettiği görülmektedir.²³⁰

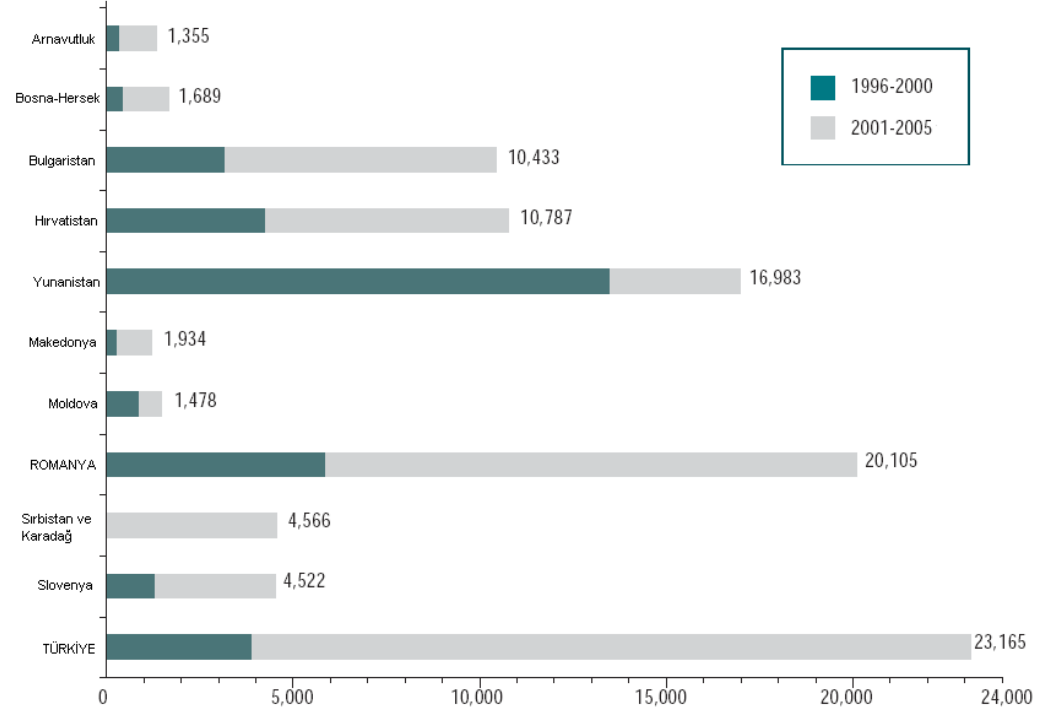
Güney Doğu Avrupa ülkelerine 1996-2000 ve 2001-2005 döneminde gerçekleşen doğrudan yatırım girişleri Grafik 7'de verilmiştir. Grafik 7'de görüldüğü üzere, Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan'a 2001-2005 döneminde doğrudan yatırım girişleri 1996-2000 dönemi ile karşılaştırıldığında katlanarak artmıştır.²³¹ Bu ülkelerin belirtilen dönemde Avrupa bütünleşme sürecinde yer aldığı ve Avrupa bütünleşmesine taraf olabilmek için iktisadi ve siyasi reformlar yaptığını vurgulamak yerinde olacaktır. Dolayısıyla Avrupa Birliği bütünleşme süreci ile doğrudan yatırımlar arasındaki pozitif yönlü bir ilişki görüldüğünü söylemek mümkündür.

²²⁹ Romanian Agency For Foreign Investment, <http://www.arisinvest.ro/level1.asp?id=205>, erişim: 11.02.2007.

²³⁰ Southeast Europe Investment Guide, 2005'ten aktaran International Center for Economic Growth European Center (ICEG-EC), Iceg-Ec Opinion, No. 8, (December) 2005, p. 7.

²³¹ Investment Guide For Southeast Europe, Southeast Europe at a Glance, Sofia:Bulgaria Economic Forum, Sixth Edition, 2006, p. 5. http://www.biforum.org/files2/pdf/ig2006/At_Glance.pdf, erişim: 08.03.2007.

Grafik 7: Güney Doğu Avrupa Ülkelerine 1996-2000 ve 2001-2005 Dönemlerinde Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon Euro)

Kaynak: Central Banks ve Intellinews Verilerinden Derleyen, Investment Guide For Southeast Europe, *Southeast Europe at a Glance*, Sofia:Bulgaria Economic Forum, Sixth Edition, 2006, p. 5. http://www.biforum.org/files2/pdf/ig2006/At_Glance.pdf, erişim: 08.03.2007.

Avrupa bütünleşmesine taraf olmasının da katkısıyla, Romanya'da 2007 yılı doğrudan yatırım girişlerinin 10 milyar Euro'ya ulaşması beklenmektedir.²³² 2004 yılında Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkelere ilgi gösteren yatırımcıların aynı şekilde Romanya'ya ilgi göstereceği tahmin edilmektedir. Ön plana çıkacağı düşünülen yatırım alanları arasında altyapı, lojistik, ulaşım ve enerji sektörleri yer almaktadır. Avrupa bütünleşmesine taraf ülke olarak Romanya, mevzuatını AB müktesebatına uyumlu bir şekilde düzenleyerek serbest pazar ekonomisine geçiş sürecini büyük ölçüde tamamlamıştır. Romanya'nın yabancı yatırımcıların ilgisini çeken özellikleri kısaca gözden geçirildiğinde, 01 Ocak 2007 tarihi itibarıyla AB'ye katılımı, Güney Doğu Avrupa sahasında ikinci büyük pazar olması, ülkede reform sürecinin devam etmesi, serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde özelleştirme uygulamalarına hızla devam edilmesi ve düşük işgücü maliyetleri sayılabilir. Ayrıca

²³² Larive Romania IBD SRL, Romanian Business Digest, 2007, pp. 45-48. www.larive.ro, erişim: 24.03.2007.

AB fonları ve Dünya Bankası projeleri yoluyla yeniden yapılandırma çalışmaları ile ülke altyapısına önemli miktarda yatırım yapılmaktadır.

Avrupa bütünleşmesine taraf ülkelerde doğrudan yatırımların gelişimi incelenmiştir. Avrupa bütünleşmesi adaylık veya müzakere sürecinde yer alan ülkelerde doğrudan yatırımların gelişimi hakkında fikir edinebilmek için araştırmanın bu kısmında Hırvatistan ele alınacaktır.

2.2.5. Hırvatistan

Hırvatistan, Yugoslavya'dan ayrılarak Haziran 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi bölgede çatışmalara neden olmuştur. 1992'de AB ile diplomatik ilişkilerini başlatan ülkeye, 5 yıl sonra Avrupa Konseyi tarafından ikili ilişkilerin geliştirilebilmesi amacıyla ekonomik ve siyasi kriterler bildirilmiştir. Ekim 2001 tarihinde AB ile istikrar ve adaylık sürecine dair anlaşma imzalanmıştır. 21 Şubat 2003'te AB'ye üye olabilmek için resmi başvurusunu yapan ülke, Haziran 2004 tarihinde aday ülke statüsünü kazanmıştır. Avrupa Konseyi tarafından Hırvatistan'a Avrupa bütünleşmesi yolunda gözden geçirme sürecinin 2005 yılında başlayacağı bildirilmiştir. Hırvatistan için tam üyelik müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlamış olmakla birlikte, AB Komisyonunun genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn'nin ifade ettiğine göre,²³³ AB Anayasası üzerinde bir uzlaşma sağlanamaması ve AB'nin bütünleşmeye taraf olan ülkeleri hazmetme kapasitesi üzerindeki fikir ayrılıkları neticeleninceye kadar ülkenin Avrupa bütünleşmesine taraf olabilmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla ülkenin Avrupa bütünleşmesine ancak 2009 yılı sonrasında taraf olabileceği öngörülmektedir.

Ülke ekonomisi, 1990-2000 döneminde yıllık ortalama % 4 civarında büyümüştür. 1998'de yaşanan bankacılık krizi sonrasında 1999 yılında % 0,9 küçülen ekonomi, 2000 yılında toparlanmış ve 2000 yılı sonrasında % 4-5 aralığında bir büyüme patikası yakalamıştır. 2005 yılı GSMH büyümesine katkı yapan sektörler, finansal aracılık hizmetleri, ulaşım, telekomünikasyon ve turizm sektörü

²³³ The American Chamber of Commerce in Hungary, Iceg Ec-Corvinus, SEE Monitor, Issue 6, 2006, p. 6. http://www.icegec.hu/eng/publications/docs/see/SEE_30.pdf, erişim: 08.03.2007.

olarak sıralanabilir.²³⁴ 2000’li yıllarda enflasyon oranı düşük seviyelerde seyretmiş, 2005 yılında % 3,3 oranında gerçekleşmiştir. Hırvatistan’da kamu harcamalarının yüksek olması, kamu harcamalarının finansmanında ulusal tasarrufların yetersiz kalması sonucu tasarruf açığı dış borç ile finanse edilmektedir. Ülkede dış borcun GSYİH’ya oranı Nisan 2006 itibariyle % 84,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Cari açığın GSYİH’ya oranı 2004 yılında % 5,4 seviyesinden 2005 yılında % 6,6 seviyesine yükselmiştir.²³⁵ Hırvatistan Merkez Bankası (CNB), sıkı para politikası uygulayarak bankaların yurtdışı bankalardan sendikasyon kredileri alarak ülkede para arzını genişletmelerini önlemek istemektedir.²³⁶ Ayrıca dış borçlanmanın önüne set çekilerek dış borçlar kontrol altına alınmak istenmektedir.

Tablo 26: Hırvatistan’a Ait Makro Ekonomik Göstergeler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSYİH (Milyon ABD Doları, Cari Fiyatlarla)	18.427	19.863	23.046	29.609	35.262	38.506
GSYİH Büyüme Oranı (%)	2,9	4,4	5,6	5,3	3,8	4,3
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları)	4.206	4.477	5.187	6.666	7.942	8.661
Enflasyon Oranı (TÜFE, %)	6,2	6,2	2,2	1,8	2,1	3,3

Kaynak: CE Research, Database Central Europe, Selected Time Series (1991-2005), <http://www.databasece.com/freedata.htm>, erişim: 11.05.2007.

Ülkenin ekonomik büyümesi kamu yatırımları ve dış borçlanma ile finanse edilen özel tüketim harcamaları üzerine kuruludur. Turizmin ve sübvans edilen birkaç sektörün haricinde ticari ve sanayi altyapısı açısından zayıf temelleri bulunan Hırvatistan, serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde ekonomisindeki verimliliği arttırarak sağlıklı bir iktisadi gelişim göstermek istemektedir. Kamu ekonomisinin ağırlığı % 60 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşmektedir.²³⁷ Özelleştirme ve yapısal reformlarla kamunun iktisadi faaliyetlerden çekilip yerini özel sektöre bırakması gerekmektedir. Yapısal reformların hayata geçmesiyle olumlu yönde gelişmesi

²³⁴ World Bank, **Croatia Country Brief**, 2006, http://www.worldbank.hr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/CROATIAEXTN/0,,contentMDK:20150212~menuPK:301252~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:301245,00.html#World_Bank_Program, erişim: 14.04.2007.

²³⁵ Croatian National Bank, **Annual Report**, 2005, p. 81. <http://www.hnb.hr/publikac/godisnje/2005/e-makroekonomska-kretanja.pdf?tsfsg=63fd0fa447796093c95ad429f6c8d70a>, erişim: 11.05.2007.

²³⁶ Croatian National Bank, <http://www.hnb.hr/eindex.htm?tsfsg=9697283eae14779ce2931f97bc226467>, erişim: 02.04.2007.

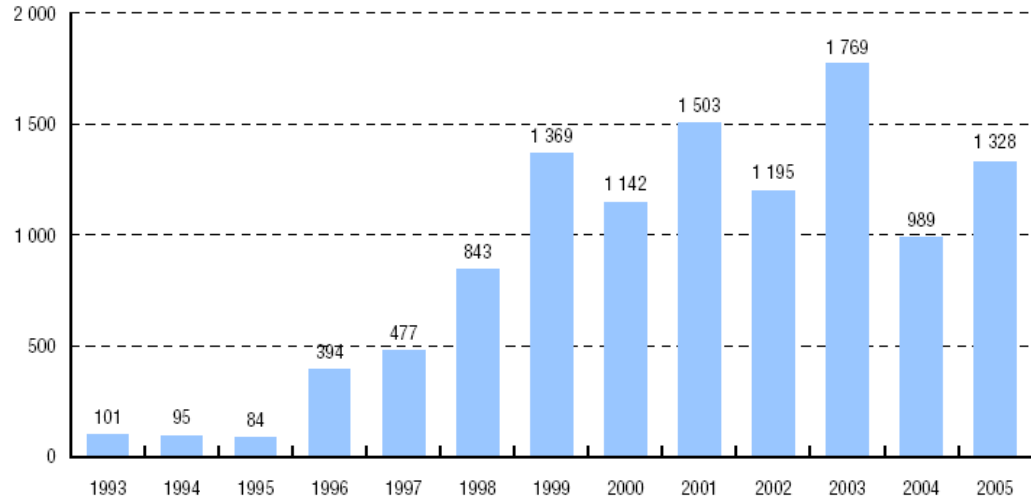
²³⁷ Croatian National Bank, Information on Economic Trends, Bulletin 125, (May) 2007, pp. 6-11. <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/informacija/einformacija.pdf?tsfsg=42052dcd0186bd1c2ea48d049b7871eb>, erişim: 03.05.2007.

beklenen yatırım ortamının iktisadi kalkınmayı hızlandıracağı ve 2006 yılında % 16,7 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşen işsizlik oranının daha düşük seviyelere gerileyeceği beklenmektedir.²³⁸

AB İstikrar ve Büyüme Paketi ile AB üyesi ülkelerin bütçe disiplini sınırlarını çizen düzenlemeye göre, AB üyelerinin bütçe açığı/GSYİH oranı % 3'ü aşamaz.²³⁹ Düzenleme ile ayrıca konsolide kamu borçlarının GSYİH'ya oranının % 60 sınırını sürekli olarak aşamayacağı belirtilmiştir. Hırvatistan'ın bütçe açığı/GSYİH oranı 2005 yılında % 3,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Eurostat verilerine göre,²⁴⁰ 2005 yılı konsolide kamu borcu/GSYİH oranı % 44,2 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkenin yabancı yatırımcılar için zayıf yönleri, kamu yönetimi ve adalet sistemindeki zaafiyetler sayılabilir. Bu zaafiyetleri en aza indirmek amacıyla, 2003 yılında iş hukuku alanında düzenlemeler yapılmış; 2005 yılında yabancı yatırımcıların önündeki bürokratik prosedürler sadeleştirilmiş; tapu ve kadastro işlemleri modernize edilmiş; 2006 yılında icra ve iflas kanununda düzenlemeler yapılmıştır.

Grafik 8: Hırvatistan'a Doğrudan Yatırım Akımları (1993-2005, Milyon Euro)

Kaynak: Croatian National Bank, Foreign Direct Investment Statistics, Foreign Direct Investments in Croatia (by years), <http://www.hnb.hr/statistika/estatistika.htm?tsfsg=393bd1139df9b21d93b586446cf1d85d>, erişim: 10.05.2007.

²³⁸ Croatian National Bank, *Ibid*, p. 14.

²³⁹ Eurostat, Europe in Figures, *Eurostat Yearbook*, 2006-07, p. 163. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-06/EN/KS-CD-06-001-06-EN.PDF, erişim: 16.04.2007.

²⁴⁰ Eurostat, *Ibid*, p. 162.

Yugoslavya'dan ayrılmasından sonra bölgede yaşanan çatışmalar, Sırbistan'ın Bosna-Hersek'e karşı yapmış olduğu saldırılar ve bölgede varolan etnik yapının çatışmaya hazır bir durumda bulunması nedeniyle Hırvatistan'a doğrudan yatırım girişleri 1998 yılına kadar cılız kalmıştır.²⁴¹ Serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde, kamunun ekonomideki ağırlığının kademeli olarak azaltılması hedeflenmiştir. Grafik 8'de görüldüğü üzere, 2000'li yıllarda ülkeye doğrudan yatırım girişi 2004 yılı hariç yıllık 1 milyar Euro'nun üzerinde gerçekleşmiştir. Ülkeye 2003 yılında 1.769 milyon Euro doğrudan yatırım girişi gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde Kopenhag Kriterlerine ulaşma yolunda çalışan Hırvatistan, yapısal reformlarına devam etmiş ve 2006 yılında 2.837,50 milyon Euro doğrudan yatırım çekerek önceki yıllar ile karşılaştırıldığında çok önemli bir atılım yapmıştır. 2006 yılı doğrudan yatırım girişi ile birlikte ülkenin doğrudan yatırım stoku 14.237,50 milyon Euro'ya ulaşmıştır.²⁴²

Bölgede siyasi ve iktisadi istikrarın gelişmesi ile Avrupa bütünleşme sürecinin özellikle AB kaynaklı yatırımcıların ülkeye ilgisini artıracak beklenmektedir. Halihazırda ülkeye en fazla yatırım yapan yatırımcılar kaynak ülke bazında incelendiğinde, AB üyelerinin büyük bir çoğunluğu oluşturdukları gözlenmektedir. Ülkenin 2006 yılı sonu doğrudan yatırım stoku verilerine göre,²⁴³ Avusturya menşeli yatırımcılar ülkeye 2.760,40 milyon Euro yatırım yaparak doğrudan yatırım stokunun % 19,38'ini oluşturmuşlardır. Avusturya'yı % 18,46'lık pay ile Hollanda, % 15,48'lik pay ile Almanya, % 8,19'luk pay ile Fransa ve % 7,5'lik pay ile İtalya takip etmektedir. Sıralamada yer alan diğer ülkeler, Lüksemburg, Macaristan, Slovenya, İsviçre ve İngiltere'dir.

²⁴¹ Richard Rose, Croatian Opinion and the EU's Copenhagen Criteria, **European Programme Briefing Paper 05/04**, London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs), (December) 2005, pp. 1-3.

²⁴² Croatian National Bank, <http://www.hnb.hr/eindex.htm>, erişim: 12.04.2007.

²⁴³ Croatian National Bank, Foreign Direct Investment Statistics, Foreign Direct Investments in Croatia (by country of origin), <http://www.hnb.hr/statistika/estatistika.htm?tsfsg=997b01bf576c78c4790a39e313590473>, erişim: 09.05.2007.

Tablo 27: Hırvatistan'a Doğrudan Yatırımların Kaynak Ülke Bazında Dağılımı (2006 Yılı Sonu İtibariyle)

Ülke	Doğrudan Yatırım Stoku (Milyon Euro)	Toplam DYY İçindeki Payı (%)
Avusturya	2.760,40	19,38
Hollanda	2.628,40	18,46
Almanya	2.203,30	15,48
Fransa	1.165,40	8,19
İtalya	1.068,50	7,50
Lüksemburg	988,80	6,95
Macaristan	921,80	6,47
Slovenya	560,70	3,94
İsviçre	436,90	3,07
İngiltere	315,50	2,22
Diğerleri	1.187,70	8,34
Toplam	14.237,50	100

Kaynak: Croatian National Bank, Foreign Direct Investment Statistics, Foreign Direct Investments in Croatia (by country of origin), <http://www.hnb.hr/statistika/estatistika.htm?tsfsg=997b01bf576c78c4790a39e313590473>, erişim: 09.05.2007.

2006 yılı sonu itibariyle doğrudan yatırımların dağılımına bakıldığında, finansal aracılık hizmetleri sektörüne yapılan yatırımların toplam doğrudan yatırım stokunun %32'sini; kimyevi ürünler sektörüne yönelen doğrudan yatırımların doğrudan yatırım stokunun % 15'ini oluşturduğu görülmektedir.²⁴⁴ Telekomünikasyon sektörü ise doğrudan yatırım stokundan % 10 pay almayı başarmıştır. Doğrudan yatırım cezbetmede bu sektörleri sırasıyla, rafine petrol ürünleri, toptan ve perakende ticaret, petrol ve doğalgaz çıkarma, gıda ve içecek sektörü, otel ve restoran sektörü, motorlu araçlar satışı ve bakımı gibi ticaret ve sanayi alanları takip etmektedir.²⁴⁵

Zakharov ve Kušić'in Balkan ülkelerinin doğrudan yatırımlar açısından durumunu ve konumunu inceleyen çalışmasında, Güney Doğu Avrupa ülkeleri, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan-Karadağ ve Hırvatistan olarak

²⁴⁴ Croatian National Bank, Foreign Direct Investment Statistics, Foreign Direct Investments in Croatia (by sector), <http://www.hnb.hr/statistika/estatistika.htm?tsfsg=997b01bf576c78c4790a39e313590473>, erişim: 09.05.2007.

²⁴⁵ Croatian National Bank, **Ibid.**

sıralanmıştır. Zakharov ve Kušić'e göre,²⁴⁶ Batı Balkanlara gelen doğrudan yatırımların yarısından fazlası Hırvatistan'a yönelmiştir. Hırvatistan haricindeki diğer bölge ülkeleri de çatışmaların sona ermesiyle istikrar kazanmaya başlamıştır. Fakat ekonomilerinin dışa açıklık derecesi yeterince gelişmemiş ve serbest pazar ekonomisine geçiş sürecini tamamlayamamışlardır. Batı Balkanlara yönelen doğrudan yatırımlar, özelleştirme odaklı olup yerel pazarlara ulaşımı hedeflemektedirler.

Hunya ve Skudar'a göre,²⁴⁷ Hırvatistan'a yönelen doğrudan yatırımlar bölge ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Hırvatistan'a yüksek seviyede doğrudan yatırım girişi olduğu görülmektedir. Fakat yabancı yatırımcılar, yerel pazarın tüketim ihtiyacını doyumak amacıyla ülkeye ilgi göstermektedir. Ülkeye gelen yabancı sermayenin % 90'ı bankacılık ve finans ile ticaret sektörüne yönelmekte, imalat sektörü ise beklediği ilgiyi görememektedir.

Hunya'nın Hırvatistan'a doğrudan yatırım girişlerini inceleyen ve 1993-2001 dönemini kapsayan araştırmasında, ülkeye gelen yatırımcıların telekomünikasyon, finansal aracılık hizmetleri (bankacılık, sigortacılık), ilaç sanayi ve inşaat sektörüne yatırım yaptığı belirtilmektedir. Bu dönemde özelleştirme uygulamalarına ilgi gösteren yabancı yatırımcılar ülke bazında incelendiğinde, Avusturya ve Almanya kaynaklı olduğu görülmektedir.²⁴⁸

Güney Doğu Avrupa ülkeleri arasında, Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan, bölgeye gelen doğrudan yatırımlardan önemli bir pay alabilmektedir. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ ise doğrudan yatırımlardan yeterince pay alamamıştır. Botrić ve Škuflić'e göre,²⁴⁹ ülkenin dışa açıklık derecesi,

²⁴⁶ Vladimir Zakharov and Siniša Kušić, The Role of FDI In The EU Accession Countries: The Case Of The Western Balkans, **Paper Prepared For The ETSGs Fifth Annual Conference in Madrid**, 2003, pp. 11-12. www.etsg.org/ETSG2003/papers/zacharov.pdf, erişim: 04.07.2006.

²⁴⁷ Gábor Hunya and Alen Skudar, The Role Of Foreign Direct Investment In The Croatian Economy, OECD Investment Compact Project, 2007, p. 9. www.investmentcompact.org, erişim: 03.04.2007.

²⁴⁸ Gábor Hunya , FDI in South-Eastern Europe in the Early 2000s, **Research Report**, Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), (July) 2002, p. 5. [www.oecd.org/dataoecd/52/30/1940829.pdf](http://dataoecd/52/30/1940829.pdf), erişim: 28.11.2006.

²⁴⁹ Valerija Botrić and Lorena Škuflić, “Main Determinants of Foreign Direct Investment in the Southeast European Countries”, **Transition Studies Review**, Vol. 13, No. 2, 2006, pp. 359–377.

ekonomide özel sektörün payı ve kalkınma seviyesi doğrudan yatırımları olumlu yönde etkilemektedir.

Bevan ve Estrin'in 2004 yılında yayımlanan araştırmasında, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım girişlerinde, işgücü maliyetlerinin düşüklüğü, pazar büyüklüğü, Almanya, Avusturya ve İtalya gibi gelişmiş ülkelere coğrafi yakınlık ve Avrupa bütünleşmesine taraf olma sürecinin doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediğine dair ampirik bulgulara ulaşılmıştır.²⁵⁰ Ayrıca Avrupa Birliği genişleme sürecinde aday ülkelerin siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarında yaşanan gelişmelerin Avrupa Komisyonu tarafından bütünleşme kriterlerine uygunluğu açısından denetlenmesi, adaylık sürecindeki ülkelere yabancı yatırımcı nezdinde kredibilite kazandırmaktadır. Hırvatistan da, Avrupa Birliği genişleme sürecinin getirdiği kredibiliteden faydalanmaktadır. Karşılıklı ticareti yüksek olan ülkeler arasında yatırım ilişkileri de gelişmektedir. Bu nedenle ticaretinin büyük çoğunluğunu AB ülkeleri ile yapan Hırvatistan'ın iktisadi büyümesinin devam etmesiyle AB ülkelerinin ilgi alanı olacağı düşünülmektedir.

Bevan ve Estrin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ABD ve Japonya gibi doğrudan yatırımlarda önde gelen ülkeler yerine, Avusturya ve İsveç gibi ekonomisi göreceli olarak küçük Avrupa ülkelerinden yatırım çekmesinin, Avrupa menşeli firmaların üretimlerini coğrafi olarak yakın ve işgücü maliyeti düşük ülkelere sürdürme isteğinden kaynaklandığını tespit etmiştir.²⁵¹ Avrupa menşeli firmalar, böylece imalat sürecinde transfer maliyetlerini düşük tutmayı amaçlamaktadır. Bevan ve Estrin'e göre²⁵² Avrupa bütünleşme süreci, Doğu ve Güney Doğu Avrupa ülkelerinin kalkınma sürecinde çok önemlidir. Çünkü AB genişleme süreci, bu ülkelere yabancı yatırımcıların ilgisini arttırmaktadır. Bu ülkelere gelen fonlar, ülkelerin tasarruf açıklarını kapatabilmelerine ve yatırımlar için yetersiz olan sermaye birikimi sorununu aşabilmelerine yardımcı olmaktadır.²⁵³ Kısacası doğrudan

²⁵⁰ Alan A. Bevan and Saul Estrin, The determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies, **Journal of Comparative Economics**, Vol. 32, 2004, pp. 775–787.

²⁵¹ Alan A. Bevan and Saul Estrin, **Ibid**, p. 785.

²⁵² Alan A. Bevan and Saul Estrin, **Ibid**, p. 785.

²⁵³ Jasminka Sohinger and Glenn W. Harrison, “The Implications of Foreign Direct Investment for Development in Transition Countries”, **Eastern European Economics**, Vol. 42, No. 1, (January-February) 2004, p. 63.

yatırımlar, bu ülkelerin iktisadi dönüşümü gerçekleştirebilmelerini ve kalkınma patikasında yol alabilmelerini sağlayacaktır. Bu anlamda Hırvatistan'ın Avrupa bütünleşmesi uyum sürecinde yapısal reformlarını hızla tamamlayıp bir an önce bütünleşmeye taraf olması, ülkenin gelecek on yılda refahını belirleyecektir.

2.3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye'de yabancı sermayeye ilişkin olarak kabul edilen ilk yasal düzenleme, 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'dur. 6224 Sayılı Kanun, 1980 öncesi dönemde, yabancı sermayeyi ülkemize çekmede yetersiz kalmıştır. Yabancı sermayeli kuruluşlara yatırım izni verilmesi, bu kuruluşların sermaye artırımları ve faaliyet alanlarında değişiklik yapabilmeleri gibi konularda Bakanlar Kurulu Kararı'nın gerekli olması yabancı sermaye girişleri üzerinde caydırıcı bir etki yaratmıştır. Türkiye'de 1980 öncesi dönemde yabancı sermayenin yatırım yapabileceği sektörler, kar transferleri, yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerle ortaklığı gibi konularda yapılan düzenlemeler, yabancı sermaye girişlerini sınırlandırmıştır.²⁵⁴ 1980 öncesi dönemde iç piyasanın yabancı yatırımcılara karşı korunmasında, söz konusu dönemde uygulanan ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin rolü büyüktür. Bu stratejide, ülke sanayisini yabancı rekabetine karşı korumaya yönelik birtakım araçlar geliştirilmiştir. Aşırı değerlenmiş döviz kuru, ithalat yasakları, kotalar, yüksek gümrük vergileri ve sıkı kambiyo kontrolü bu araçlardan bazılarıdır.

1980 yılına kadar ülkemize gelen yabancı sermaye tutarı 228 milyon ABD Dolarını geçememiştir. Türkiye'nin 1970'ler sonunda yaşadığı ekonomik bunalım ve döviz darboğazı, ulusal tasarrufların yetersizliği nedeniyle yabancı sermaye ihtiyacını gündeme getirmiştir. 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar tedbirleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Karamamesi gibi düzenlemelerle ülkemize yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş, yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür. Alınan teşvik tedbirleri arasında yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu yatırımlarında

²⁵⁴ Asim Erkilek, *Transnational Corporations: A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey*, UN: New York and Geneva, Vol. 12, No. 3 (December) 2003, p. 83.

"yap-işlet-devret" modelinin uygulanmaya başlanması ile "joint-venture" şeklindeki ortak yatırım girişimleri yer almaktadır.²⁵⁵ 1980 sonrası düzenlemelerle, yabancı sermayenin faaliyet alanları genişletilmiştir. Tarım, madencilik ve hizmet sektörü alt dallarında yabancı sermayenin girişi kolaylaştırılmıştır. Toplam 500 milyon ABD Dolarını aşan garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımına dönüştürülmesine olanak tanınmıştır.²⁵⁶ Sermaye giriş ve çıkışlarında serbestleştirmeye gidilerek yabancı yatırımcılara daha güvenli bir yatırım ortamı sunulmuştur.

1989 yılında döviz girişini teşvik etmek amacıyla alınan önlemler yabancı sermaye girişini olumlu yönde etkilemiştir. 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan, Türk Parası Kıymetini Koruma Kanununa dayalı olarak çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. 32 Sayılı Kararname ile liberalleşme sürecine giren Türkiye'de reel faiz hadlerinin yükselmesinin etkisiyle yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar olmuştur. 32 Sayılı Kararname ile getirilen diğer bir yenilik, gayrimenkuller ve aynı haklar üzerindeki blokaj hükmünün kaldırılmasıdır. Buna göre; yabancıların döviz bozdurmaksızın yurt içinde elde ettikleri gayrimenkullere ve aynı haklara ait gelirlerin, yurt içinde kullanımı veya yurt dışına transferi serbest bırakılmıştır. 32 Sayılı Kararname ile sadece kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilmemiş, aynı zamanda özel sektöre ara girdi ithalatında da kolaylıklar sağlanmıştır.

Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 sonrası dönemde yabancı sermaye girişlerinde etkili olan bir diğer gelişme, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir. Yabancı yatırımcılar, tek el konumundaki mal ve hizmet üreten kamu kuruluşlarını satın alarak Türkiye gibi önemli bir hacime sahip pazara doğrudan ulaşmayı hedeflemişlerdir. Özelleştirme uygulamaları ile ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında artış gözlenmiştir. Türkiye'de 1986–2000 yılları arasında yıllık ortalama doğrudan yabancı sermaye girişi artış

²⁵⁵ Suna Oksay, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:8, Yıl: 3, (Ocak) 1998, s.18.

²⁵⁶ Nejla Adanur Aklan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", **Dış Ticaret Dergisi**, sayı: 6, [www.dtm.gov.tr/dtmadmin/ upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/2sa6.doc](http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/2sa6.doc), erişim: 14.01.2007.

oranı % 10–19,9 ile dünya ortalamasının altında gerçekleşmiştir.²⁵⁷ 1980-1990 arası sermaye girişleri zayıf kalmış, bu dönemde alınan yatırım izinlerin sadece % 39’u fiili yatırıma dönüşmüştür. Bu dönemde yıllık ortalama 690 Milyon ABD Doları fiili doğrudan yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 1990-2001 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları statik bir seyir izleyerek yıllık ortalama 1 milyar ABD Doları civarında gerçekleşmiştir.²⁵⁸ 2000’de gelişmekte olan ülkeler arasında oransal olarak toplam doğrudan yabancı sermaye hareketleri içinde Türkiye’nin payı % 2 civarında gerçekleşmiştir.²⁵⁹ 2000 yılına kadar yıllık 1 milyar ABD Dolarını geçemeyen doğrudan yabancı sermaye girişleri, 2000 yılından sonra ivme kazanmıştır.²⁶⁰ 2000-2006 döneminde Türkiye’ye ait doğrudan yatırım verileri Tablo 28’da verilmiştir.

Tablo 28: Türkiye’de 2000 – 2006 Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Bileşenlerine Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Toplam (Net)	982	3,352	1,137	1,752	2,883	9,801	20,165
Uluslararası Doğrudan Sermaye	982	3,352	1,137	754	1,540	7,960	17,243
<i>Sermaye (Net)</i>	982	3,352	617	737	1,191	8,198	17,157
<i>Giriş</i>	1,707	3,374	622	745	1,291	8,534	17,814
<i>Çıkış</i>	-725	-22	-5	-8	-100	-336	-657
<i>Diğer Sermaye*</i>	--	--	520	17	349	-238	86
Gayrimenkul (Net)	--	--	--	998	1,343	1,841	2,922

Kaynak : T.C. Merkez Bankası verilerinden Aktaran, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Ankara, (Nisan) 2007, s. 15.

* Uluslararası Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklarından Aldıkları Kredi

²⁵⁷ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 26.

²⁵⁸ Süleyman Tuluğ Ok, “What Drives Foreign Direct Investment into Emerging Markets? Evidence from Turkey”, **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol. 40, No. 4, (July–August) 2004, pp. 101–114.

²⁵⁹ Hayrettin Demircan, **a.g.e.**, s. 33.

²⁶⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu**, Ankara, (Mayıs) 2006, s. 14.

2007 yılında nakit akımı açısından doğrudan yatırımlar değerlendirildiğinde, 12 milyar ABD Doları sermaye girişinin garantilendiği,²⁶¹ Türk Telekom özelleştirme bedelinin de ödenmesiyle bu rakamın 16 milyar ABD Dolarına ulaştığı belirtilmektedir. Bürümcekçi, Ocak 2007’de gerçekleşen 6,1 milyar ABD Doları sermaye girişi ile Şubat 2006-Ocak2007 arasında 25,5 milyar ABD Doları doğrudan yatırım girişi gerçekleştiği ve bu doğrudan yatırım girişinin, cari açığın % 82’ini finanse ederek ekonominin kırılganlığını azalttığını ifade etmektedir.²⁶² YASED Başkanı Tahir Uysal, Yabancı Sermaye Derneği adına Mayıs 2007’de düzenlediği basın toplantısında, küresel piyasalardaki likidite bolluğundan Türkiye’nin de olumlu etkilendiğini, siyasi ve ekonomik istikrarın kalıcı hale gelmesiyle Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırım rakamının 2007 yılında 20 milyar doların daha da üzerine çıkacağını ifade etmiştir.²⁶³ Uysal, 2006’nın Türkiye’nin 20 milyar dolara yaklaşan rakamla tarihinde en yüksek doğrudan yabancı yatırım çektiği yıl olduğunu, 2007’nin ilk üç ayı itibariyle bu rakamın 10 milyar dolar düzeyinde gerçekleştiğini vurgulamıştır. Oger Telekom’un nisan ayı içinde Türk Telekom’un özelleştirme bedeli olarak Hazine’ye yaptığı 4.4 milyar ABD Dolarlık ödeme de hesaba katıldığında, 2007 yılı ilk 4 ay itibariyle ülkemize doğrudan yatırım girişi yaklaşık 14,5 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Uysal, Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırım girişlerinde 2003 yılında 1.8 milyar ABD Dolarıyla küresel bazda 52’inci sırada yer alırken, 2006’da 20 milyar ABD Doları giriş ile 9. sıraya yükselmesinin ülkemiz için çok önemli bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Uysal, Türkiye’ye 2006-2010 yılları arasında yıllık ortalama 12 milyar ABD Doları, 2011-2015 yılları arasında da yıllık ortalama 15 milyar ABD Doları doğrudan yabancı yatırım girişi öngördüklerini ifade etmiştir.²⁶⁴

Türkiye’ye gelen doğrudan yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, finans, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinin öne çıktığı görülmektedir. 2005 yılında ülkeye

²⁶¹ Haluk Bürümcekçi, Türkiye’nin Doğrudan Yatırım Hikayesi, Referans Gazetesi, 20 Mart 2007, http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=62241&YZR_KOD=81&ForArsiv=1, erişim: 28.04.2007.

²⁶² Haluk Bürümcekçi, a.g.m., http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=62241&YZR_KOD=81&ForArsiv=1, erişim: 28.04.2007.

²⁶³ Hürriyet Gazetesi, Ekonomi, “YASED: Yabancı sermaye tek partiye tercih eder”, 03 Mayıs 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/6446015.asp?gid=196>, erişim: 08.05.2007.

²⁶⁴ Hürriyet Gazetesi, a.g.m., <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/6446015.asp?gid=196>, erişim:08.05.2007.

giriş yapan 9.801 milyon ABD Dolarının 4.016 milyon ABD Doları finans, 3.285 milyon ABD Doları ulaştırma ve haberleşme sektörüne yönelmiştir. 2006 yılında, yabancı yatırımcıların bu sektörlere ilgisi devam etmiş ve finans sektörüne 7.002 milyon ABD Doları sermaye girişi yaşanırken haberleşme ve ulaştırma sektörüne de 6.699 milyon ABD Doları sermaye girişi gerçekleşmiştir. Tablo 29'dan görüldüğü üzere, toptan ve perakende ticaret sektörü 1.145 milyon ABD Doları doğrudan yatırım çekmeyi başarmıştır. İmalat sektörünün doğrudan yatırımlardan aldığı pay düşük seviyelerde kalırken yabancı yatırımcıların hizmetler sektörüne ilgisi artarak devam etmektedir.

Tablo 29: Türkiye’de Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	--	1	4	5	5
Balıkçılık	--	--	2	--	1
Madencilik ve Taşocakçılığı	2	14	75	40	125
İmalat Sanayii	110	448	214	788	1,874
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	14	249	78	68	605
Tekstil Ürünleri İmalatı	10	8	14	183	24
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	9	9	39	174	600
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	13	17	8	13	56
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	4	2	13	53
Motorlu Kara Taşıtı , Römork ve Yarı-Römork İmalatı	33	145	35	106	102
Mobilya İmalatı; B.Y.S. Diğer İmalat	--	2	0	4	3
Diğer İmalat	19	14	38	227	431
Elektrik, Gaz ve Su	68	86	69	4	112
İnşaat	3	8	23	80	361
Toptan ve Perakende Ticaret,	89	92	103	68	1,145
Oteller ve Lokantalar	0	4	1	42	28
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1	2	639	3,285	6,699
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	4,016	7,002
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	29	92
Eğitim Hizmetleri	0	0	0	17	--
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	264
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	84	10	36	86	106
Toplam	622	745	1,291	8,534	17,814

Kaynak : T.C. Merkez Bankası verilerinden Aktaran, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Ankara, (Nisan) 2007, s. 15.

Ülkemizin dış ticaret hacminin yarısından fazlasını AB ülkeleri ile gerçekleştirdiğinden yola çıkarak doğrudan yatırımlarda AB ülkelerinin önemli ağırlığı olduğunu söylemek zor olmayacaktır. 2004 yılında, AB ülkelerinin ülkemizin toplam doğrudan yatırım girişleri içindeki payı % 79'dur. 2005 yılında AB ülkelerinin doğrudan yatırım girişlerindeki payı % 58,6 ve 2006 yılında % 82,1 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'ye ülke bazında doğrudan yatırım girişleri Tablo 30'da verilmiştir. 2002-2006 yılları arası verilerine göre, AB ülkelerinin Türkiye'ye yönelen doğrudan yatırımlar içindeki payı çok yüksektir. 2004 yılında gerçekleşen toplam 1.291 milyon ABD Doları doğrudan yatırım girişinin, 1.025 milyon ABD Doları AB ülkeleri kaynaklıdır. 2005 yılında toplam 8.534 milyon ABD Doları doğrudan yatırım girişinin ise 5.001 milyon ABD Doları AB ülkelerinden gelmiştir. Doğrudan yatırım girişlerinin zirveye ulaştığı 2006 yılında, AB ülkelerinden 14.631 milyon ABD Doları doğrudan yatırım gelmiştir. AB ülkeleri arasında ülkemize doğrudan yatırım yapan ülkelere bakıldığında, Hollanda, Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın önde geldiği görülmektedir.

Tablo 30: Türkiye'de Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006
AB Ülkeleri (25)	455	555	1,025	5,001	14,631
Almanya	86	142	73	391	366
Fransa	22	120	34	2,107	444
Hollanda	73	50	568	381	5,167
İngiltere	8	141	126	165	635
İtalya	241	1	15	692	209
Diğer AB Ülkeleri	25	101	209	1,265	7,810
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	64	70	109	1,650	84
Afrika Ülkeleri	0	0	--	3	32
A.B.D.	2	52	36	88	851
Kanada	7	6	61	26	121
Orta Amerika ve Karayipler	0	0	--	8	33
Güney Amerika	0	0	--	--	1
Asya	70	60	60	1,756	1,946
Körfez Ülkeleri	5	0	--	1,675	1,791
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	0	1	54	3	124
Diğer Asya Ülkeleri	65	59	6	78	31
Avustralya	0	0	--	1	108
Sınıflandırılmayan	24	2	--	1	7
Toplam	622	745	1,291	8,534	17,814

Kaynak: T.C. Merkez Bankası verilerinden Aktaran, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Ankara, (Nisan) 2007, s. 18.

Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımların tarihsel seyrine bakıldığında, 1989 yılında liberal politikalarla daha serbest hale gelen kambiyo ve dış ticaret rejiminin etkilerinin 1989 sonrası dönemde doğrudan yatırım girişlerinde olumlu yönde yansımalar meydana getirdiğini söylemek mümkündür. 18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yerine, Türkiye'deki yatırım ortamının liberal niteliğini öne çıkaran 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun 2003 yılında yürürlüğe girmesiyle, doğrudan yatırım girişlerinde yeni bir dönem başlamıştır.

4875 sayılı Kanun ile yabancı sermayeli şirketlerin, şirket kuruluşu için Hazine Müsteşarlığı'ndan almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır. Yabancı sermayeli şirketlerin kuruluş işlemleri, tamamen yerli sermayeli şirketlerde olduğu gibi gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yeni kanunda, yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olduğu vurgulanmıştır. Yabancı yatırımcılara, kamulaştırmaya karşı güvence verilmiştir. Kanunda, yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceği hükmü açıkça ifade edilmiştir.²⁶⁵ Türkiye'de Türk hukukuna uygun olarak kurulan ve idare merkezinin Türkiye'de bulunduğu, yabancı yatırımcıların ortaklığıyla kurulan ya da iştirak edilen şirketler, Türk şirketi sayılmaktadır. Bu şekilde Türk tüzel kişiliği kazanmış bulunan şirketlerin gayrimenkul edinimine ilişkin olarak, Köy Kanunu ve Tapu Kanunu'nda herhangi bir kısıtlama bulunmaması nedeniyle, söz konusu şirketlerin gayrimenkul edinimi serbestisinin kanunda yer alması amaçlanmıştır.

Yabancı yatırımcıların kamu hukuku veya özel hukuk kapsamındaki uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurma usul ve esasları, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile çalışma izni bakımından, mevzuata tabi olan yabancı personelin istihdamı konusu da düzenlenmiştir. Doğrudan yatırımlar konusunda

²⁶⁵ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Resmi Web Sitesi, Mevzuat, Yabancı Doğrudan Yatırımlar Kanunu, http://www.hazine.gov.tr/mevzuat/dyy_aciklama.htm, erişim: 04.03.2007.

dünyadaki ve AB müktesebatındaki hükümlere paralel olarak mevzuatını ve vizyonunu yenileyen Türkiye, kısa zamanda yabancı yatırımcılardan olumlu sinyaller almış ve Avrupa bütünleşmesine taraf olma vizyonunun da katkısıyla 2005 ve 2006 yıllarında tarihinin en yüksek doğrudan yatırım girişlerini yaşamıştır. Araştırmanın son bölümünde Türkiye'nin AB bütünleşmesine taraf olması perspektifinde, doğrudan yatırım girişi öngörülleri ve değerlendirmeleri yer alacaktır.

2.4. AB SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN DOĞRUDAN YATIRIM PERFORMANSI VE ETKİLİ UNSURLAR

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik müzakereleri süresince beklediği doğrudan yabancı sermaye girişini öngörmek amacıyla, seçilmiş ülke değerlendirmeleri başlığı altında incelenen Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkelerin durumu ile Türkiye'nin konumu karşılaştırılmaktadır.

Henry Loewendahl ve Ebru Ertugal-Loewendahl'a göre,²⁶⁶ İrlanda, Portekiz ve İspanya örneklerinden görüldüğü üzere, bir ülkenin Avrupa bütünleşmesine taraf olması bu ülkeyi yabancı yatırımcılar gözünde daha cazip bir konuma getirmektedir. Avrupa bütünleşmesi yolunda müzakere sürecinde gerçekleştirilen yapısal reformlar ve AB müktesebatına uyumlu mevzuat düzenlemeleri, ülkenin iktisadi ve siyasi yönden daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır. AB bütünleşmesine taraf olan ülke, bütünleşmiş bir Avrupa pazarının parçası olmakta ve bu pazara herhangi bir engelle karşılaşmadan ulaşabilmektedir. Loewendahl ve Ertugal-Loewendahl tarafından yapılan araştırmada,²⁶⁷ Türkiye'nin doğrudan yatırım çekmede güçlü tarafları arasında, pazar büyüklüğü, coğrafi konumu, kalifiye işgücü, iş ortamı kalitesi, Avrupa bütünleşmesine yakınlık ve gümrük birliğine dahil olması sayılmaktadır. Aynı araştırmada, Türkiye'de doğrudan yatırımları arttırmak için değerlendirilmesi gereken fırsatlar arasında öncelikle Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine taraf olması belirtilmiş ve ardından yatırım teşviklerinin geliştirilmesi, siyasi istikrar ve iktisadi istikrarın sağlanması vurgulanmıştır.

²⁶⁶ Henry Loewendahl and Ebru Ertugal-Loewendahl, Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment Implications of EU Enlargement, **ENEPRI Working Paper**, No. 8, (November) 2001, p. 32.

²⁶⁷ Henry Loewendahl and Ebru Ertugal-Loewendahl, **Ibid**, pp. 38-40.

Türkiye’de doğrudan yatırımların durumunu ve küresel rekabet içinde Türkiye’nin konumunu araştırmak üzere YASED ile TÜSİAD’ın 2004 yılında gerçekleştirdikleri araştırmada, 16 ülkenin makro ekonomik göstergeleri, politik istikrarı, işgücü yapısı, enerji, vergi ve teşvikleri, altyapı ve ar-ge imkanları gibi faktörleri puanlamaya tabi tutularak bu ülkelerdeki yatırım ortamı karşılaştırılmıştır.²⁶⁸ Çalışmanın veri tabanını, Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators, 2003), Yönetim Kalkınma Enstitüsü’nün Dünya Rekabetçilik Yıllığı (World Competitiveness Yearbook of Institute for Management Development, 2003) ve YASED üyeleri ile yapılan anket oluşturmuştur. Çeşitli ülkelerin yukarıda sayılan faktörlere göre rekabet güçleri, karşılaştırmalı olarak Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31: Makro Ekonomik Göstergeler ve Politik Ortamın DYY Bağlamında Rekabet Gücü Sıralaması

Ülke	Makro Ekonomik Göstergeler	Ülke	Politik ortam
Malezya	13,90	Malezya	21,87
İrlanda	13,68	İrlanda	21,80
Çin	12,07	Estonya	20,49
Estonya	10,47	Macaristan	18,81
Çek Cumhuriyeti	9,58	Almanya	16,49
Almanya	9,27	Portekiz	15,81
Hindistan	8,78	Çek Cumhuriyeti	15,20
Slovenya	8,64	Slovenya	14,54
Macaristan	8,38	Brezilya	14,32
Brezilya	8,31	Slovakya	12,54
Portekiz	8,28	Çin	11,75
Slovakya	8,06	Türkiye	10,99
Türkiye	6,47	Polonya	9,15
Arjantin	5,73	Rusya	8,53
Polonya	4,85	Hindistan	8,03
Rusya	2,78	Arjantin	5,17

Kaynak: TUSİAD&YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004, pp. 4-5.

Tablo 31’de verilen makro ekonomik gösterge puanları hesaplanırken dikkate alınan değişkenler ve bu değişkenlerin puanlama içindeki ağırlıkları; kişi başına düşen milli gelir (% 14), yurtiçi pazar büyüklüğü ve büyüme beklentileri (% 19),

²⁶⁸ TUSİAD&YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004, pp. 4-15.

makro ekonomik istikrar (% 34), finansal kurumların güçlülüğü (% 15), bütçe açığı/fazlası (% 8) ve finansal kurumlardan kredi akışı (% 10) olarak sıralanmaktadır. Türkiye’de yaşanan makro ekonomik istikrarsızlık, yüksek bütçe açıkları, kamu borçlanma gereğinin yüksekliği ve yüksek enflasyon ortamı, uluslararası yatırımcılar nezdinde rekabetçiliği zayıflatmaktadır. Politik ortam için puanlama yapılırken alınan değişkenler ve değişkenlerin ağırlıkları, politik istikrar (% 25), yasal altyapı (% 23), bürokratik süreç (% 19), rüşvet (% 12) ve yabancı sermayeyi ilgilendiren kanunlar/düzenlemeler (% 21)’dir. Türkiye, 16 ülke arasında bu iki kategoride alt sıralarda yer bulabilmektedir. Siyasal istikrarsızlık, koalisyon hükümetleri, bürokrasinin yavaş işleyişi ve rüşvetin önlenememesi Türkiye’yi rakiplerine nazaran alt sıralara itmektedir.

Türkiye’nin rekabet pozisyonu, işgücü ve enerji açısından da parlak görünmemektedir. İşgücü verimliliği açısından rekabet pozisyonuna bakıldığında da Türkiye alt sıralarda yer bulabilmektedir. İşgücü maliyetleri hesaplanırken dikkate alınan değişkenler ve ağırlıkları, işgücü maliyeti (% 40), işgücü verimliliği (% 23), kalifiye işgücü (% 24) ve işgücünün toplam nüfusa oranı (% 13) olarak sıralanmaktadır. Ücretler üzerindeki vergi ve sigorta primi yükünün fazla olması nedeniyle, Türkiye’de işgücü verimliliği, küresel rakiplere göre yüksektir.

Tablo 32: İşgücü ve Enerji Maliyeti Bakımından DYY İçin Rekabet Gücü Sıralaması

Ülke	İşgücü	Ülke	Enerji
Çek Cumhuriyeti	12,63	Çin	7,01
Slovakya	12,32	Rusya	6,75
Arjantin	11,89	Almanya	4,61
Hindistan	11,67	Slovakya	3,56
Rusya	11,53	Polonya	3,52
Macaristan	11,52	Çek Cumhuriyeti	3,40
İrlanda	11,40	Slovenya	3,11
Polonya	11,17	Brezilya	3,11
Malezya	11,11	Estonya	3,04
Portekiz	10,24	Malezya	2,86
Çin	10,10	Macaristan	2,52
Slovenya	9,97	Hindistan	2,25
Türkiye	9,24	Portekiz	2,02
Almanya	8,23	Arjantin	1,55
Brezilya	8,11	İrlanda	1,51
Estonya	8,10	Türkiye	0,17

Kaynak: TUSİAD&YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004, pp. 6-7.

Enerji maliyetlerinin yüksek olması, rekabet sıralamasında Türkiye’yi son sıralara bırakmıştır. Enerji kategorisini oluşturan değişkenler, enerji maliyeti (% 66) ve enerji tüketimi (% 34)’dir. Türkiye, enerji fiyatlarının kamu otoritesi tarafından belirlenmesi, enerji nakil hatlarında ve abonelerde kaçak oranlarının yüksekliği, enerji dağıtım ihaleleri özelleştirmelerinde yaşanan problemler nedeniyle enerji fiyatlamalarında rekabetçi olamamaktadır. Türkiye’nin küresel rekabette daha ileri gidebilmesi için acilen orta-uzun vadeli enerji politikaları geliştirilmeli ve alternatif enerji kaynakları kullanımı teşvik edilmelidir.

Vergi ve yatırım teşvikleri kategorisini etkileyen değişkenler ve bu değişkenlerin ağırlıkları, kurumlar vergisi oranı (% 23), tahsil edilen kurumlar vergisi (% 11), mal ve hizmetler üzerindeki vergiler (% 18), uluslararası ticaret üzerindeki vergiler (% 14), diğer vergiler (% 9), ve vergi teşvikleri (% 25)’dir. Türkiye, bu kategoride kurumlar vergisinin yüksek olması ve yatırım teşviklerinin etkin olmaması nedeniyle rekabet pozisyonu açısından alt sıralarda yer almaktadır. Ayrıca, kayıt dışı ekonomi yaygın olduğundan kurumlar vergisinin büyük bir kısmını en büyük 500 sanayi kuruluşu ödemektedir. Verginin kayıt içindeki mükellefler üzerinde yoğunlaşması haksız rekabete neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü nedeniyle hedeflenen vergi hasılatının yakalanabilmesi için dolaylı vergilere ağırlık verilmektedir. Dolaylı vergiler, ağırlıklı olarak tüketim harcamaları ve dolayısıyla alt gelir grupları üzerinde yoğunlaşmakta ve vergi adaletsizliğinin doğmasına sebep olmaktadır. Türkiye, yakın zamanda mali sistemini güçlendirme konusunda önemli adımlar atmıştır. Kurumlar vergisi ve faiz gelirleri üzerindeki fon payının kaldırılmış, 10.000 YTL üzeri ödemelerin banka kanalıyla yapılması şartı getirilmiş, banka işlemlerinde vergi kimlik kartı veya T.C. kimlik numarası ibrazı zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, enflasyon muhasebesi sistemi yürürlüğe girmiştir.

Tablo 33: Vergi, Teşvikler ve Altyapı Açısından DYY Bağlamında Rekabet Gücü Sıralaması

Ülke	Vergi ve Yatırım Teşvikleri	Ülke	Altyapı (Ulaşım ve İletişim)
Çek Cumhuriyeti	12,23	Almanya	11,47
İrlanda	10,72	Çek Cumhuriyeti	8,11
Macaristan	9,85	İrlanda	7,65
Slovenya	9,78	Slovenya	7,09
Slovakya	9,38	Estonya	7,00
Brezilya	9,09	Slovakya	6,32
Polonya	8,51	Portekiz	6,27
Rusya	8,46	Malezya	5,58
Almanya	8,43	Brezilya	5,16
Portekiz	8,41	Macaristan	5,08
Malezya	8,13	Polonya	4,85
Estonya	7,12	Arjantin	4,20
Türkiye	6,39	Rusya	3,83
Hindistan	6,04	Türkiye	3,76
Arjantin	5,56	Hindistan	3,59
Çin	3,89	Çin	3,51

Kaynak: TUSİAD&YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004, pp. 8-9.

Ulaşım ve telekomünikasyon altyapısı kategorisinde dikkate alınan değişkenler ve değişkenlerin oranları, karayolu ulaşım ağı (% 27), demiryolu ağı (% 12), denizyolu ulaşımı (% 14), havayolu (% 11), uluslararası iletişim maliyetleri (% 13), internet bağlantı maliyetleri (% 12) ve yerel telefon maliyeti (% 11)'dir. Türkiye'nin ulaşım ağını modernize etmesi gerekmektedir. Karayollarına önemli yatırımlar yapılmış olmasına karşın demiryolu ve denizyolu ulaşımı konusunda atılması gereken adımlar vardır. Telekomünikasyon altyapısında, Türk Telekom'un modernizasyon çalışmaları ile önemli mesafe alınmıştır. Sabit telefon piyasasına özel şirketlerin de girişiyle, yurt içi ve yurt dışı görüşme maliyetlerinin ucuzlaması beklenmektedir.

Ar-ge harcamalarının GSYİH içindeki payı dikkate alınarak yapılan sıralamada Türkiye'de ar-ge harcama düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. TTGV, TUBITAK-TIDEB aracılığıyla hazine kaynaklarıyla ar-ge harcamaları desteklenmektedir. Ayrıca ar-ge harcamaları için vergi erteleme gibi devlet destekleri bulunmaktadır. İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME) de, ihracatçı şirketler için ürün geliştirme ve pazar geliştirme gibi konularda Türk firmalarının küresel rekabette hayatta kalabilmelerini teşvik etme amacıyla ar-ge desteğinde bulunmaktadır.

Tablo 34: AR-GE Harcamaları ve DYY Çekme Puanı Bağlamında Rekabet Gücü Sıralaması

Ülke	Ar-ge	Ülke	DYY Cazibesi
Almanya	2,00	İrlanda	67,53
Slovenya	1,04	Malezya	63,46
Çek Cumhuriyeti	0,91	Çek Cumhuriyeti	62,07
Hindistan	0,80	Almanya	60,50
İrlanda	0,78	Estonya	56,56
Çin	0,58	Macaristan	56,56
Rusya	0,58	Slovenya	54,18
Macaristan	0,40	Slovakya	52,46
Brezilya	0,36	Portekiz	51,33
Estonya	0,35	Çin	48,90
Portekiz	0,30	Brezilya	48,46
Polonya	0,29	Rusya	42,45
Slovakya	0,28	Polonya	42,34
Türkiye	0,22	Hindistan	41,16
Arjantin	0,05	Türkiye	37,23
Malezya	0,00	Arjantin	34,14

Kaynak: TUSİAD&YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004, p. 10.

TUSİAD-YASED'in araştırmasında yukarıda bahsedilen kategoriler ve takip eden ağırlıklarla bir araya getirildiğinde ülkelerin doğrudan yatırım cazibe puanları (FDI Attractiveness Score) ortaya çıkmıştır. Bu puanı oluşturan kategoriler ve ağırlığı şöyledir: makro ekonomik durum (% 19), politik ortam (% 25), işgücü (% 17), enerji (% 8), vergi ve teşvikler (% 17), ulaşım ve telekomünikasyon altyapısı (% 12), ar-ge harcamaları (% 2). Doğrudan yatırım çekme başarısını gösteren puanlara Tablo 35'ten bakıldığında, Türkiye'nin alt sıralarda yer bulabildiği, ikinci bölümde seçilmiş ülke değerlendirmelerinde incelediğimiz Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın üst sıraları paylaştığı görülmektedir.

Tablo 35: Doğrudan Yatırım Puanlarına Göre Ülke Sıralamaları

Sıra	Ülke	Doğrudan Yatırım Puanı
1	İrlanda	67,53
2	Malezya	63,46
3	Çek Cumhuriyeti	62,07
4	Almanya	60,50
5	Estonya	56,56
6	Macaristan	56,56
7	Slovenya	54,18
8	Slovakya	52,46
9	Portekiz	51,33
10	Çin Cumhuriyeti	48,90
11	Brezilya	48,46
12	Rusya	42,45
13	Polonya	42,34
14	Hindistan	41,16
15	Türkiye	37,23
16	Arjantin	34,14

Kaynak: TUSİAD&YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004, p. 1.

Not: Doğrudan yatırım puanlaması ölçeği 0-100 arasında değerler almaktadır.

UNCTAD'ın yayımlamış olduğu Yabancı Sermaye Yatırım Potansiyeli Endeksi'nde, ülkelerin kişi başına gelir, iletişim altyapısı, kişi başına enerji kullanımı, ar-ge harcamalarının milli gelir içindeki payı, ülke nüfusunun eğitim yapısı, yabancı sermaye stokunun dünya sermaye stoku içindeki payı ve ülke riski gibi faktörler dikkate alınmıştır. UNCTAD'ın 2002-2004 dönemi için 141 ülke arasında yaptığı değerlendirmede, Türkiye 0-1 arasında değerler alan ölçekte 0,191 puan ile 68'nci sıradadır.²⁶⁹ Yabancı Sermaye Yatırım Potansiyeli Endeksi'ne göre, Macaristan 0,271 puan ile 37'nci, Çek Cumhuriyeti 0,265 puan ile 39'uncu, Polonya 0,255 puan ile 43'üncü, Hırvatistan 0,234 puan ile 52'nci, Bulgaristan 0,200 puan ile 64'üncü ve Romanya 0,175 puan ile 78'nci sırada yer almaktadır.²⁷⁰ TUSİAD ve YASED'in araştırmasında dikkate alınan veriler 2000-2002 yılları arasındaki dönemi yansıtmaktadır. 2004 yılı sonrasında Türkiye, makro ekonomik ve politik istikrarı büyük ölçüde sağlamayı başarmış ve fiyat istikrarı hedefinde önemli mesafe kat etmiştir. Ayrıca, AB'ye uyum istikametinde girişilen yapısal reformlar ile Türkiye, doğrudan yatırımlar konusunda küresel rekabette daha ön sıralara yerleşmiştir.

²⁶⁹ UNCTAD, Inward FDI Potential Index 2002-2004, www.unctad.org, erişim: 28.04.2007.

²⁷⁰ UNCTAD, *Ibid*.

Dünya Ekonomik Forumu'nun yayımladığı Küresel Rekabet Endeksi'nde, verimlilik ve rekabet göstergelerini oluşturan faktörler 9 temel başlık altında gruplandırılmıştır. Temel başlıklar arasında kurumlar, altyapı, makro ekonomi, sağlık ve temel eğitim, yüksek eğitim, pazar etkinliği, teknolojik durum, iş ortamı ve yeniliklere açıklık yer almaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından Eylül 2006'da yayımlanan 2006-2007 Küresel Rekabet Raporuna göre,²⁷¹ İsviçre, Finlandiya ve İsveç dünyanın en rekabetçi ekonomileridir. Bu ülkeleri sırasıyla Danimarka, Singapur, ABD, Japonya, Almanya, Hollanda ve İngiltere takip etmektedir. Çalışmada DYY performansları incelenen ülkeler ile Türkiye'nin endeks konumları Tablo 36'da verilmiştir. Türkiye'nin 2002 sonrasında tek parti hükümeti ile yakaladığı siyasi ve iktisadi istikrar, ülkenin küresel rekabette ön sıralara yükselmesini sağlamıştır.

Tablo 36: Küresel Rekabet Endeksi (Global Competitiveness Index), 2006

Ülke	2006 GCI Sıralaması	2006 GCI Skoru	GCI 2005 Sıralaması
Çek Cumhuriyeti	29	4,74	29
Macaristan	41	4,52	35
Polonya	48	4,30	43
Hırvatistan	51	4,26	64
Türkiye	59	4,14	71
Romanya	68	4,02	67
Bulgaria	72	3,96	61

Kaynak: World Economic Forum, **Global Competitiveness Report 2006-2007**, GCR 2006 Rankings, http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/gcr2006_rankings.pdf, erişim: 04.05.2007.

At Kearney yatırım ve danışmanlık şirketi²⁷² tarafından yayımlanan doğrudan yatırım güven endeksi (FDI Confidence Index), yıllık 27 trilyon ABD Doları ciro yaratan, küresel doğrudan yatırımların % 70'ini oluşturan şirketlerin üst düzey yöneticileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden üretilen bir endekstir. Endeks, araştırmaya katılan üst düzey yöneticilerin, küresel doğrudan yatırımların % 90'ını çeken 68 ülke hakkında doğrudan yatırım ortamı ile ilgili görüşlerini ve beklentilerini içerir. En son Aralık 2005'te yayımlanan endeks verilerine göre,²⁷³

²⁷¹ World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2006-2007, GCR 2006 Summary, http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/gcr2006_summary.pdf, erişim: 04.05.2007.

²⁷² Şirket hakkında detaylı bilgi için bkz. At Kearney Official Web Site, <http://www.atkearney.com>

²⁷³ At Kearney, FDI Confidence Index, Global Business Policy Council, vol. 8, 2005, p. 2. http://www.atkearney.com/shared_res/pdf/FDICI_2005.pdf, erişim: 04.05.2007.

Polonya 5., Macaristan 11., Çek Cumhuriyeti 12., Türkiye 13. ve Romanya 25. sırada yer almaktadır. At Kearney'e göre,²⁷⁴ AB bütünleşmesine taraf olma beklentisi ve IMF istikrar programı altında gerçekleştirdiği sıkı para ve maliye politikaları Türkiye'nin 2004 yılındaki 29. sıradan 2005 yılında 13. sıraya ilerlemesine neden olmuştur. Avrupalı yatırımcılar tarafından beyan edilen yatırım yapılabilecek ülke sıralamasında Türkiye 7. sırada yer almıştır. Bankacılık sektörüne yatırımda 11. sırada ve telekomünikasyon sektörü yatırımlarında 12. sırada yer alan Türkiye, otomotiv sektörü yatırımlarında da yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal tarafından yayımlanan ekonomik özgürlük endeksi, incelenen 161 ülkede, iş ortamı, ticaret, yatırım özgürlüğü, mali ve parasal özgürlük, finansal özgürlük, emlak edinim hürriyeti, işgücü özgürlüğü ve yolsuzluk gibi göstergeler kullanılarak elde edilmektedir. Endeks, ekonomiye liberal iktisadi anlayış ile yaklaşmakta ve ekonomideki her türlü düzenleme ve sınırlandırmalar ülkenin not hanesine negatif değer olarak yansımaktadır. Endeks, 0-100 arası değerler almaktadır. Ölçekte 80-100 arası değer alan ekonomilerin özgür ekonomi ve 60-69,9 arası değer alan ekonomilerin orta özgürlükte olduğu nitelenmektedir. Türkiye, 2007 yılında 59,3 endeks puanı ile 161 ülke arasında 83. sırada yer almaktadır.²⁷⁵ Türkiye, iş ortamı, ticaret ve mali özgürlük alanlarında göreceli olarak yüksek değerler alırken lisans ve iflas prosedürleri bakımından değerlendirildiğinde düşük not almaktadır. Türkiye'nin ortalama tarife oranlarının yüksek olmamasına karşın dış ticarete tarife dışı engellerin ve prosedürlerin çokluğu endeks tarafından olumsuz algılanmaktadır.

Dünya Bankası'nın 155 ülkeyi kapsayan ve iş yapma ortamı adıyla nitelenen çalışmasında, firma kuruluş işlemleri, lisans ve izinler, işe alım, işten çıkarma, emlak alım-satım, kredi kullanımı, yatırımcı koruması, vergi ödeme, dış ticaret, sözleşmeler ve iflas işlemlerinde karşılaşılan yasal düzenlemeler ve maliyetleri değerlendirmeye alınmaktadır. Dünya Bankası'nın yayımladığı iş yapma ortamı verilerine göre, araştırmamızda yer verilen seçilmiş ülkeler ile Türkiye'nin durumu karşılaştırmalı

²⁷⁴ At Kearney, *Ibid*, pp. 23-24.

²⁷⁵ The Heritage Foundation and The Wall Street Journal, Index of Economic Freedom, 2007 <http://www.heritage.org/research/features/index/searchresults.cfm?factor=none>, erişim: 08.05.2007.

olarak değerlendirilecektir. Türkiye, 2006 yılı verilerine göre, iş yapma ortamı sıralamasında 161 ülke arasında 91. sıradadır.²⁷⁶ Türkiye, iş yapma ortamı sıralamasında AB bütünleşmesine 2004 ve 2007 yılında taraf olmuş ülkelerin gerisinde yer almaktadır. AB bütünleşme sürecinde AB yasal ve yapısal düzenlemelerle AB müktesebatına uyum sağlayan aday ülkeler, bütünleşmeye katıldığında yatırımcıya cazip bir yatırım ortamı sunabilmektedir.

Tablo 37: Firma Kuruluş İşlemleri Açısından Ülke Sıralamaları

Ülke	İş Yapma Ortamı Sıralaması	Sıra	Prosedür Sayısı	Gün	Maliyet (kişi başına gelirin %'si)	Asgari Sermaye (kişi başına gelirin %'si)
Çek Cumhuriyeti	52	74	10	24	8.9	36.8
Macaristan	66	87	6	38	20.9	74.2
Polonya	75	114	10	31	21.4	204.4
Romanya	49	7	5	11	4.4	0
Bulgaristan	54	85	9	32	7.9	91.3
Türkiye	91	53	8	9	26.8	18.7
Hırvatistan	124	100	10	45	12.2	20.6

Kaynak: World Bank, Doing Business in 2005, <http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/StartingBusiness/>, erişim: 09.05.2007.

İş yapma ortamı sıralamasını oluşturan alt bileşenlerden biri olan firma kuruluş işlemleri açısından, prosedür sayısı ve kuruluş işlemleri için gereken süre bakımından Türkiye 53. sırada yer almıştır. Romanya, firma kuruluş işlemlerinde yatırımcıya getirdiği kolaylıklar ile önde gelmektedir. Dünya Bankası'nın araştırmasında, Türkiye'de lisans ve izin işlemlerinde, işlem maliyetlerinin yüksek olduğu, prosedür sayısı çokluğu ve işlem süresinin uzun olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁷

²⁷⁶ World Bank, Doing Business in 2005, Country Rankings: Turkey, p. 161, <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/>, erişim: 09.05.2007.

²⁷⁷ World Bank, Doing Business in 2005, http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/Dealing_with_Licenses/, erişim: 09.05.2007.

Tablo 38: İşe Alım ve İşten Çıkarma Göstergeleri Açısından Ülke Sıralamaları

Ülke	Sıra	İşe Alma Zorluk İndeksi	Çalışma Saati Katılık İndeksi	İşten Çıkarma Zorluk İndeksi	İstihdam Katılık İndeksi	Ücret Dışı İşçi Maliyeti (ücretin %'si)
Çek Cumhuriyeti	45	33	20	30	28	35
Macaristan	90	11	80	10	34	35.2
Polonya	49	0	60	40	33	21.4
Romanya	101	33	80	40	51	33.3
Bulgaristan	100	50	80	10	47	30.1
Türkiye	146	56	60	30	49	21.6
Hırvatistan	130	61	40	50	50	17.2

Kaynak: World Bank, Doing Business in 2005, <http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/HiringandFiring/>, erişim: 09.05.2007.

Dünya Bankası'nın raporunda, yabancı yatırımcıların yakından ilgilendiği emek piyasasındaki düzenlemeler ışığında işe alım ve işten çıkarma göstergeleri verilmiştir. Rapora göre, Türkiye'de işgücü piyasasının yeterince esnek olmadığı, işe alım ve işten çıkarmalarda katılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin karşılaştırmalı göstergeleri Tablo 38'de verilmiştir. Buna göre, doğrudan yatırımlarda başı çeken Orta Avrupa ülkelerinde, işe alım ve işten çıkarma prosedürlerinin daha esnek olduğu görülmektedir. Düşük işgücü maliyetlerini hedefleyerek etkinlik odaklı doğrudan yatırım yapan yatırımcılar için istihdamın üzerinde çok fazla kamu kontrolünün bulunmaması ve istihdamın esnek olması önem arz etmektedir.

Türkiye'nin yabancı yatırımcılara, emlak alım-satım işlemlerinde diğer ülkelere nazaran büyük kolaylıklar getirdiği görülmektedir. Türkiye'de emlak edinim ve kayıt işlemleri ortalama 9 gün içinde tamamlanabilmektedir. Türkiye, kredi temini işlemlerinde Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın gerisinde olup 65. sırada yer almaktadır.²⁷⁸ Dış ticaret işlemlerinde getirilen kolaylıklar, işlemlerdeki imza sayısının azlığı ve işlem süresinin kısalığı açısından Romanya önde gelirken, Romanya'yı Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye takip etmektedir.²⁷⁹ Firma iflas işlemlerinde ticaret hukuku mevzuatının etkin olmaması nedeniyle Türkiye açısından

²⁷⁸ World Bank, Doing Business in 2005, <http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/GettingCredit/>, erişim: 09.05.2007.

²⁷⁹ World Bank, Doing Business in 2005, <http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/TradingAcrossBorders/>, erişim: 09.05.2007.

sıkıntı devam etmektedir. Türkiye'de iflas işlemleri ortalama 5,9 yıl gibi uzun bir süre alırken aynı zamanda tahsilat oranı çok düşük seviyelerde seyretmektedir.²⁸⁰

Başar ve Tosunoğlu,²⁸¹ Avrupa bütünleşmesine taraf olmanın doğrudan yatırımlar üzerinde önemli etkileri olduğunu, bütünleşmenin taraf olan ülkelere, yeni ihracat pazarlarına ve finansal piyasalara açılma şansı tanıdığını ifade etmiştir. Buna örnek olarak 1973 sonrası İrlanda ve 1986 sonrası İspanya örneklerini veren Başar ve Tosunoğlu, AB bütünleşmesi sonrası doğrudan yatırımlarda önemli bir artış görüldüğünü vurgulamaktadır. Başar ve Tosunoğlu, doğrudan yatırımların sadece bütünleşme sonrasında değil, ülkenin AB adaylığına kabulü, müzakere sürecinin ilanı gibi bütünleşme sürecini ifade eden adımlarda artış gösterdiğini belirtmektedir.²⁸²

Yabancı Sermaye Derneği üyeleri arasından seçilen 42 yabancı sermayeli şirketin üst düzey yöneticileri ile yapılan bir anket çalışmasında,²⁸³ araştırmaya katılan yöneticilerin % 85'i tarafından Avrupa bütünleşmesine taraf olma yolunda Türkiye'nin makro ekonomik istikrarının artarak süreceği, % 81'i tarafından müzakere sürecinin başlamasıyla Türkiye'nin yatırım açısından daha cazip bir konuma geldiği, % 90'ı tarafından müzakere sürecinde yapılması beklenen mevzuat düzenlemeleri ile Türkiye'de yatırım yapmanın kolaylaşacağı, % 79'u tarafından AB müzakere sürecinde Türkiye'nin dış ticaret hacminin artacağı ifade edilmiştir.

Türkiye'de doğrudan yatırımların gelişimini inceleyen bir çalışmada,²⁸⁴ Türkiye ile Orta Avrupa ülkelerinin doğrudan yatırım pozisyonları karşılaştırılmış; Türkiye'nin ekonomik göstergeleri Orta Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, bu ülkelere göre doğrudan yatırım girişinin çok düşük seviyelerde seyrettiği vurgulanmış; Türkiye'nin Orta Avrupa'daki rakipleri kadar doğrudan yatırım cezbedebilmesi için AB üyesi olmasının veya tam üyelik yolunda emin adımlarla

²⁸⁰ World Bank, Doing Business in 2005, http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/Closing_a_Business/, erişim: 09.05.2007.

²⁸¹ Mehmet Başar and Şebnem Tosunoğlu, "EU Integration Process: Will Turkey Overcome the FDI Obstacles?", **Managing Global Transitions**, Vol. 4, No. 2, (Summer) 2006, pp. 115-128.

²⁸² Mehmet Başar and Şebnem Tosunoğlu, **Ibid**, p. 222.

²⁸³ Tuğba Karabulut ve Oğuz Demir, "Türkiye'nin AB Müzakere Sürecine Girmesinin Yabancı Sermayeli Şirketler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 7, (Bahar) 2005/1, ss. 240-243.

²⁸⁴ Mark Dutz, Melek Us, and Kamil Yılmaz, Turkey's Foreign Direct Investment Challenges: Competition, The Rule of Law, and EU Accession, **mimeo**, Koç University, (September) 2003, p.21.

ilerlemesinin çok önemli olduğunun altı çizilmiştir. Dutz, Us ve Yılmaz'a göre,²⁸⁵ AB bütünleşmesi perspektifinde müzakere sürecinin başlaması ile bütünleşmeye aday ülkenin AB normlarına uyum düzenlemeleri kapsamında kamu borç yükünün sıkı maliye politikaları ile kontrol altına alınmaya çalışılacağı, makro ekonomik istikrarın artacağı, AB müktesebatına uyumlu mevzuat düzenlemeleriyle yasal ve hukuki altyapının güçleneceği, yasaların uygulanmasındaki etkinliğin iyileşme göstereceği, iş dünyasında rekabet ortamının koşullarının iyileşeceği yabancı yatırımcılar tarafından beklenmektedir. Türkiye'nin AB bütünleşmesi yolunda gerçekleştireceği yapısal reformlar, AB hukuk normlarına paralel adli ve cezai düzenlemelerle etkinliği artacak adalet sistemi sayesinde yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yatırım yapmasında çekinceler yaratan sorunların ortadan kalkacağı öngörülmektedir.

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine gelen doğrudan yatırımların seyrini görebilmek ve bu ülkelerle Türkiye'nin verilerini karşılaştırabilmek için 1994-2006 dönemini kapsayan doğrudan yatırım verileri Tablo 40'ta gösterilmiştir. Araştırmanın 2.2. bölüm başlığı altında incelenen Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan ve Türkiye doğrudan yatırım verilerini değerlendirirken, Avrupa Konseyi'nin AB bütünleşmesi yolunda müzakere sürecinin başlamasını öngören karar tarihleri ülke isimlerinin altına not edilmiştir. Böylece yıllara göre sıralanan verilerde, bu tarihler sonrasında herhangi bir trend değişikliği olup olmadığı daha rahat gözlemlenebilecektir. Temmuz 1997'de Avrupa Komisyonu'nun tavsiye kararını değerlendiren Avrupa Konseyi Aralık 1997'da Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile müzakerelere başlama kararı almıştır.²⁸⁶ 1998'de Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne doğrudan yatırım girişlerinde artış görülmüştür. Fakat 1997'de müzakerelere başlayan ülkelere doğrudan yatırım girişleri, AB bütünleşmesine taraf oldukları 2004 yılında önemli oranda artış göstermektedir.

²⁸⁵ Mark Dutz, Melek Us, and Kamil Yılmaz, *Ibid*, p. 22.

²⁸⁶ European Commission Web Site. Future Prospects of Enlargement, http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/past_enlargements/index_en.htm, erişim: 11.02.2007.

Tablo 39: Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Doğrudan Yatırım Performansı
(Milyon ABD Doları)

Yıl	Polonya (Aralık 1997)	Macaristan (Aralık 1997)	Çek Cumh. (Aralık 1997)	Bulgaristan (Aralık 1999)	Romanya (Aralık 1999)	Hırvatistan (03 Ekim 2005)	Türkiye (03 Ekim 2005)
1994	1.875	2.286,0	868,5	105,4	341	117,0	608
1995	3.659	5.103,5	2.562,2	90,4	419	114,2	885
1996	4.498	3.299,6	1.428,4	109,0	263	510,8	722
1997	4.908	4.167,3	1300,4	504,8	1.215	538,0	805
1998	6.365	3.334,9	3.717,9	537,3	2.031	934,8	940
1999	7.270	3.311,9	6.324,0	818,8	1.041	1.463,7	783
2000	9.343	2.764,1	4.986,3	1.001,5	1.037	1.085,3	982
2001	5.714	3.936,0	5.641,4	812,9	1.157	1337,7	3.352
2002	4.131	2.993,5	8.482,7	904,7	1.144	1.212,8	1.137
2003	4.589	2.137,4	2.101,4	2.096,9	2.213	2.132,9	1.752
2004	12.873	4.654,4	4.974,3	3.443,4	6.517	1.261,6	2.837
2005	7.724	6.698,7	10.991,2	2.222,6	6.388	1.695,5	9.681
2006	13.926	6.119,4	4.613,5	5.058,1	11.395	2.968,7	20.165

Kaynak: UNCTAD, Statistics Database, FDI, <http://stats.unctad.org/FDI/>, erişim: 27.05.2007.
Polonya 2006 DYY Verisi: National Bank of Poland, FDI Statistics, www.nbp.pl/publikacje/zib/FDI_n_en.pdf, erişim: 27.05.2007; Macaristan 2006 DYY Verisi: Ministry of Economy and Transport, Strategy Department, Hungary, http://en.gkm.gov.hu/data/cms684782/fdi_2006_ENG.pdf, erişim: 27.05.2007; Çek Cumhuriyeti 2006 DYY Verisi: Croatian National Bank, Foreign Direct Investment Flows, http://www.cnb.cz/www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/fdi_flows_2006/index.html, erişim: 27.05.2007; Bulgaristan 2006 DYY Verisi: Invest Bulgaria Agency, Foreign Investment Statistics, Foreign Direct Investment Inflow in Bulgaria (by Year) in USD, <http://investbg.government.bg/?sid=24&ssid=121&c=595>, erişim: 27.05.2007; Hırvatistan 2006 DYY verisi: Croatian National Bank, Foreign Direct Investment Statistics, Foreign Direct Investments in Croatia (by years), <http://www.hnb.hr/statistika/estastika.htm?tsfg=393bd1139df9b21d93b586446cfd85d>, erişim: 27.05.2007; Romanya 2006 DYY Verisi: Romanian Agency for Foreign Investment, <http://www.arinvest.ro/level1.asp?id=205>, erişim: 27.05.2007; Türkiye 2006 DYY verisi : T.C. Merkez Bankası'ndan Aktaran T.C. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Şubat 2007, p. 15.
Not: Ülke isimlerinin altında parantez içinde verilen tarihler, AB üyeliği için müzakere başlangıç tarihleridir.

Avrupa Konseyi, Aralık 1999'da gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde, Bulgaristan ve Romanya ile müzakerelere başlanmasına karar vermiş, Şubat 2000'de fiili müzakereler başlamıştır. Müzakerelerin başlaması ile doğrudan yatırım girişlerinde bir patika değişikliği olduğunu Tablo 40'taki verilere dayanarak söylemek zordur. Bulgaristan ve Romanya, AB'ye katılmalarını önceleyen 2004-2006 döneminde önemli miktarda doğrudan yatırım çekmiştir. AB, Türkiye ve Hırvatistan ile müzakere sürecini 3 Ekim 2005'te başlatmıştır. Müzakere sürecinin başlangıcını takip eden 2006 yılında, bu iki ülkeye gelen doğrudan yatırımlar önemli oranda artmıştır. Özellikle Türkiye, AB üyeliği beklentisinin getirdiği kredibilitenin de katkısıyla, doğrudan yatırım girişinde tarihinin en yüksek seviyesini yakalamıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sermaye birikimi sorunu olan gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini emek yoğun üretim yapısından sermaye yoğun üretim yapısına dönüştürmede zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu ülkelerin küresel rekabet ortamında iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için yabancı sermaye yatırımları önem arz etmektedir. Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında, ulusal tasarrufların yetersiz olduğu, kamu borçlanma gereği nedeniyle finansal varlıkların önemli bir kısmının yatırım yerine bütçe açıklarını fonlamaya yöneldiği görülmektedir. Türkiye'nin ekonomik büyüme gerçekleştirdiği dönemlere bakıldığında, düşük kur ve yüksek faiz ortamında kısa vadeli yabancı sermayenin tüketimi finanse ettiği sağlıksız ve kırılgan bir iktisadi yapı göze çarpmaktadır. İktisadi kalkınmayı süratle gerçekleştirebilmek ve gelecek hakkında iyimser beklentilere sahip olabilmek için ulusal veya yabancı ayrımı olmaksızın yatırımların artırılması gerekmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yatırımcının üretimini bulunduğu ülkenin ulusal sınırlarının dışında devam ettirmek üzere üretim tesisi kurması, mevcut tesisleri birleşme ve satın almalarla bünyesine katması veya hisse satın alımlarıyla şirket yönetimini ele geçirmesidir. Ülkeler arası sermaye hareketlerini, tam rekabet ve eksik rekabet piyasa yapılarından yola çıkarak açıklamaya çalışan akademisyenler olmuştur. Tam rekabet piyasa yapısını esas alan yaklaşımlarda, uluslar arası sermaye yatırımları getirilerinde farklılıklar bulunduğu ifade edilmiş ve uluslar arası sermayenin, kazancın yüksek olduğu ülkelere yöneleceği belirtilmiştir. Doğrudan yatırımları tam rekabet piyasa yapısında açıklamaya çalışan portföy teorisi, yatırımcıların, yatırım yaptıkları ülkedeki siyasi ve iktisadi riskleri değerlendirdiğini ve bu risklere karşı önlem olarak yatırım portföylerini ülkeler arasında paylaştırarak yatırım riskini asgari düzeye indirdiklerini öne sürmektedir. Üretim ve pazar büyüklüğü yaklaşımında, ülkedeki pazar büyüklüğü ve satışlar ile doğrudan yatırım girişleri arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu savunulmaktadır.

Doğrudan yatırımları eksik rekabet piyasa yapısını esas alarak açıklamaya çalışan teoriler arasında, oligopolistik tepki, endüstriyel organizasyon, ürün hayat devreleri, eklektik uluslar arası üretim ve içselleştirme teorisi yer almaktadır. Bu yaklaşımlarda, firmaların eksik rekabet piyasa yapısında faaliyet gösterdiği ve

yatırım kararlarında rakiplerinin yatırım kararlarından etkilendikleri öne sürülmektedir. Doğrudan yatırımları, ürünün ar-ge aşamasından ölümüne kadar uzanan evreleri inceleyerek açıklamaya çalışan ürün hayat devreleri teorisi, yatırımcının, ürünün standart üretim sürecine girdiği son aşamada, diğer ülkeler karşısında maliyet avantajını koruyabilmek için ürünün üretimini faktör maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere kaydırıldığını ifade etmektedir. Dunning tarafından geliştirilen ve OLI paradigması olarak nitelenen eklektik uluslar arası üretim teorisi, çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırım kararı alırken mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajlarını bir arada sağlayan opsiyonları değerlendirdiğini öne sürmüştür. Firmanın sahip olduğu mülkiyet avantajları arasında marka, patent, ölçek ekonomileri, teknolojik üstünlükler, üretim ve yönetim modelleri yer almaktadır. Pazar büyüklüğü, hammadde kaynaklarına yakınlık, faktör maliyetleri ve bölgesel bütünleşmelere taraf olma gibi özellikler, yatırımcıların aradığı konumsal avantajlar arasında sayılabilir. İçselleştirme, yatırımcı firmanın, sahip olduğu patent ve marka gibi üstünlükleri koruyabilmek ve bu üstünlüklerin getirdiği üretici rantından faydalanabilmek amacıyla doğrudan yatırım kanalıyla ülke pazarına girmesidir. Bu sayede yatırımcı firma, üretim fonksiyonlarını bütünleştirmiş; üretim ve tedarik zincirinin maruz kalabileceği dışsal riskleri asgari düzeye indirmiş olacaktır.

Yabancı sermaye yatırımlarını, yatırımcıların doğal kaynağa, pazara, etkinliğe, ve stratejik varlığa verdiği öneme göre sınıflayan Dunning, tarihsel iktisadi gelişim süreci içerisinde yatırım güdülerinin farklılaştığını ifade etmiştir. 20. yüzyılın ilk dönemlerinde, sanayi üretiminin hammaddeye yakın olma ihtiyacı içinde olduğu ve ilerleyen dönemlerde üretilen çıktı için pazar bulma ihtiyacının gündeme geldiği görülmüştür. 20. yüzyılın sonlarında, çokuluslu şirketler arasında artan rekabet, yatırımcıları verimliliği arttırmaları ve rakipleri karşısında stratejik üstünlüklerini korumaları konusunda zorlamaya başlamıştır.

Doğrudan yatırım olgusunu tanımlamaya yönelik çalışmalarda, doğrudan yatırım akımlarını etkileyen faktörler arasında, pazar büyüklüğü, iktisadi büyüme oranı, işgücü maliyeti, döviz kuru, vergi, dışa açıklık ve mali teşvikler sayılabilmektedir. Doğrudan yatırımları etkileyen iktisadi faktörlerin yanında, siyasi istikrar, yatırım

ortamına ilişkin uluslar arası anlaşmalar ve özelleştirme politikalarının doğrudan yatırım akımları üzerinde önemli etkileri olduğu vurgulanmalıdır.

Birden çok ülke ekonomisinin, birlikte hareket etme ihtiyacından doğan iktisadi bütünleşme çabaları, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve iktisadi birlik gibi biçimlerde ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği, tarihsel süreç içerisinde anılan iktisadi bütünleşme biçimlerini yaşamıştır. AB deneyiminin de gösterdiği gibi, ekonomik bütünleşme sürecinde genişleyen pazar hacmi, bütünleşen bölgeye doğrudan yatırım girişlerini arttırmaktadır. Bu teorik saptamadan yola çıkılarak, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan ülke tecrübeleri ele alınmıştır. Anılan ülkelerin, 1990'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamaları, özelleştirme uygulamalarına hız vermeleri, siyasi ve iktisadi istikrarı sağlamada önemli mesafe almaları, yabancı yatırımcıların bu ülkelere ilgi göstermesine sebep olmuştur. 1990'ların ikinci yarısında AB'nin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katma niyetini açıklamasıyla bölge ülkelerine doğrudan yatırım girişleri hızlanmıştır.

Türkiye 1980'li yıllarda, ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine ihracat odaklı sanayileşme stratejisini benimsemesiyle dünya ekonomisi ile bütünleşmeye başlamıştır. Ticaret engellerini azaltarak ülkenin dışa açılımını geliştirmeyi hedefleyen siyasi otorite, hayata geçirdiği düzenlemelerle mal ve sermaye akımları üzerindeki kamu kontrolünü hafifletmiştir. 1989'da yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile yabancı sermaye hareketlerinin önündeki kısıtlamalar azaltılmıştır. Liberal iktisadi politikalarla gelişen yatırım ortamı ile 1990'lı yıllarda Türkiye'ye gelen yıllık yabancı sermaye miktarı ortalama 1 milyar ABD Doları civarında seyretmiştir. Küresel doğrudan yatırım girişleri içindeki payı düşük seviyelerde seyreden Türkiye, 2001 yılı sonrasında hız verdiği özelleştirme uygulamaları ile doğrudan yatırım girişlerini arttırmıştır. Türkiye'ye doğrudan yatırım girişleri, ülkenin AB bütünleşmesi yolunda müzakere sürecinin başladığı 2005 yılı ve sonrasında önemli artış gösterdiği görülmektedir.

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin doğrudan yatırım performansını ele almak açısından yatırım ve danışmanlık şirketleri tarafından yayımlanan küresel rekabet endeksleri incelendiğinde, AB bütünleşmesine taraf olan Orta ve Doğu

Avrupa ülkelerinin, müzakere sürecinde hayata geçirdikleri yapısal reformlar ile küresel sermayeye cazip bir yatırım ortamı sundukları ve küresel rekabet endeksleri sıralamalarında Türkiye’den üst sıralarda yer aldıkları görülmüştür. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelen doğrudan yatırımların gelişim sürecinde, literatürde yer alan teorik beklentileri destekler nitelikte bulgulara rastlanmıştır ve AB bütünleşmesinin doğrudan yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediği kanaatine varılmıştır.

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1994-2006 yılları arasında doğrudan yatırım performansının karşılaştırılması sonucunda, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Türkiye ve Hırvatistan’da AB müzakere sürecinin başlamasını takip eden yıllarda, doğrudan yatırım girişlerinde artış görüldüğü tespit edilmiştir. Bulgaristan ve Romanya’nın AB bütünleşmesine katıldıkları 2007 yılını önceleyen 2003-2006 döneminde, doğrudan yatırım girişlerinde artış yaşadıkları gözlenmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye’nin AB tecrübesi değerlendirildiğinde, bütünleşme sürecinde doğrudan yatırımların artacağını ifade eden teorik beklentiler yönünde bulgulara rastlanılmış ve AB bütünleşme sürecinin bütünleşmeye taraf ülkelere yönelen doğrudan yatırımları arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğrudan yatırımlar bağlamında AB deneyiminden yola çıkarak, Türkiye’nin siyasi ve iktisadi istikrar ortamını kalıcı hale getirerek yabancı yatırımcılara güven vermesi gerekmektedir. İstihdam üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik primi yükü oldukça yüksektir ve bu yük istihdamda kayıt dışılığın artmasına neden olmaktadır. Kayıt dışının büyüklüğü, haksız rekabet ortamını teşvik etmektedir. Kamu bütçesi üzerinde de büyük bir yük oluşturan sosyal güvenlik sistemi açıklarını tasfiye edecek formüller geliştirilmeli ve Sosyal Güvenlik Kanunu’nun bir an önce yasalaşması sağlanmalıdır. Ülke imajının geliştirilmesi, yatırım projelerinin ortaya konması ve idari prosedürlerin asgari seviyeye indirilmesine yönelik çalışacak direkt Başbakanlığa bağlı, yarı-otonom statüye sahip bir Yatırım Promosyon Ajansı kurulmalıdır. Yatırım promosyon ajansında, sektör bazında çalışma birimleri oluşturularak yabancı yatırımlar sektörel düzeyde teşvik edilmeli ve teknoloji yoğun sektörlerle yönelen doğrudan yatırımların arttırılması hedeflenmelidir.

YARARLANILAN YAYINLAR

AKBAR, Yusaf H. Shifting Competitiveness, Evolving MNE Strategies and EU Enlargement: The Case of Hungary, **Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series**, Vol. 5, No. 22, (July) 2005, <http://www6.miami.edu/eucenter/akbarfinal.pdf> (06.04.2007).

AKLAN, Nejla Adanur. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 6, (Temmuz 1997), www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/2sa6.doc (14.01.2007).

THE AMERICAN CHAMBER OF COMMERCE. Czech Republic 2006, www.amcham.cz (11.02.2007).

THE AMERICAN CHAMBER OF COMMERCE. Iceg Ec-Corvinus, SEE Monitor, Issue 6, 2006, http://www.icegec.hu/eng/publications/docs/see/SEE_30.pdf (08.03.2007).

ASSOCIATION OF SOUTHEAST ssociation of Southeast Asian Nations. <http://www.aseansec.org/64.htm> (26.12.2006).

ASIA PACIFIC ECONOMIC COOPERATION (APEC). www.apec.org (26.12.2006).

ASHFAQ, Ahmad, Rao Sameshwar and Barnes Colleen. Foreign Direct Investment and APEC Economic Integration. Industry Canada, **Working Paper**, WP No. 8, (February) 1996.

AT KEARNEY. FDI Confidence Index. Global Business Policy Council, Vol. 8, 2005, http://www.atkearney.com/shared_res/pdf/FDICI_2005.pdf (04.05.2007).

BAHÇEKAPILI, Cengiz. Türkiye’nin Sektörel Karşılaştırmalı Üstünlüklerine Göre Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

- BALASSA, Bela. **The Theory of Economic Integration**, Homewood, IL: R. D. Irwin, 1961.
- BALDWIN, R. E., et al. "The Costs and Benefits of The Eastern Enlargement: The Impact on The EU and Central Europe", **Economic Policy**, Vol. 12, Issue 24, 1997, pp. 125-176.
- BANDERA, V. N. and J. T. White. "US Direct Investments and Domestic Markets in Europe", **Economia Internazionale**, Vol. 21, No. 1, 1968, pp. 117-233.
- BARRY, F. EU Accession and Prospective FDI Flows to CEE Countries: A View From Ireland, University College of Dublin, **Working Paper**, 2002.
- BAŞAR, Mehmet and Şebnem Tosunoğlu. "EU Integration Process: Will Turkey Overcome the FDI Obstacles?", **Managing Global Transitions** Vol. 4, No. 2. (Summer) 2006, pp. 115-128.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Ankara: Nobel Yay., 2006.
- BELLAK, Christian. The Impact of Enlargement On The Race For FDI. Vienna University, **Department of Economics Working Paper Series**, Working Paper No. 86, (January) 2004, <http://www.wu-wien.ac.at/usr/vw4/bellak.html> (12.05.2006).
- BEVAN, A. A. and S. Estrin. "The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies", London: CEPR, **CEPR Discussion Paper**, No. 3638, 2000.
- BEVAN, Alan A. and Saul Estrin. The determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies, **Journal of Comparative Economics**, Vol. 32, 2004, pp. 775–787.

BEVAN, Alan, Saul Estrin, and Heather Grappe. The Impact of EU Accession Prospects on FDI Inflows to Central and Eastern Europe, the ESRC “One Europe or Several?” Programme, Sussex European Institute: University of Sussex, **Policy Paper 06/01**, 2001.

BLOMSTRÖM, Magnus and Ari Kokko. Regional Integration and Foreign Direct Investment, National Bureau of Economic Research, **NBER Working Papers**, WP No: 6019, (May) 1997.

BLOMSTRÖM, Magnus. **Foreign Investment and Spillovers**, London and New York: Routledge, 1989.

BOTRIĆ, Valerija and Lorena Škuflić. “Main Determinants Of Foreign Direct Investment In The Southeast European Countries”, **Transition Studies Review**, Vol. 13, No. 2, 2006, pp. 359–377.

BUCKLEY, Peter J., Mark Casson and Mark Cason. **The Future of the Multinational Enterprise**, 2nd Rev Edition, London: Palgrave Macmillan, 1991.

BULGARIAN NATIONAL BANK. Foreign Direct Investment Flows In Bulgaria (Annual Data), <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset> (18.04.2007).

BÜRÜMCEKÇİ, Haluk. Türkiye’nin Doğrudan Yatırım Hikayesi, Referans Gazetesi, 20 Mart 2007. http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=62241&YZR_KOD=81&ForArsiv=1, (28.04.2007).

CARIBBEAN COMMUNITY (CARICOM) SECRETERIAT. www.caricom.org/jsp/community/member_states.jsp?menu=community (24.12.2006).

CARIBBEAN TRADE REFERENCE CENTRE, http://ctrc.sice.oas.org/Mercosur/bkgrd_e.asp (26.12.2006).

CAVES, R. E. **Multinational Enterprises and Economic Analysis**, New York: Cambridge University Press, 1982.

CAVES, R. E. "International Corporations: the Industrial Economics of Foreign Investment", **Economica**, Vol. 38, No. 149, (February) 1971, pp. 1-27.

CHAKRABARTI, Avik. "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analysis of Cross-Country Regressions", **Kyklos**, Vol. 54, 2001, pp. 89-113.

CHUDNOVSKY, Daniel, Andrés López, and Fernando Porta. **New Foreign Direct Investment in Argentina: Privatization, the Domestic Market, and Regional Integration**, Washington: Inter-American Development Bank, 1995.

CLAUSING, Kimberly A. and Cosmina L. Dorobantu. "Re-Entering Europe: Does European Union Candidacy Boost Foreign Direct Investment?", **Economics of Transition**, Vol. 13, Issue 1, (January) 2005, pp. 77-103.

CROATIAN NATIONAL BANK. Annual Report, 2005, <http://www.hnb.hr/publikac/godisnje/2005/emakroekonomskakretanja.pdf?tsfsg=63fd0fa447796093c95ad429f6c8d70a> (11.05.2007).

CROATIAN NATIONAL BANK. Information on Economic Trends, Bulletin 125, (May) 2007, pp. 6-11. <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/informacija/einformacija.pdf?tsfsg=42052dcd0186bd1c2ea48d049b7871eb> (03.05.2007).

CROATIAN NATIONAL BANK. Foreign Direct Investment Statistics, Foreign Direct Investments in Croatia (by country of origin). <http://www.hnb.hr/statistika/estatistika.htm?tsfsg=997b01bf576c78c4790a39e313590473> (09.05.2007).

CUEVAS, Alfredo, Miguel Messmacher, and Alejandro Werner. “Foreign Direct Investment in Mexico Since The Approval of NAFTA, **The World Bank Economic Review**, Vol. 19, No. 3, 2005, pp. 473-488.

CZECH REPUBLIC INVESTMENT PROMOTION AGENCY (Czech Invest). General Macro Economic Data. [http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/dwnl/5389CDC8F7C67D31C1256EC3002566E4/\\$File/FactSheets.zip](http://www.czechinvest.org/web/pwci.nsf/dwnl/5389CDC8F7C67D31C1256EC3002566E4/$File/FactSheets.zip) (11.05.2005).

ÇELİK, A. Yabancı Sermayenin Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecindeki Rolü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

DEICHMANN, Joel I., Abdolreza Eshghi, Dominique M. Haughton, Selin Hayek, and Nicholas C. Teebagy. “Foreign Direct Investment in the Eurasian Transition States”, **Eastern European Economics**, Vol. 41, No. 1, (January-February) 2003, pp. 5-34.

DEMEKAS, Dimitri G., Balazs Horvath, Elina Ribakova, and Yi Wu. Foreign Direct Investment in Souteastern Europe: How (and How Much) Can Policies Help?, **IMF Working Papers**, WP/05/110. 2005, www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05110.pdf (03.05.2006).

DEMİRCAN, Hayrettin. **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003.

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU. **Polonya Ülke Bülteni**, (Şubat) 2006, www.deik.org.tr/bultenler/2006217151743Polonya-Subat2006.pdf (14.04.2007).

DRITSAKIS, Nikolaos. “Exports, Investments and Economic Development of Pre-Accession Countries of the European Union: an Emprical Investigation of Bulgaria and Romania”, **Applied Economics**, Vol. 36, 2004, pp. 1831-1838.

DUNNING, J. H. **Multinational Enterprises and the Global Economy**,
Workingham: Addison Wesley, 1993.

DUNNING, J. H. **Explaining International Production**, London: Harper Collins,
1988.

DUNNING, J. H. “The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past,
Present and Future”, **International Journal of the Economics of Business**, Vol.
8, No. 2, 2001, pp. 173-190.

DUNNING, J. H. “Trade, Location of Economic Activity and MNE: A Search for an
Eclectic Approach” in Ohlin B., Hesselborn P. and Wijkman P/M/ eds. **The
International Allocation of Economic Activity**, Macmillan: London, 1977

GÖVER, Z. Tuğrul. **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete
Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı
Yay., (Temmuz) 2005.

DURSUN, Gülten. **Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Belirleyicileri; Türkiye Analizi
(1981-2003)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2004.

DUTZ, Mark, Melek Us, and Kamil Yılmaz. **Turkey’s Foreign Direct Investment
Challenges: Competition, The Rule of Law, and EU Accession**, **Mimeo**,
İstanbul: Koç University, (September) 2003.

DYKER, D. **The Dynamic Impact On The Central-East European Economics of
Accession to The European Union**, UK: University of Sussex, **Working Paper**,
WP No. 06/00, 2000.

EBRD. **Transition Report Update**, (May) 2007, www.ebrd.com/pubs/econo/tru07.pdf
(14.04.2007).

ECKERT, Stefan and Frank Rossmeissl. "Consequences of Convergence-Western Firms' FDI Activities in Central and Eastern Europe at the Dawning of EU Enlargement", **Journal of East European Management Studies**, Vol. 10, No. 1, 2005, pp. 55-74.

ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT. Special Reports, November 2001, www.economist.com (11.02.2006).

ECONOMIC COMMISSION FOR LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN (ECLAC). Foreign Investment in Latin America and the Caribbean, 2005, <http://www.eclac.org/publicaciones/xml/2/24302/lcg2309i.pdf>, (20.11.2006).

EMBASSY OF THE REPUBLIC OF POLAND IN ANKARA. Toward NATO, www.polonya.org.tr/sec5-dogru.html (14.04.2007).

ERKİLEK, Asim. **Transnational Corporations: A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey**, New York and Geneva: UN, Vol. 12, No. 3, (December) 2003.

ERTÜRK, Emin. **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1991.

ERSUN, Cengiz ve Muhsin Akgür. **Polonya Ekonomisi: İTO Ülke Profili**, İstanbul: İTO Yayınları, (Haziran) 1998.

EUROPEAN COMMISSION. Future Prospects of Enlargement. http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/past_enlargements/index_en.htm (11.02.2007)

EUROSTAT. Europe in Figures, Eurostat Yearbook 2006-07, 2007. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-06/EN/KS-CD-06-001-06-EN.PDF (16.04.2007).

FODOR, Violetta. "The Relationship Between Foreign Direct Investments and Economic Policy", **European Integration Studies**, University of Miskolc, Vol. 4, No. 1, 2005, pp. 135-142.

FUGATE, Jeff. "NAFTA: A Recipe for Success", **Yale Economic Review**, (Spring) 2005, pp. 13-18. <http://www.yaleeconomicreview.com/issues/spring2005/nafta> (10.12.2006).

GALEGO, Aurora, Carlos Vieira and Isabel Vieira. "The CEEC as FDI Attractors: A Menace to the Periphery?", **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol. 40, No. 5, (September-October) 2004, pp. 74-91.

GERMAN-BULGARIAN CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY.
www.ahk-bg.org (28.03.2007).

GÖVDERE, Bekir. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 28, (Nisan) 2003, ss. 26-41.

GÜLSOY, Ebru. **Polonya Ülke Profili**, Ankara: İGEME Yayınları, 2005.

HARRI, Ardian. Theoretical and Empirical Aspects of the Economic Integration and Trade Liberalization, Paper Presented at the symposium of Trade&Development of the Western Balcan Countries in the EU on Devember 12-13, 2003. Tirana, Slovenia: Albanian Centre for International Trade (ACIT), <http://www.acit-al.org/events/symposium/A.Harri.pdf> (27.11.2006).

HEIN, Simeon. "Trade Strategy and the Dependency Hypothesis: A Comparison of Policy, Foreign Investment, and Economic Growth in Latin America and East Asia", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 40, No. 3, 1992, pp. 495-521.

THE HERITAGE FOUNDATION AND THE WALL STREET JOURNAL. Index of Economic Freedom, 2007, <http://www.heritage.org/research/features/index/searchresults.cfm?factor=none> (08.05.2007).

HOLLAND, Dawn and Nigel Pain. "The Diffusion of Innovations In Central and Eastern Europe: A Study of the Determinants and Impact of Foreign Direct Investment, **Niesr Discussion Papers**, Paper No. 137, (June) 1998, www.niesr.ac.uk/pubs/dps/dp137.pdf (21.06.2006).

HUNGARIAN INVESTMENT AND TRADE DEVELOPMENT AGENCY. Invest in Hungary, Macro Economy, Foreign Direct Investment, http://www.itdh.com/engine.aspx?page=Itdh_Foreign (06.04.2007).

HUNGARIAN INVESTMENT AND TRADE DEVELOPMENT AGENCY. FDI Data in Hungary. http://www.itdh.com/engine.aspx?page=Itdh_Foreign (11.05.2006).

HUNYA, Gabor and J. Stankovsky. **Foreign Direct Investment in Central and East European Countries and the Former Soviet Union-With Special Attention to Austrian FDI Activities**, Vienna: Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche and Österreichisches Institute für Wirtschaftsforschung, 2002.

HUNYA, Gábor and Alen Skudar. The Role Of Foreign Direct Investment In The Croatian Economy, OECD Investment Compact Project, 2007. www.investmentcompact.org (03.04.2007).

HUNYA, Gábor. FDI in South-Eastern Europe in the Early 2000s, **Research Report**, Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), (July) 2002, <http://www.oecd.or/dataoecd/52/30/1940829.pdf> (28.11.2006)

HÜRRİYET GAZETESİ. Ekonomi. “YASED: Yabancı sermaye tek partiyi tercih eder”, 03 Mayıs 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/6446015.asp?gid=196> (08.05.2007).

HYMER, Stephen Herbert. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment, (PhD Dissertation), Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, 1960 (printed in 1976).

ILDIR, Mehmet Burak. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Etkileri: Türk Otomotiv Sektörü Örneği”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

INTELLINEWS – Poland Today, January 13, 2006.

INVESTMENT GUIDE FOR SOUTEAST EUROPE. Southeast Europe at a Glance, Sixth Edition, Sofia:Bulgaria Economic Forum, 2006. http://www.biforum.org/files2/pdf/ig2006/At_Glance.pdf (08.03.2007).

INVEST BULGARIA AGENCY. www.investbg.government.bg (16.03.2007).

JANICKI, Hubert P., and Phanindra V. Wunnava. “Determinants of Foreign Direct Investment: Emprical Evidence From EU Accession Candidates”, **Applied Economics**, Vol. 36, Issue 5, 2004, pp. 505-510.

JAUMOTTE, Florence. “Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The Market Size Effect Revisited”, **IMF Working Papers**, WP/04/206, (November) 2004.

KARABULUT, Tuğba ve Oğuz Demir. “Türkiye’nin AB Müzakere Sürecine Girmesinin Yabancı Sermayeli Şirketler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 7, (Bahar) 2005/1, ss. 225-244.

KAMINSKI, Bartlomiej. How Accession to the European Union has Affected External Trade and Foreign Direct Investment in Central European Countries, **World Bank Policy Research Working Paper**, WP No. 2578, Washington DC: World Bank, (April) 2001.

KAMINSKI, Bartlomiej and Beata Smarzynska. FDI and Integration into Global Production and Distribution Networks: The Case of Poland, **World Bank Policy Research Working Paper**, WP No. 2646, Washington DC: World Bank, 2001.

KARLUK, Rıdvan. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Katkısı”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara: TCMB Yayını, 2001.

KAVALALI, Murat. **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, Ankara: DPT Yayını, (Ekim) 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kavalalim/genislem.pdf> (02.04.2007).

KIM, Zu Kweon and Corpus Christi. The Effects of International Economic Integration on FDI Determinants: Japanese and US FDI in Europe, **Paper Presented at the 7th International Conference on Global Business and Economic Development**, January 8-11, 2003. Bangkok, Thailand: International Trade Counselling Center, pp. 387-394. <http://blake.montclair.edu/~cibconf/conference/DATA/Theme2/USA3.pdf> (27.11.2006).

KINDLEBERGER, Charles. **American Business Abroad**, New Haven: Yale University Press, 1969.

KINDLEBERGER, Charles. “European Integration and the International Corporation”, **Columbia Journal of World Business**, Vol. 1, 1966, pp. 65-73.

KISS, Gabor P. and Gyorgy Szapary. “Fiscal Adjustment in the Transition Process: Hungary 1990-1999”, **Post-Soviet Geography and Economics**, Vol. 41, No. 4, (June) 2000, pp. 233-264.

KNICBOCKER, F. T. **Oligopolistic Reaction and the Multinational Enterprise**, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1973.

LAÇİNER, Sedat. “Orta ve Güney Amerika’da Uluslar Arası Örgütler ve Entegrasyon Girişimleri”, **The Journal of Turkish Weekly**, www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=89 (14.12.2006).

LANKES, H. P. and A. J. Venables. “Foreign Direct Investment in Economic Transition: The Changing Pattern of Investments”, **Economics of Transition**, Vol. 4, No. 2, 1996, pp. 331-347.

LARIVE ROMANIA. Romanian Business Digest, 2007, pp. 45-48. www.larive.ro (24.03.2007).

LEDERMAN, Daniel, William Maloney and Luis Serven. **Lessons From NAFTA for Latin America and the Caribbean Countries: a Summary of Research Findings**, Washington DC: The World Bank Publications, 2004.

LOEWENDAHL, Henry and Ebru Ertugal-Loewendahl. Turkey’s Performance in Attracting Foreign Direct Investment Implications of EU Enlargement, **ENEPRI Working Paper**, No. 8, (November) 2001.

MAGYAR NEMZETI BANK. **Foreign Direct Investment Hungary (1995-2003)**, Budapest, 2005.

MARKOWITZ, Harry. “Portfolio Selection”, **The Journal of Finance**, Vol. 7, No. 1, (March) 1952, pp. 77-91.

MEYER, Klaus. “Direct Foreign Investment in Eastern Europe: The Role of Labor Costs”, **Comparative Economic Studies**, Vol. 37, (Winter) 1995, pp. 69-88.

MORISSET, Jacques and Neda Pirnia. “How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment: A Review”, **The World Bank Policy Research Working Papers**, WP No. 2509, (November) 1999.

MYRDAL, G. **An International Economy**, London: Routledge and Kegan, 1959, p. 11’den Aktaran Yusuf Bayraktutan, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Ankara: Nobel Yay., 2006.

NATIONAL BANK OF POLAND. (April) 2006, www.nbp.pl (03.04.2007).

NAYMAN, İvegen. Turkey’s Performance in Attracting EU-Oriented FDI Comparing with the Czech Republic, Hungary and Poland. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

NOVAK, Alojzy Z. and Jeff Steagall. **Foreign Direct Investment Patterns and Consequences in Central and Eastern Europe 1990-2000**, Warsaw University Centre for Europe. Warsaw: Warsaw University Publications, 2001, http://www.ce.uw.edu.pl/wydawnictwo/yearbook_no5-2001/Nowak%20Steagall-popr.pdf (16.05.2007).

OECD. **Country Reviews: Foreign Direct Investment in Czech Republic**, 2001.

OECD Investment Compact For South East Europe. Country Fact Sheet Bulgaria, www.investmentcompact.org (28.03.2007).

OK, Süleyman Tuluğ. “What Drives Foreign Direct Investment into Emerging Markets? Evidence from Turkey”, **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol. 40, No. 4, (July–August) 2004, pp. 101–114.

OKSAY, Suna. “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:8, Yıl: 3, (Ocak) 1998, ss. 18-35.

ÖZTÜRK, Lütfü. “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 7, 2004, ss. 110-128.

THE OFFICE OF THE UNITED STATES TRADE REPRESENTATIVE. NAFTA: A Decade of Success, 2004, http://www.ustr.gov/Document_Library/Fact_Sheets/2004/NAFTA_A_Decade_of_Success.html (26.12.2006).

PICCIOTTO, Bérénice. Foreign Direct Investment in the New Central and Eastern European Member States: What Could Change With Enlargement, Groupement D’études Et De Recherches Notre Europe, **Research and Policy Paper**, No. 24, (May) 2003, <http://www.notre-europe.asso.fr/Publications/Etud24-fr.pdf> (03.05.2006).

POLAND INVESTMENT PROMOTION AGENCY (PAIZ). The List Of Major Foreign Investors in Poland 2001, www.paiz.gov.pl/files/?id_plik=279 (07.02.2006).

POLAND INVESTMENT PROMOTION AGENCY (PAIZ). About Poland, FDI Data, <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=d2ddea18f00665ce8623e36bd4e3c7c5> (07.02.2006).

POURNARAKIS, M. and N. C. Varsakelis. Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: Do Institutions Matter?, **Paper prepared for The EIBA Annual Conference**, Athens, (December) 2002.

ROJEC, M. and Patrick Artisien-Maksimenko. **Foreign Investment and Privatisation in Eastern Europe**, London: MacMillan, 2000.

ROMANIAN AGENCY FOR FOREIGN INVESTMENT. <http://www.arisinvest.ro/level1.asp?id=205> (11.02.2007).

- ROMALIS, John. NAFTA's and CUSFTA's Impact on International Trade. University of Chicago GSB and NBER, **Working Paper**, (December) 2004, <http://faculty.chicagogsb.edu/john.romalis/research/naftapaper.pdf> (26.12.2006).
- ROLFE, R. and R. White. "The influence of Tax Incentives In Determining The Location of Foreign Direct Investment in Developing Countries", **Journal of the American Taxation Association**, Vol. 13, Issue 2, 1992, pp. 39-57.
- ROOT, Franklin R. and Ahmed A. Ahmed. "Empirical Determinants of Manufacturing Foreign Direct Investment in Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 27, No. 4, 1979, pp. 751-767.
- ROSE, Richard. Croatian Opinion and the EU's Copenhagen Criteria, **European Programme Briefing Paper 05/04**, London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs), (December) 2005, pp. 1-24.
- RUGMAN, Alan M. **Multinationals in Canada: Theory, Performance and Economic Impact**, Boston: Martinus Nijhoff, 1980.
- SADER, Frank. Privatization and Foreign Investment in the Developing World: 1988-92, **World Bank Policy Research Working Papers**, Washington DC: The World Bank, WP No:1202, (October) 1993.
- SASS, Magdolna. FDI in Hungary-the First Mover's Advantage and Disadvantage, European Investment Bank, **EIB Papers**, Vol. 9, No. 2, 2004.
- SCHMITZ, Andrew and Jurg Bieri. "EEC Tariffs and U.S. Direct Investment", **European Economic Review**, Vol. 3, Issue 3, 1972, pp. 259-270.
- SCHNEIDER, Friedrich Georg and Bruno Frey. "Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment", **World Development**, Vol. 13, Issue 2, (February) 1985, pp. 161-175.

SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası Finans**, İstanbul: Güzem Yay., 2001.

SLAVESKI, Trajko and Pece Nedanovski. “Foreign Direct Investment In The Balkans: The Case Of Albania, FYROM, and Bulgaria”, **Eastern European Economics**, Vol. 40, No. 4, (July-August) 2002, pp. 83-99.

SOUSA, Jose de and Julie Lochard. Foreign Direct Investment and Integration: Lessons for CEECs, **Paper Presented at the Conference on Institutions and Policies for the New Europe**, Koper, Slovenia: Republic of Slovenia Institute of Macroeconomic Analysis and Development, January 17, 2004. www.sigov.si/umar/conference/2004/papers/DeSousa_Lochard.pdf (21.06.2006).

SOHINGER, Jasminka. “Growth and Converge in European Transition Economies: The Impact of Foreign Direct Investment”, **Eastern European Economics**, Vol. 43, No. 2, 2005, pp. 73-94.

SOHINGER, Jasminka and Glenn W. Harrison. “The Implications Of Foreign Direct Investment For Development In Transition Countries”, **Eastern European Economics**, Vol. 42, No. 1, (January-February) 2004, pp. 56-74.

STROEHLEIN, Andrew, Jan Culik, Steven Saxonberg and Kazi Stastna. “The Czech Republic 1992 to 1999: From Unintentional Political Birth to Prolonged Political Crisis”, **Central Europe Review**, Vol. 1, No. 12, (September) 1999, pp. 8-17. <http://www.ce-review.org/99/12/stroehlein12.html>, (18.05.2007).

SZABÓ, Máté. Knowledge Base Social Sciences in Eastern Europe, Political Science in Hungary, Country Report 1, 2005, <http://www.cee-socialscience.net/archive/politicalscience/hungary/report1.html> (02.03.2007).

SZEKELY, Istvan and David M. G. Newbery. **Hungary: An Economy in Transition**, University of Cambridge: Centre for Economic Policy Research, NY: Cambridge University Press, 1993.

T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu**, Ankara, (Mayıs) 2006.

T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI. Mevzuat, Yabancı Doğrudan Yatırımlar Kanunu, http://www.hazine.gov.tr/mevzuat/dyy_aciklama.htm (04.03.2007).

TÜRKER Arı, M. “Onuncu Yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yay., 2004, <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyes/Arı.pdf> (10.12.2006).

TUSİAD&YASED. **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, İstanbul, (February) 2004.

TOBIN, James. “Liquidity Preference As Behavior Towards Risk”, **Review of Economic Studies**, Vol. 25, 1958, pp. 65-86.

TOMOHARA, Akinori. “Globalization for Development? Inward FDI and the Size of the Market”, **Southern Business Review**, (Fall) 2004, pp. 12-22.

TORRISI, C. R. “The Determinants of Direct Foreign Investment in a Small LDC”, **Journal of Economic Development**, Vol. 10, No. 1, 1985, pp. 29-45.

TSAI, Pan-Long. “Determinants of Foreign Direct Investment and its Impact on Economic Growth”, **Journal of Economic Development**, Vol. 19, 1994, pp. 137-163.

UNCTAD. **World Investment Report**, New York and Geneva: United Nations, 2005.

UNCTAD. **World Investment Report: Trends and Determinants**, New York and Geneva: United Nations, 1998.

UNCTAD. FDI to Central and Eastern Europe Up 2 % in 2001, Bucking Global Downward Trend, Press Release 17/09/02, TAD/INF/PR/52. <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=2517&intItemID=2079&lang=1> (14.05.2007).

UNCTAD. Investment Brief, No. 1, New York and Geneva: United Nations, 2006. http://www.merit.unu.edu/publications/pb/unu_pb_2006_01.pdf (24.11.2006).

UNCTAD. Inward FDI Potential Index 2002-2004, www.unctad.org (28.04.2007).

UNCTAD. **Tax Incentives and Foreign Direct Investment**, Geneva: UN, 2000.

UNICREDIT GROUP. Competitiveness Report Bulgaria, (January) 2007. <http://www.unicreditgroup.eu>, (15.03.2007).

U.S. CENSUS BUREAU. Foreign Trade Statistics, Trade in Goods (Imports, Exports and Trade Balance) with NAFTA, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0005.html> (26.12.2006).

U.S. DEPARTMENT OF STATE, BUREAU OF EUROPEAN AND ASIAN AFFAIRS. Background Note: Poland (March) 2007. www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2875.htm#econ (14.04.2007).

ÜSTÜNEL, Besim. **Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi**, Ankara, 1960, s. 8-14'ten Aktaran Y. Bayraktutan. **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Ankara: Nobel Yay., 2006.

VERNON, Raymond. "International Investment and International Trade in the Product Cycle", **The Quarterly Journal of Economic**, Vol. 80, No. 2, (May) 1966, pp. 190-207.

VINER, Jacop. **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950.

WHEELER, David and Ashoka Mody. "International Investment Location Decisions: The Case of U.S. Firms", **Journal of International Economics**, Vol. 33, 1992, pp. 57-76.

THE WORLD BANK. **FDI Survey: A Study**, Washington: The Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), (January) 2002.

THE WORLD BANK. Hungary Country Brief, 2006. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/HUNGARYEXTN/0,,contentMDK:20629263~menuPK:302088~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:302081,00.html> (14.04.2007).

THE WORLD BANK. Croatia Country Brief, 2006, http://www.worldbank.hr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/CROATIAEXTN/0,,contentMDK:20150212~menuPK:301252~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:301245,00.html#World_Bank_Program (14.04.2007).

THE WORLD BANK. Evaluation of the Partnership Between the Czech Republic and the World Bank (1998-2005), 2006. <http://siteresources.worldbank.org/INTCZECH/Resources/evaluation-Czechpartnership-eng.pdf> (18.04.2007).

THE WORLD BANK. **World Investment Report**, UN: New York and Geneva, 2001.

THE WORLD BANK. **EU 8+2 Regular Economic Report**, (January) 2007. http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/EU8+2RER_MainReport.pdf (08.03.2007).

THE WORLD BANK. Doing Business in 2005, Country Rankings: Turkey, [http://www.doingbusiness.org/ ExploreEconomies/](http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/) (09.05.2007).

WORLD ECONOMIC FORUM. Global Competitiveness Report 2006-2007, GCR 2006 Summary. http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/gcr2006_summary.pdf (04.05.2007).

WALDKIRCH, A. “The New Regionalism and Foreign Direct Investment: The Case of Mexico”, **Journal of International Trade & Economic Development**, Vol. 12, Issue 2, 2003, pp. 151-184.

YANNOPOULOS, G. N. “Foreign Direct Investment and European Integration: The Evidence From The Formative Years of The European Community”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. 28, No. 3, (March) 1990, pp. 235-259.

YELDAN, Erinc. “On the IMF-Directed Disinflation Program in Turkey: A Program For Stabilization and Austerity or a Recipe for Impoverishment and Financial Chaos?”, (September) 2001, www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldansbs/yazilar_uye/yeldanekim01.pdf (11.06.2006).

YEYATI, Eduardo Levy, Ernesto Stein and Christian Daude. The FTAA and The Location of FDI, **Inter-Amerikan Development Bank Working Papers**, WP No. 491, (Temmuz) 2003.

YU, Chwo-Ming J. and Kiyohiko Ito. “Oligopolistic Reaction and Foreign Direct Investment: The Case of the U.S. Tire and Textiles Industries”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 19, No. 3, (Autumn) 1988, pp. 449-460.

ZAKHAROV, Vladimir and Sinisa Kusic. The Role of FDI in the EU Accession Countries: The Case of the Western Balkans, **Paper Prepared for the ETSGs Fifth Annual Conference in Madrid**, 2003, www.etsg.org/ETSG2003/papers/zacharov.pdf (04.07.2006).

ZORSKA, Anna. “Foreign Direct Investment and Transformation: Evolution and Impacts in the Polish Economy”, **Eastern European Economics**, Vol. 43, No. 4, (July–August) 2005, pp. 52-78.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar, 05 Nisan 1979 tarihinde İzmit'te dünyaya geldi. İlköğrenimini Dr. Ferdi Kocal İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Arifiye Öğretmen Lisesi'nde tamamladı. Anadolu Öğretmen Liseleri Sınavını kazanarak 1992 yılında İstanbul Çapa Anadolu Öğretmen Lisesi'nde başladığı lise eğitimini 1996 yılında iyi derece ile tamamladı. Öğrenci Seçme Sınavında (ÖSS) Türkiye çapında ilk 1000'de yer alan Yazar, başarısını Öğrenci Yerleştirme Sınavında (ÖYS) da devam ettirerek Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslar Arası İlişkiler Bölümü'nde öğrenim görmeye hak kazandı. Yazar, 2001 yılında yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra özel sektörde faaliyet gösteren ihracatçı bir firmada müşteri temsilcisi olarak çalıştı. 2002 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İzmit Şubesi'nde işe başlayan Yazar, şef yardımcısı ünvanı ile aynı Şubede meslek hayatına devam etmektedir.